ACDO Reg.nr: 360a

GEHEIME DIENST IN NEDERLAND

1912-1947

deel 3

M. DE MEIJER

HOOFDSTUK VII

CENTRALE INLICHTINGENDIENST (C.I.)

Van oprichting (1919) tot opheffing (1940)

TAAK

Gezien het geheime karakter van de dienst werd nimmer een omschrijving van de taak van de C.I. op schrift gesteld.

De heer Van Doorschot schreef dienaangaande in november 1933:

> "Het - als het ware - verscholen liggen van den C.I. op den G.S. had en heeft het voordeel dat voor haar werk nóch de Regeering, nóch de Chef van de Staf verantwoordelijkheid op zich behoeft te nemen. Dit was steeds bepaald de bedoeling en slechts zóó handelende kan een regeering zich met succes van een inlichtingsdienst bedienen. De noodzakelijkheid, om den C.I. steeds te kunnen "desavoueeren" bracht ook mede, dat geen geschreven en onderteekende instructie werd gemaakt, met opzet en zeer terecht niet. Het zou m.i. een groote onvoorzichtigheid zijn indien eenig minister bij het verschaffen van eene - als door den Ch.G.S. gevraagde - instructie, dit stuk zou onderteekenen. Het is gevaarlijk en ten eenenmale onnoodig."

en verder in hetzelfde stuk:

> " . . . omdat de taak van C.I. wel verre van een begrensd militaire er een was van veel wijdere, het geheele Volk omvattende, strekking, waarbij uiteraard de controle van de weermacht een belangrijk onderdeel van de opgelegde taak uitmaakt."

Zo goed mogelijk gereconstruerd, zou een omschrijving van de taak van de C.I. als volgt kunnen luiden:

a. Verwerving van gegevens over politieke stromingen, partijen en groeperingen, die met onwettige middelen de grondslagen van de democratische regeringsvorm van ons land bestrijden of bedreigen;

b. bestudering van de verkregen gegevens (analyseren, evalueren);

c. registratie van de bewerkte gegevens;

d. het registreren van handelingen en gedragingen van de leiding gevende

personen in de sub a. genoemde organisaties;

e. registratie van de leden van die organisaties;

f. het uitbrengen van rapporten en overzichten;

g. het snel rechtstreeks ter kennis brengen van belangrijke gegevens aan de instanties welke met spoedige informatie gebaat zijn;

h. rapportage aan verdere belanghebbende instanties.

De voornaamste van de politieke stromingen waarop de aandacht van de C.I. was gericht, waren:

a. de sociaal democratie,
b. het revolutionair socialisme,
c. het communisme,
d. het anarchisme,
e. de links georienteerde religieuze en anti-religieuze stromingen,
f. het links georienteerde esperantisme,
g. het anti-militairisme,
h. het radicaal pacifisme
i. het nationaal-socialisme en aanverwante stromingen.

Het lijkt overbodig en het is ook nagenoeg ondoenlijk, te trachten een volledige opsomming te geven van alle partijen, verenigingen, comité's e.d., die gedurende de jaren 1919 tot 1940 onder de aandacht van de C.I. vielen.

Om toch enigszins een indruk te geven van de omvangrijkheid van het terrein waarop de C.I. zich diende te orienteren, volgt hieronder een opsomming van alle groeperingen die gedurende de dertiger jaren binnen de interesse-sfeer van de dienst vielen.

Links

Abessinië comité
Algemeen Comité der Internationale Arbeiders Hulp
Algemeen Verbond tegen het fascisme
Algemeene Amsterdamsche Huurders Bond
Algemeene Film- en Theater Bond
Algemeene Nederlandsche Vredes Actie
Algemeene Nederlandsche Vrouwen Vrede Bond
Amsterdamsch Gezelschap "Nieuwe Tooneel"
Anarchistische Jeugdbeweging
Anti-fascistisch Comité tot directe steun aan de slachtoffers der Duitse terreur
Anti-Oorlogsgroep van Verplegenden
Anti-Terreur Fonds
Arbeiders Dam Bond Holland
Arbeiders Film Collectief
Arbeiders Gemeenschap der Woodbrokers

Arbeiders Hulp bij Ongelukken
Arbeiders Jeugd Centrale
Arbeiders Schaak Bond Holland
Arbeiders Schrijvers Collectief "Links Richten"
Arbeiders Theater Bond Holland
Arbeiders Voetbal Bond Holland
Arbeidsgroep van Doopsgezinden tegen den Krijgsdienst
Avanti

Balletgroep "Dynamo"
Boekengemeenschap der Sovjetvrienden
Boekengemeenschap der Uitgeverij "Nieuwe Cultuur"
Bolsjewiki Leninisten
Bond van Anarcho-Socialisten
Bond van Kunstenaars ter verdediging der culturele Rechten
Bond van Militairen en Burgers voor den Vrede
Bond van Proletarische Vrijdenkers
Bond van Revolutionnair Socialisten
Bond van Sociaal Democratische Studenten Clubs
Bond van Surinamers in Nederland
Brochurehandel "Amstel"

Cantinefonds voor dienstweigeraars
Centraal Bureau voor Voorlichting en Actie inzake Luchtbescherming
Centraal Comité tegen Radiomoeker
Centraal Vredes Bureau
Centrale voor Volkscultuur
Comité Cultuur 1934
Comité "Helpt Spanje"
Comité Hulp aan Spanje
Comité tegen Fascisme en Oorlog
Comité tegen militaristische werving
Comité ter Bescherming van de Olympische Gedachte
Comité tot invrijheidstelling van gearresteerde politieke emigranten
Comité van Actie Dienstweigeringsmanifest "Mobiliseeren"
Comité van Verweer tegen reactie, fascisme en dreigend oorlogsgevaar
Comité van Waakzaamheid van Anti-nationaal-socialistische Intellectueelen
Comité voor Provinciale Samenwerking op Anti-militaristisch gebied in Noord Holland
Commissie "Hulp aan Nederlandsche Anti-Fascisten in Spanje"
Commissie Hulp aan Spanje
Commissie van voorlichting inzake de Dienstweigeringswet
Commissie voor Huisvesting van Spaansche kinderen
Communistische Jeugdbond
Communistische Partij Oppositie
Communistische Partij van Nederland
Contact Commissie van Strijdwillende leden in de moderne vakbonden
Contact-commissie van vredesverenigingen tegen oorlog en oorlogstoerusting

Dienstweigerings Actie Comité

Emigranten Steunfonds
Ernst Eckstein Comité

Federatie van Anarchisten in Nederland
Federatie van Arbeiders Esperantisten
Federatie van Religieus Socialistische Gemeenschappen
Fonds voor Internationale Solidariteit Nederland
Friesch Revolutionnair Anti-Militairistisch Comité

Gereformeerde vereeniging voor daadwerkelijke vredesactie
Groepen rond "De Arbeider"
Groepen rond "De Vrije Socialist"
Groepen van Internationale Communisten

Huisvestings Comité
Hulp Comité voor de slachtoffers van de vervolgingen in Duitschland

Instituut voor Arbeiders Ontwikkeling
Internationaal Anti-Militairistisch Bureau
Internationaal Instituut tot Opleiding van Film Artisten
Internationaal Solidariteits Fonds
Internationaal Verbond van Vakvereenigingen
Internationale Anti-militairistische Aeneenesluiting
Internationale Anti-Militairistische Kommissie
Internationale Anti-Militairistische Vereeniging
Internationale Film Onderneming
Internationale Kommunistische Liga
Internationale Roode Hulp "Holland"
Internationale Socialistische Anti-Oorlogs Liga
Internationale Transport Federatie
Internationale Vereeniging der Katowigerds
Internationale Vredes Campagne
Internationale Vrouwen Bond voor Vrede en Vrijheid

Jeugdbeweging achter de O.S.P.
Jeugdbond voor Onthouding
Jongeren Vredes Actie
Jongeren Vredes Federatie
Jonge Sovjet Vriend

Kaoem Moeda Indonesia
Katholieke Jongeren Vredes Actie
Kerk en Vrede
Kommunistische Arbeiders Partij
Kunstenaars Centrum voor Geestelijke Weerbaarheid

Landelijk Comité van Actie van Dienstweigeraars in Nederland
Landelijk Comité voor Strijd en Solidariteit
Landelijk Verbond van Alarmgroepen
Landelijk Verbond van Recruten
Landelijk Verbond van Sociaal Anarchisten
Landelijk Werkloozen Strijd Comité

Landelijke Emigranten Commissie
Leninistische Jeugd Garde
Liga tegen Imperialisme en voor nationale Onafhankelijkheid
Linksche Arbeiders Oppositie "Spartacus"

Mandoline gezelschap "Volgaklanken"
Mannen Zangvereeniging "De Nieuwe Zangers"
Marxistische Arbeiders School
Marxistische Discussie Club
Medisch Hygiënische Commissie
Middelbare Scholierenbond voor Sociale Studie
Mobilisatie voor de Vrede

N.A.S. Vrouwenbond
Nationaal Arbeids Secretariaat
Nationale Vredes Actie
Nederland - U.d.S.S.R.
Nederlands Unuiga Komitato
Nederlandsch Boeren Comité
Nederlandsch Comité van Kunstenaars en Intellectueelen ter Bestrijding van de Terreur in Duitschland
Nederlandsch Oecumenisch Jeugd Comité
Nederlandsch Syndicalistisch Vakverbond
Nederlandsche Arbeiders Sport Bond
Nederlandsche Arbeiders Vredes Wacht
Nederlandsche Bond van Abstinent Studeerenden
Nederlandsche Recruten Bond
Nederlandsche Rode Hulp
Nederlandsch Verbond van Vakvereenigingen
Nederlandsche Vredes Actie

Oecumenische Vereeniging
Onafhankelijk Anti-Fascistisch Comité
Onafhankelijk Socialistische Partij
Onafhankelijk Socialistische Radio Omroep
Onafhankelijke Religieuze Gemeenschap
Orde van Jonge Tempelieren
Ossietzky Comité

Pacifistische Volksverdediging
Perhimpoenan Indonesia
Predikanten Vereeniging tot sociale en politieke voorlichting
Proletarisch Kinderkamp Fonds
Proleterisch Steun Fonds
Proletarische Vrijdenkers Vereeniging
Protest-comité van Kunstenaars en Hoofdarbeiders

Religieus Socialistische Verbond
Revolutionnair Arbeiders Fanfarecorps "De Rode Strijders"
Revolutionnair Socialistisch Jeugd Verbond
Revolutionnair Socialistische Arbeiders Partij
Revolutionnair Socialistische Partij
Revolutionnair Socialistische Vrouwen Bond
Revolutionnaire Jeugdbond
Revolutionnaire Vakvereenigings Oppositie
Rode Arbeiders Weer
Rode Makkers

Roode Sport Eenheid
Roomsch Katholieke Vredesbond in Nederland

Sarekat Perenakan Tjionghoa Indonesia
Schermerhorn - De Egt Stichting
Sociaal Anarchistische Actie
Sociaaldemokrata Esperantista Ligo Nederlande
Sociaal Democratische Arbeiders Partij
Socialistisch Jeugd Verbond
Socialistische Afweer
Socialistische Arbeiders Internationale
Socialistische Arbeiders Jeugdbeweging
Socialistische Arbeiders Radio Organisatie
Socialistische Liga van Anti-Oorlog Strijders
Sport-Athletiekvereeniging Wilskracht
Steun Comité "Rood Spanje"
Steunfonds voor slachtoffers van principieel en daadwerkelijk anti-militairisme
Stichting "Mobilisatie voor den Vrede"
Stichting Troelstra Oord
Strijdbond tegen Oorlog en Fascisme
Strijd-Comité tegen elken Oorlog
Studenten Vereeniging voor Vrijheid en Cultuur
Studenten Vredes Actie
Syndicalistische Arbeiders Jeugd Organisatie
Syndicalistische Vrouwen Beweging
Synthetische Orde

Toneelgroep T.R.E.F.
Troelstra Vereeniging "Het Vrije Woord"

Unie van Arbeiders Raden

Vereeniging Anarchistische Uitgeverij
Vereeniging van Arbeiders Fotografen
Vereeniging van Arbeiders Radio Amateurs
Vereeniging van Ongeorganiseerde Werkloozen
Vereeniging van Vrienden van de Sovjet Unie
Vereeniging voor Cultuur, Ontwikkeling en Ontspanning
Vereeniging voor Sociaal Anarchistische Actie
Vereeniging voor Socialistische Ontwikkeling
Vereeniging voor Volkenbond en Vrede
Vereeniging voor Volks Ontwikkeling
Vrede door Opvoeding
Vredes Belofte Beweging
Vredeskring voor Nederland
Vredes Pers Bureau
Vredes Scouts in Nederland
Vredes Studie Bureau
Vrouwen Comité tegen Oorlog en Fascisme
Vrijdenkers Vereeniging "De Dageraad"
Vrije Jeugd Organisatie

War Resisters International sectie Nederland
Wereldbond voor Internationale Vriendschap door de Kerken
Wereld Comité tegen Oorlog en Fascisme
Wuppertal Comité

Zangvereeniging "De Nieuwe Stem"
"Zeven Provinciën" Amnestie Comité

Rechts

Algemeene Nederlandsche Fascisten Bond

Comité tot bestudeering van het Joodsche vraagstuk
Corporatieve Concentratie

Nationaal Arbeids Genootschap
Nationaal Oranje Verbond
Nationaal Socialistische Beweging (A.A. Mussert)
Nationaal Socialistische Partij (A. de Joode)
Nationaal Socialistische Nederlandsche Arbeiders Partij "De Binckhorst" (B. Smit)
Nationaal Socialistische Nederlandsche Arbeiders Partij (C.J.A. Kruijt)
Nationaal Socialistische Nederlandsche Arbeiders Partij (Dr. C.H. Ridder van Rappard)
Nationaal Socialistische Nederlandsche Arbeiders Partij (A.F. Schouten)
Nationaal Socialistische Nederlandsche Arbeiders Partij (Van Waterland)
Nationaal Socialistische Nederlandsche Arbeiders Partij (H. van Waveren)
Nationale Jeugdstorm
Nationale Nieuw Guinea Vereeniging
Nationale Werknemers Vereeniging
Nederlandsch Volksfascisme (L. Felten)
Nederlandsch Volks Fascisme "Zwart Front" (Arnold Meijer)
Nederlandsche Nationaal Socialistische Partij (C. H.A. van der Mijle)

Stichting Cultuurverband "De Wig"
Stichting "Nationaal Welzijn"
Stichting Noord-Nederland - Vlaanderen

Verbond van Duitsche Nationaal Solidaristen (Verdinaso)
Verbond van Nationalisten
Verbond van Vrienden van Duitschland

Tot de taak van de C.I. behoorde voorts de bestudering van de publicaties (dag-, week- en maandbladen, boeken, brochures enz.) van en over de onder observatie staande bewegingen.

Voor wat de provinciale en plaatselijke pers betreft, was de medewerking ingeroepen van de diverse politie-instanties, aan welke was verzocht artikelen, die voor de C.I. van belang werden geacht, aan die dienst op te zenden.

PERSONEELSBEZETTING

In hoofdstuk IV werd op blz. 129 - 132 reeds aandacht geschonken aan de personen die van 1919 tot 1940 aan het hoofd van de C.I. hebben gestaan, t.o. achtereenvolgens Baron Sixma van Heemstra, de kapitein W.F. Hofstede en de kapitein/majoor T.S. Roosboom.

In datzelfde hoofdstuk werd gespreken over de chef de bureau W.J. Rozenberg.

TAAKVERDELING

Het Hoofd van de C.I., T.S. Roosboom, was -uiteraard- belast met de algemene leiding. Hij behandelde alle lopende zaken en onderhield daartoe een zeer intensief contact met de diverse verbindingen.

Wanneer verkregen inlichtingen daartoe aanleiding gaven, bezocht hij de in aanmerking komende ministeries, de commissarissen der Koningin en de procureurs-generaal.

A.J. Roosboom bestudeerde de binnengekomen politieke rapporten. Hij had een heel goed politiek inzicht. Werd tijdens een interview getypeerd met de woorden "de politieke hersens van de C.I.". Nagenoeg alle belangrijke politieke overzichten waren van zijn hand. Hij was een man met een diepgaande belangstelling en in staat om dagelijks grote hoeveelheden werk te verzetten. Zijn grote kracht lag in het werk binnenskamers. Naar buiten trad hij nimmer op.

De behandeling van alle zaken betreffende anti-militaristische en radicaal-pacifistische organisaties was, gedurende de periode dat Kokje bij de dienst werkte, aan hem opgedragen.

W.J. Rozenberg fungeerde als chef de bureau. Hij was belast met de zorg voor het goed functioneren van het administratieve gedeelte van de C.I. Hij concipieerde de correspondentie en zorgde voor de jaarlijkse samenstelling van de "Zwarte lijsten", terwijl voorts aan hem was toevertrouwd het beheer en de verantwoording van de geheime fondsen. Betalingen aan de inlichtingendiensten van de politie, de Rijksveldwacht e.a. werden door hem gedaan.

De zorg voor de beveiliging van de documenten, toezicht op vernietiging van stukken, bureau-

discipline en dergelijke zaken behoorde tot de taak van S

Wanneer het nuttig werd geoordeeld, in geval van bijzondere binnenlandse gebeurtenissen (bijv. grote demonstraties, omvangrijke stakingen e.d.) deze door iemand van de C.I. zelf te doen observeren, werd -gedurende de jaren dat de H : bij de afdeling diende- deze daervoor aangewezen, "omdat hij zo goed met mensen van allerlei slag wist om te gaan".

Uit de van verschillende zijden verkregen inlichtingen is wel gebleken, dat van een serieuze, doelmatige werkverdeling in al die jaren weinig sprake is geweest. Kokje verklaarde zelfs, dat bij zijn komst in 1936 er totaal geen sprake zou zijn geweest van enige werkverdeling. Alles zou, volgens hem, door de handen van Hoofd C.I. zijn gegaan en daarna aan diverse medewerkers zijn doorgegeven. Ongeveer een jaar vóór de mobilisatie in 1939 zou op Kokje's voorstel een zekere werkverdeling tot stand zijn gekomen, als gevolg waarvan sindsdien alle contra-spionage-zaken door Hoofd C.I. in behandeling zouden zijn genomen, terwijl A.J. Roosboom en Kokje de rest van het werk zouden hebben opgevangen. Hoe de verdeling tussen beide laatstgenoemden had plaats gevonden wist Kokje niet aan te geven. Voor zo ver ik mij herinner kwam de behandeling van alle rapporten betreffende socialistische, communistische en nationaal-socialistische activiteit geheel voor rekening van A.J. Roosboom en had Kokje hiermede geen enkele bemoeienis.

Met de verkregen, vrij gebrekkige gegevens is het vrijwel uitgesloten een deugdelijk organisatie-schema van de C.I. op te stellen.

Commentaar

Het is opmerkelijk hoe weinig de bij de C.I. werkzaam geweest zijnde, door mij geïnterviewde officieren, wisten te vertellen over het daar verrichte werk. Tijdens de gevoerde gesprekken werd slechts een grove schets door hen gegeven; finesses ontbraken daarbij totaal.

Om de verklaring daarvoor te zoeken in hun leeftijd op het tijdstip van interview lijkt mij niet afdoende. In toenemende mate heb ik de indruk gekregen, dat de gebroeders Roosboom er steeds op uit zijn geweest de touwtjes van de gehele dienst straf in eigen handen te houden en het echte inlichtingenwerk zoveel mogelijk zelf te verrichten. Dat zou ook geheel overeenstemmen met hun beider karakter en aanleg. Zij waren beide echte werkezels. Vooral A.J. Roosboom heb ik al die jaren gekend als een man, wiens bureau altijd bedekt was

met stapels rapporten. Doordat hij reeds gepensioneerd was, geen andere verplichtingen had en bovendien ongehuwd was, kon hij al zijn tijd en energie aan de C.I.-werkzaamheden geven.

Niettemin - ook al neem ik het bovenstaande in aanmerking - is het mij onverklaarbaar, dat een officier als S , meer vooral de kapitein De H , die vier jaren lang met T.S. Tooseboom op dezelfde kamer, zelfs aan dezelfde tafel heeft gezeten en gewerkt, de gesprekken op die kamer heeft beluisterd, zo el niet daaraan heeft deelgenomen, zo weinig meer kon vertellen over de zaken die daar omgingen, over de iets dieper gaande 'ins and outs' van het toenmalige inlichtingen- en veiligheidswerk.

Wanneer ik de met deze officieren gevoerde gesprekken in mijn geest de revue laat passeren, komt het mij voor, dat de ondervraagden zich stuk voor stuk met weliswaar nuttige en nodige, maar toch minder belangrijke zaken hebben bezig gehouden, zaken die na verloop van enige tijd van routine-achtige aard moeten zijn geworden. En toch zijn zij kennelijk niet werkelijk betrokken geweest bij, zijn zij niet gegrepen door de stof die de kern van het bestaan van de C.I. heeft gevormd, t.w. het communisme, later ook het nationaal-socialisme en (in die dagen) ook de sociaal-democratie.

De verklaring voor dén en ander te zoeken in een bewust toegepaste compartimentering gaat niet op, gezien het feit, dat De H jarenlang met het hoofd van de dienst in dezelfde kamer heeft gewerkt.

Of zou de oorzaak daarvan gezocht moeten worden in het feit, dat hun plaatsing bij de C.I. slechts bedoeld was voor een periode van enkele jaren en mogelijk tegen hun eigen ambities inging? Wanneer dit de juiste verklaring zou zijn, dan zou hiermede overduidelijk zijn aangetoond, de noodzakelijkheid van een vast personeelsbestand voor een dergelijke dienst.

WERKWIJZE (intern-administratief)

Alle voor de C.I. bestemde post van de politie-verbindingen (mogelijk ook die van andere relaties) werd in dubbele enveloppen verzonden. Op de buitenste enveloppe werd het adres vermeld van het Ministerie van Binnenlandse Zaken, de binnen-

ste enveloppe droeg de adresseering: Aan de Centrale Inlichtingendienst.

Elke morgen ging de bureau-chef Rozenberg naar het Binnenhof, waar hij de voor de C.I. bestemde post in ontvangst nam. Op het bureau werd die post onmiddellijk geagendeerd, door inschrijving en nummering in een doorlopend register. Vóór dat de stukken in behandeling werden gegeven, werden alle persoonsnamen daaruit op kaart gebracht.

Registratie van onderwerpen of zaken vond niet plaats. Dit had tot gevolg, dat het zoeken naar eventueel benodigde maar nog in behandeling zijnde stukken een tijdrovend werk was. Er moest veel op het geheugen worden gewerkt. Wanneer één der personeelsleden afwezig was, wist men vaak de stukken niet terug te vinden. Rozenberg, die een heel goed geheugen had, was de figuur op wie hierbij het sterkst geteund werd.

Na afwerking van het stuk werd gecontroleerd of aanvulling van de op de persoonskaarten vermelde gegevens nodig was.

De zorg voor de cartotheek was toevertrouwd (in de laatste jaren) aan de heer Sm . De cartotheek was opgebouwd op het gemeente-systeem. Per gemeente werden de kaarten van alle gemelde figuren (uit de diverse extremistische partijen en ook de vreemdelingen) in alfabetische volgorde opgeborgen. Met gekleurde ruitertjes op de kaarten werden in die gemeente-cartotheken de diverse politieke richtingen van betrokkenen ook visueel aangegeven. Deze wijze van cartotheek-opzet vergemakkelijkte de samenstelling van de 'zwarte lijsten'

Voor de grote politie-verbindingen was in de laatste jaren, aanvangende ongeveer 1936/1937, een systeem ingevoerd, waarbij iedere verbinding, ten behoeve van de C.I., de kaarten schreef van alle extremisten uit de eigen gemeente, die nieuw in de eigen I.d.-cartotheek werden opgenomen. Daarop werden, naast de persoonsgegevens, slechts de politieke richtingen vermeld welke door de betrokkenen werden aangehangen, bijv. C.P.N., N.S.B. enz. Op deze wijze werd de C.I.-cartotheek van een grote hoeveelheid kaarten en gegevens voorzien, waarvoor de Centrale zelf geen werk behoefde te verrichten. Uit de nadien bij de C.I. binnenkomende rapporten konden eventueel wenselijk geachte politieke mutaties op die kaarten worden bijgeschreven. Van de I.d. Rotterdam ging voor dat doel nagenoeg dagelijks een zending kaarten naar de C.I. Op de eigen (de Rotterdamse) I.d.-kaarten werd in een speciaal daarvoor op de kaarten gedrukt vakje een kruisje geplaatst, aantonende dat een C.I.-kaart was verzonden.

Op de Jaarvergadering van de C.I. met de politie-verbindingen op 28 oktober 1930, in het Hotel "Pays Bas" te Utrecht gehouden, deed het Hoofd C.I. aan het slot van zijn inleiding de

toezegging aan alle verbindingen een handleiding te doen toekomen betreffende de algemene werkwijze van de C.I. Het toegezegde geschrift werd, ingesloten in Maandoverzicht No. 5 van dat jaar, aan de verbindingen gezonden.

Een exemplaar van deze handleiding is in mijn archief aanwezig. Zij wordt hieronder in haar geheel overgenomen.

HANDLEIDING BETREFFENDE DE ALGEMEENE WERKWIJZE VAN DEN CENTRALEN INLICHTINGENDIENST.

REGISTRATIE

Registratie van revolutionnairen heeft alleen waarde wanneer de personen geïdentificeerd zijn (over foto's zie verder).

Het is de bedoeling, dat de contactpunten alle te hunner stede bekend staande revolutionnairen opgeven; voor de minder actieve personen alleen naam, voornaam, geboorteplaats en -datum.

De voorgenoemden (leiders, bestuurders, propagandisten, pers-leiders) worden onderstreept en deze met alle bekend zijnde gegevens opgegeven. Van deze laatsten geeft de C.I. een lijst uit. Deze lijst wordt telkenjare aangevuld, terwijl op de lijsten I en aanvullingslijsten) ieder jaar een volledige klapper verschijnt.

Verhuizingen van revolutionnairen, of berichten, mede van belang voor andere plaatsen, ook rechtstreeks melden aan de betrokken gemeenten en daarvan op de verzendingslijst doen blijken.

Bij vermelding van nieuw opgetreden functionarissen, ook de aftredenden vermelden.

BUITENLANDERS

De periode 1918-1926 is met de het laatst toegezonden lijst afgesloten. Op 1.1.1928 werd met het samenstellen van een nieuwe lijst begonnen. Deze zal tezijnertijd worden uitgegeven.

FOTO'S

Het bijvoegen van foto's bij de gegevens verdient aanbeveling. Deze zullen zoovaal mogelijk worden verspreid.

REVOLUTIONNAIRE SITUATIE

Doet er zich te eeniger tijd weer een revolutionnaire situatie voor, dan moeten in alle plaatsen de leiders scherp worden gevolgd en hunne bewegingen gemeld.

Het is zaak, eene beweging niet ontijdig te storen, doch men moet goed op de hoogte zijn, om op het geëigende moment kordaat te handelen, waartoe de Wet van 28 Juli 1920 (Staatsbl. 619) uitgebreide bevoegdheden biedt.

PERIODIEKE MELDINGEN

De C.I. ontvangt, ook zonder dat daarom in het bijzonder wordt gevraagd, gaarne mededeelingen omtrent:

A. 1. Voorbereidingen voor 1 Mei-viering (laatste dagen April);
   2. Verslagen van de 1 Mei-viering (omvang, deelneme, mate van enthousiasme, enz.).

B. de opkomst onder de wapenen (ook bij de Marine) voor 1e oefening van jongelieden, die uit revolutionnairen kring komen.
   Voor een effectief verzamelen van deze gegevens zou in nauw contact gewerkt moeten worden met de betreffende gemeentelijke bureaux.

C. het verlengen van visa aan personen, houders van Sovj. Russ. paspoorten.

D. Opgave van revol. gezinde personen, aan wien een Nederl. paspoort wordt uitgereikt, met vermelding van No. en geldigheidsduur.
   Zie noot onder B.

VERDERE MELDINGEN

Als voren omtrent:

a. Revol. gezinde actie en belangrijke volksstroomingen, voor zoover niet in de pers gepubliceerd; hieronder valt ook pacifistische en ontwapenings-actie, daar in deze de geweldloozen nimmer van de extremisten zijn te onderscheiden; de laatsten gebruiken de eerstgenoemden als werktuig;

b. economische conflicten, werkloozenacties, voor zoover niet in de pers gepubliceerd;

c. vertrek van personen uit revol. kring naar Indië en het buitenland;
   (de C.I. staat in rechtstreeksch verband met Ned. Indië en de groote Europeesche Rijken en de Verenigde Staten)

d. buitenlanders, die hier te lande politieke of andere propaganda of andere actie (spionnage) voeren, b.v. de Belgische dienst tegen de hier verblijvende Belgische activisten;

e. alle gegevens betreffende wapens (van den invoer krijgt de C.I. bericht van de douane);

f. alle betrouwbare mededeelingen, voor de Regeering van belang; en
g. bijzondere, ophefmakende artikelen in de provinciale pers.

ADRESSEERING EN VERZENDING

Door enkele verbindingen is gevraagd de adresseering voortaan niet persoonlijk, doch aan den Commissaris in zijn kwaliteit te doen. Dit verlangen is niet algemeen. Daarbij is voor een goede geheimhouding van den dienst een persoonlijke behandeling dringend gewenscht en zij er op gewezen, dat, wanneer een een plaatsvervanger van den dienst op de hoogte stelt, deze de strengste geheimhouding wordt aanbevolen. Mogelijke wenschen op dit gebied kan ieder voor zich aan den C.I. doen weten.

De verzending aan den C.I. geschiedt steeds onder dubbel couvert, met alleen op de binnenenveloppe: Chef Centrale Inlichtingendienst en op de buitenenveloppe: Minister van Binnenl. Zaken en Landbouw.

Gezien de opmerkingen in de vergadering van 2 Maart 1928 en de overweging, dat het adviseeren van alle brieven van en aan den C.I. op zeer groote bezwaren stuit, wordt voorgesteld dit adviseeren bij zeer belangrijken inhoud toe te passen terwijl zulks ook kan geschieden op verzoek, wanneer het gegronde vermoeden bestaat, dat in een plaats een lek bestaat.

VERBINDINGEN

Voor het verkrijgen van de benodigde inlichtingen stond de C.I. in verbinding met:

1. de gemeentelijke politie-korpsen,
2. de Rijksveldwacht,
3. de Koninklijke Marechaussee,
4. de procureurs-generaal (rijksrecherche),
5. de commissarissen der Koningin,
6. de Directie van de Marine,
7. de procureur-generaal in Nederlands Oost Indië,
8. de gouverneurs in West Indië,
9. de Bijzondere Vrijwillige Landstorm,
10. de Burgerwachten,
11. de werkgevers-organisaties,
12. enkele vakverbonden,
13. enkele kerkelijke organisaties,
14. particuliere personen.

DE GEMEENTELIJKE INLICHTINGENDIENSTEN

In de vier grote gemeenten (Amsterdam, 's Gravenhage, Rotterdam en Utrecht) was voorzien in de formatie van een zelfstandige inlichtingendienst.

De inlichtingendienst te Amsterdam, opgericht in 1919 en daardoor de oudste gemeentelijke dienst in Nederland, stond tot aan de bezetting in 1940 onafgebroken onder leiding van de (hoofd) inspecteur, later commissaris van politie K.H. Broekhoff. De inspecteur van politie N. Groeneweg was sinds ongeveer 1933 belast met de dagelijkse leiding. Samen met de Nederlandse Centrale voor Falsificatiën en Internationale Misdadigers was de dienst, geheel afzonderlijk van het hoofdbureau van politie, gehuisvest in pand Nieuwe Doelenstraat 13. Eén van de belangrijkste medewerkers was de adjudant B , die een zeer belangrijk deel van de rapportage aan de C.I. verzorgde en vóór 1930 jarenlang de kopij voor het Maandoverzicht van de C.I. leverde. Na de bevrijding keerde B terug bij de I.d. Amsterdam. Een aantal van (naar ik meen) zes rechercheurs was bij de dienst werkzaam.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog verrichtte de rechercheur E (nadien bevorderd tot inspecteur en hoofdinspecteur van politie) in de gemeente 's Gravenhage de inlichtingenwerkzaamheden.

Na het vertrek van de nauw bij het inlichtingenwerk betrokken heer Van 't Sant als hoofdcommissaris (1935), bestond bij zijn opvolger slechts zeer matige belangstelling voor deze afdeling van zijn korps. Vandaar ook de lichtvaardige overplaatsing van I.d.-chef W , in 1935, en de aanwijzing voor die functie A , een vertrouweling van de nieuwe hoofdcommissaris.

De dienst was gehuisvest in het hoofdbureau van politie aan de Laan Copes van Cattenburgh.

De inlichtingendienst te Rotterdam stond van 1927 tot 16 december 1940 onder leiding van de inspecteur van politie Chr. Bennekers; als plaatsvervangend chef was ik, sinds 1934, aan hem toegevoegd. Op genoemde datum werd Bennekers, wegens moeilijkheden met de bezetter, gedwongen de I.d. te verlaten. Ik werd toen chef van de dienst, totdat ik, wegens moeilijkheden met de N.S.B.-

gezinde hoofdcommissaris, evenzeer genoodzaakt was de dienst en de Rotterdamse politie te verlaten.

Voor de geschiedenis van de Rotterdamse I.d. wordt verwezen naar het afzonderlijke overzicht daarvan. Alleen ten aanzien van deze I.d. was het mogelijk een korte beschouwing te geven; deze moge tevens dienen als specimen voor de diensten in de andere grote gemeenten.

De inlichtingendienst te Utrecht stond onder leiding van de inspecteur van politie C.J.J. Walpoott. Een tweetal rechercheurs was aan hem toegevoegd.

In de overige gemeenten met gemeente-politie werd, wanneer nodig, wel I.d.-werk verricht, doch daarvoor bestonden in het algemeen geen speciale afdelingen.

INLICHTINGENDIENST ROTTERDAM

Reeds vóór Wereldoorlog I werd te Rotterdam enigermate toezicht uitgeoefend op de activiteit van politiek-extremistische partijen. Dit toezicht bestond voornamelijk uit het bezoeken van door die partijen gehouden vergaderingen. Deze werkzaamheden waren opgedragen aan de rechercheur Jan Brouwer (22.1.1872). Na afloop van de bijeenkomsten deed hij verslag van zijn bevindingen aan de inspecteur van dienst, die daarover een mutatie in het dagrapport plaatste. In die tijd werd officieel nog geen documentatie bijgehouden, al zal Brouwer, te zijnen behoeve, vermoedelijk wel een in beknopte vorm gehouden registratie hebben verzorgd.

Ter ondersteuning van de bestrijding van de spionage-activiteit riep G.S. III in het midden van 1916 de hulp in van de gemeentelijke politiekorpsen. Dit leidde er te Rotterdam toe, dat er meer personeel moest worden ingezet. Daarvoor werden aangewezen de rechercheurs Jan Hendrik Guliam Spillenaar (7.6.1881) en Leendert van der Leck (10.5.1870). Zij richtten zich in het bijzonder op contra-spionage werkzaamheden. De rechercheur Brouwer bleef belast met het toezicht op de extremistische partijen. Alle bevindingen werden sindsdien gerapporteerd aan de hoofdinspecteur C. van de Pol, die het contact met G.S. III onderhield. Wel werd toen een begin gemaakt met de inrichting van een zekere documentatie, maar deze berustte niet op het hoofdbureau van politie; alle gegevens werden bewaard ten huize van de rechercheur Spillenaar. Van een werkelijke inlichtingendienst kon nog niet worden gesproken.

Voor de daadwerkelijke oprichting van zo'n dienst gaf activiteit, buiten de gemeente Rotterdam ontwikkeld, mede aanleiding.

Spillenaar werkte veel samen met de recherv

cheur A. van Dijk van de Haagse I.d. Deze was o.m. belast met het toezicht op de in Den Haag woonachtige Indonesiërs, die in Den Haag of omgeving (Delft, Leiden) studeerden. Onder deze personen bevond zich een sterk nationalistisch georienteerde groep, benevens een aantal extremistisch denkenden (o.a. Hatta, Leimena, Pamoentjak). Bij deze werkzaamheden kwam Van Dijk in contact met Spillenaar, zulks als gevolg van het feit, dat illegale, extremistische/nationalistische lectuur, afkomstig van genoemde Indonesiërs, ter hand werd gesteld aan de eveneens Indonesische hutbedienden, varende op de schepen van de Rotterdamse Lloyd, die deze lectuur clandestien naar Nederlands Indië meenamen, ter verspreiding in dat land door en onder geestverwanten.

Toen in 1926 in Nederlands Indië, op Sumatra, ongeregeldheden uitbraken, geleid door nationalisten, o.a. Sukarno, werd van de zijde van het Hoofdparket te Batavia

deerover aan de C.I. gerapporteerd en tevens aangedrongen op het installen van onderzoeken hier te lande en op het tegengaan van revolutionaire activiteit onder Indonesische studenten die tijdelijk in Nederland vertoefden.

Deze aandrang heeft er mede toe geleid, dat in 1927 door hoofdcommissaris Sirks te Rotterdam werd besloten tot de (officieuze) oprichting van een inlichtingendienst. Deze kwam op 12 september 1927, zonder dat daaraan enige ruchtbaarheid werd gegeven, tot stand. Als chef van de I.d. werd aangewezen de inspecteur van politie Chr. Bennekers. De dienst werd buiten het hoofdbureau gehuisvest in een kamer van het stadhuis, ingang: zijingang Stadhuisstraat. Het karakter van inlichtingendienst werd sterk gecamoufleerd, zó sterk zelfs, dat de afdeling binnen het eigen politiekorps alleen bekend was als 'de dienst van de heer Bennekers'. Toen ik in 1933 door Bennekers werd verzocht bij zijn afdeling te komen werken, moest ik, hoewel reeds sinds 1928 tot het Rotterdamse korps behorende, Bennekers eerst vragen met welke werkzaamheden hij zich eigenlijk bezig hield.

De inspecteur Bennekers was verantwoordelijk voor alle werkzaamheden; de 'buitendienst' (bezoeken vergaderingen, werving en 'running' van agenten, onderzoeken) geschiedde door S en U ; G was belast met de 'binnendienst' (redactie van alle uitgaande rapporten en verslagen, administratie en documentatie).

In 1933 werd hoofdcommissaris Sirks gepensioneerd. Hij werd opgevolgd door Mr. L. Einthoven. Deze toonde aanstonds diepgaande belangstelling voor het werk van de I.d. en oordeelde de leiding er van door slechts één inspecteur onvoldoende. Eén van zijn eerste beslissingen als hoofdcommissaris was, de opdracht aan Bennekers in het korps te zoeken naar een inspecteur, geschikt om bij de I.d. geplaatst te worden. De keus viel op mij. In het najaar van 1933 werd ik voor die afdeling aangewezen. Per 10 december 1934 werd ik officieel naar de I.D. overgeplaatst. Voor de normale I.d.-werkzaamheden bleef deze bezetting gehandhaafd tot aan de mobilisatie in 1939. Sinds ongeveer 1931 was de dienst gehuisvest in het hoofdbureau van politie aan het Haagse Veer.

Naast het partij-politieke werk werd ik belast met de behandeling van alle justitiele aangelegenheden op politiek terrein. Geleidelijk aan begon het onderzoek naar spionage-aangelegenheden grotere omvang aan te nemen. Tijdens de Spaanse burgeroorlog (1936-1939) kwamen daar nog bij onderzoeken inzake verboden steunverlening aan de in Spanje strijdende partijen (ronselarij, clandestien wapenvervoer, clandestiene uitvoer (het z.g. wegbrengen) van vliegtuigen enz.).

Met de verzending van het mobilisatie-telegram in augustus 1939 werden Bennekers en ik in werkelijke dienst geroepen. Bennekers, reeds vóór

dien als reserve-kapitein bij de Generale Staf ingedeeld, kon in die kwaliteit zijn werkzaamheden bij de I.d. normaal voortzetten. Hij verrichtte zijn militaire dienst in de functie van Chef I.d. Rotterdam, in burgerkleding, aan het Rotterdamse hoofdbureau. Herhaalde pogingen van G.S. III en hoofdcommissaris Einthoven om mij, als reservekapitein te velde dienend, evenzeer beschikbaar te krijgen ter voortzetting van mijn werkzaamheden, strandden op weigeringen van de Opperbevelhebber. De on-onderbroken voortzetting van mijn werk werd te meer van belang geacht in verband met de toenemende spionage-activiteit, op welk terrein ik de enige inspecteur van het korps was met enige ervaring en vanwege mijn bekendheid met sommige bedrijvers er van en met de instanties voor wie deze personen werkzaam waren.

Met het oog op die toenemende activiteit was reeds op 26 juni 1939 de inspecteur S bij de I.d. geplaatst en werd, onmiddellijk na mijn mobilisering, ook de inspecteur , M op 25 augustus 1939 nog aan die dienst toegevoegd. In de maand september 1939 werden nog drie, in januari 1940 één, in februari 1940 één en in maart 1940 nog eens drie rechercheurs ter versterking bij de I.d. geplaatst. Gedurende de mobilisatie waren ook enkele andere rechercheurs (voor speciale, afzonderlijk te vermelden werkzaamheden bij de I.d. ingedeeld) ter beschikking voor normale I.d.-werkzaamheden. Kort voor het uitbreken van de oorlog in 1940 was de totale sterkte van de I.d. 20 man.

Op 13 mei 1940 werd bij de I.d. bericht ontvangen van G.S. III, dat de overgave van ons land zeer aanstaande was. Daarop werd ten stadhuize een stafbespreking gehouden waar de politie vertegenwoordigd was door hoofdcommissaris Einthoven en inspecteur Bennekers. Eén van de daar genomen beslissingen was: totale vernietiging van de documentatie van de inlichtingendienst. In de ovens van de centrale verwarmings-installaties van het stadhuis en het postkantoor werd het gehele archief en de cartotheek aan het vuur prijs gegeven. De I.d. had opgehouden te bestaan. Het personeel werd over verschillende afdelingen verspreid.

Vanaf de oprichting tot 1 oktober 1939 had de dienst onder de commissaris P gewerkt, met veel rechtstreekse bemoeienis van de heer Einthoven. Met ingang van die datum werd de hoofdcommissaris werkzaam ten behoeve van de Generale Staf en trad de heer P op als zijn vervanger. De afdeling kwam toen onder de commissaris R , hetgeen voortduurde tot de opheffing op 13 mei 1940.

Op 2 september 1940 werd, op last van de bezetter, de dienst her-opgericht. Bennekers werd opnieuw chef, ik plaatsvervangend chef.

Slechts zes van de vroegere I.d.-rechercheurs wensten, onder de gewijzigde omstandigheden, bij de afdeling terug te keren.

Er werd een aanvang gemaakt met de reconstructie van de cartotheek. Dit was mogelijk, doordat tijdens de jaren ± 1937 tot 1939 alle in de I.d.-cartotheek voorkomende namen van Nederlanders waren ingebracht in de omstreeks 1937 opgerichte Centrale Herkenningsdienst van de Rotterdamse politie. Alleen de namen en de personalia waren daarvoor van de I.d.-kaarten overgenomen; mutaties werden niet verstrekt. Op de Centrale Herkenningsdienst-kaarten werd slechts vermeld, dat betrokkenen voorkwamen bij de I.d. Voor eventuele navraag moesten rechercheurs van andere afdelingen dus steeds terugvallen op de I.d. Van de Herkenningsdienst-kaarten waarop de vermelding 'I.d.' voorkwam, werden na september 1940 de namen en personalia op nieuwe I.d.-kaarten overgenomen. De politieke gegevens van deze mensen waren, voor slechts een gedeelte, alleen bekend in de herinnering van het I.d.-personeel.

Daarnaast moest in die periode veel werk worden verzet ten behoeve van onderzoeken naar aanleiding van klachten van personen (merendeels N.S.B.-ers) die tijdens de oorlogsdagen waren gearresteerd en in bewaring gesteld.

In oktober 1940 bepaalde de nieuwbenoemde (N.S.B.) procureur-generaal Van Genechten (in België bij verstek ter dood veroordeeld wegens collaboratie met de Duitsers tijdens de Eerste Wereldoorlog, naar Nederland uitgeweken en hier genaturaliseerd) dat de bij de N.S.B. aangesloten Rotterdamse inspecteur J bij de I.d. moest worden te werk gesteld. Hiertegen heeft Bennekers zich sterk verzet. Hij wist burgemeester Oud tot de beslissing te brengen aan deze opdracht van Van Genechten geen gevolg te geven, hetgeen deze motiveerde door te wijzen op het feit, dat overplaatsing van politie-personeel tot zijn uitsluitende bevoegdheid behoorde.

Op 16 december 1940 werd Bennekers, als gevolg van moeilijkheden met de Sicherheitsdienst, gedwongen de afdeling te verlaten. Ik werd in feite I.d.-chef, al werd ik nimmer officieel als zodanig aangewezen door de toenmalige, N.S.B.-gezinde hoofdcommissaris R . Bennekers werd korte tijd later door de Duitsers gearresteerd, in gijzeling gehouden en op 15 augustus 1942 gefusileerd, als vergeldings-maatregel voor een te Rotterdam door de illegaliteit gepleegde spoorwegaanslag. Op een afgelegen, enigzins bebost heideperceel ten zuiden van Tilburg viel hij, aan een paal gebonden, te zamen met nog vier Rotterdammers, onder het vuur van een Duits executiepeloton. Een jaar later heb ik de door kogels doorzeefde paal op de executieplaats nog zien staan.

Ondanks het tegenspel van burgemeester Oud moest inspecteur J tooch bij de I.d. te werk worden geteld. Van Genechten dreef zijn zin door. Per 13 januari 1941 werd J officieel daarheen overgeplaatst. Als gevolg van hem door mij opgedragen onderzoeken tegen N.S.B.-functionarissen en in N.S.B.-kringhuizen, gebaseerd op bij de dienst binnengekomen klachten uit de burgerij, gingen J 's ogen geleidelijk aan open voor de door de N.S.B. toegepaste, minderwaardige praktijken, hetgeen er toe leidde, dat hij voor het N.S.B.-lidmaatschap bedankte. (Hij heeft later geweigerd Joden te arresteren, is ondergedoken en naar Zwitserland ontkomen. Na de bevrijding heeft hij nog korte tijd onderzoeken voor het B.N.V. en de C.V.D. verricht.

Hoofdcommissaris R weet J 's 'bekering' aan mij, als gevolg waarvan ik mij genoodzaakt zag per 31 maart 1941 het Rotterdamse politiekorps te verlaten.

Een maand later ging de gehele I.d. over in handen van N.S.B.-politie-beambten. Alle voordien bij de dienst werkzame rechercheurs werden overgeplaatst.

Medio 1942 werd de naam 'Inlichtingendienst' gewijzigd in de naam 'Groep 10', waarna in maart 1944 die naam weer gewijzigd werd in 'S.D. Fahndungskommando'.

Na de bevrijding werd per 1 juli 1945 door hoofdcommissaris H.M.C.A. Staal weer een inlichtingendienst geformeerd.

CONTACT MET DE POLITIE-INLICHTINGENDIENSTEN

Het contact met de inlichtingendiensten van de gemeente-politie, met de districts-commandanten van de Rijksveldwacht en met de divisie-commandanten van de Koninklijke Marechaussee werd allereerst onderhouden door het hoofd van de C.I. persoonlijk. Hij was daartoe veel op reis en had de beschikking over een algemeen abonnement op de Nederlandse Spoorwegen. Van zijn kant werden nagenoeg nimmer bezoeken gebracht aan de inlichtingendiensten van de vier grote gemeenten.

In opdracht van het hoofd van de C.I. bracht sinds 1936 ook de adjudant W bezoeken aan de I.d.'s in het land. Hij kwam wèl bij de I.d.'s van de grote gemeenten. Zijn bezoeken hadden ten doel informatie te verkrijgen over plaatselijke situaties van extremistische organisaties, naslag in cartotheken e.d. Hij besprak geen beleids-aangelegenheden en deed zijn 'zaken' gewoonlijk af met de I.d.-rechercheurs.

In 1930 waren nog niet alle politie-korpsen ingeschakeld in het werk voor de C.I. Wanneer de dienst inlichtingen wenste te ontvangen uit nog niet ingeschakelde gemeenten, moest hij zich daarvoor steeds tot de procureur-generaal in het betreffende ressort wenden. In 1929/1930 kwam daarin verandering, doordat de Minister van Justitie had goedgevonden, dat de C.I. de commandanten van de negen districten van de Rijksveldwacht bij het C.I.-werk ging betrekken.

Regelmatig éénmaal per maand (ik meen mij te herinneren dat de eerste Donderdagmiddag van de maand daarvoor was aangewezen) vond op het bureau van de C.I. aan de Lange Voorhout 7 een bespreking plaats tussen het Hoofd C.I. en de politie-officieren van de inlichtingendiensten van Amsterdam, Den Haag, Utrecht en Rotterdam.

Tijdens deze bezoeken overhandigden de verbindingen aan Hoofd C.I. de rapporten, in de laatste aan de bespreking voorafgegaan dagen geschreven. Hoofd C.I. deed hun daarbij herhaaldelijk verzoeken bijzondere aandacht te schenken aan bepaalde, op dat moment in de bijzondere belangstelling staande organisaties of komende speciale gebeurtenissen. Als regel duurden deze besprekingen tot ongeveer vijf uur 's middags, waarna de politie-deelnemers door Hoofd C.I. werden uitgenodigd voor een gezamenlijk etentje, met voorafgaand borreluurtje in "The House of Lords", alles op kosten van de C.I. Tijdens een kort vóór zijn dood in 1966 met hem gevoerd gesprek, waarbij dit gezellig samenzijn ter sprake kwam, meende Hoofd C.I. nog eens te moeten verklaren, dat de C.I. geheel belangeloze medewerking kreeg van de politie en dat hij, als hoofd van de dienst, daar wel iets tegenover mocht stellen.

JAARVERGADERINGEN

Die overweging gold evenzeens met betrekking tot de eenmaal per jaar gehouden bijeenkomst met alle hoofden van gemeente-politie-korpsen en de districts-commandanten van de Rijksveldwacht, waarmede de C.I. verbindingen onderhield.

Als regel in de laatste week van de maand november werden deze korpschefs en districts-commandanten uitgenodigd voor het bijwonen van een bijeenkomst in het Hotel "Pays Bas" te Utrecht. In de laatste zeven à acht jaar vóór de oorlog gaven regelmatig ongeveer negentig hunner aan

deze uitnodigingen gevolg. Het merendeel der commissarissen verscheen persoonlijk op deze vergaderingen, sommige namen hun I.d.-inspecteur mede, nog weer andere lieten zich door hun inspecteur vertegenwoordigen. Dit laatste kwam slechts sporadisch voor.

De vergaderingen stonden onder voorzitterschap van het hoofd van G.S. III, de referendaris Van Oorschot.

Het regelmatig jaarlijks bijeenkomen met deze politie-chefs is wel steeds een verlangen geweest van de C.I., maar het heeft een aantal jaren geduurd, voor het kon worden gerealiseerd.

Vermoedelijk was het voor de eerste maal in 1923 dat een dergelijke bijeenkomst werd gehouden. Vijf jaar daarna, op 2 maart 1928, vond de volgende bijeenkomst plaats, terwijl op 28 oktober 1930 de derde vergadering volgde. Sindsdien werd jaarlijks vergaderd.

Op deze vergaderingen waren de ministeries van Binnenlandse Zaken en Justitie vrijwel steeds vertegenwoordigd.

De hoofdcommissarissen der vier grote gemeenten waren bijna steeds persoonlijk aanwezig. Met de heren Van Oorschot en T.S. Rooseboom en de vertegenwoordigers van Binnenlandse Zaken en Justitie, zaten zij aan de tafel op het podium.

Soms werd wel eens een gast uitgenodigd, zo bijv. in 1930 de commissaris van politie S die werkzaam was bij de Algemene Recherche van de procureur-generaal te Weltevreden (N.O.I.), die toen tijdelijk in ons land vertoefde.

De vergaderingen werden steeds geopend door de heer Van Oorschot. Steeds weer onderstreepte hij de noodzaak van het inlichtingenwerk, wees hij op de moeilijkheden die daarbij moesten worden overwonnen en deed hij een beroep op de aanwezigen hun zo gewaardeerde steun aan de C.I. te blijven verlenen.

Hoofdmoot van de bijeenkomst was de daarop volgende politieke uiteenzetting, door T.S. Rooseboom gegeven, zowel betreffende de nationale als de internationale situatie. Eénmaal werd deze politieke inleiding verzorgd door M.P. Kokje, die een uiteenzetting gaf over de radicaal-pacifistische en anti-militaristische groeperingen, het hem in de C.I. toevertrouwde arbeidsterrein.

Daarop volgde een algemene discussie. Het opmerkelijke daarvan was, dat men van de zijde van de deelnemende commissarissen vrijwel nimmer inging

op de politieke inhoud van de voordracht, maar voornamelijk vragen stelde die op het practische politie-terrein lagen en met het pure I.d.-werk niet of slechts nauwelijks te maken hadden. De beantwoording geschiedde daarom veelal voor een belangrijk deel mede door de vertegenwoordigers van Binnenlandse Zaken en Justitie. Soms werden vragen door voorzitter Van Dorschot geheel terug gewezen, omdat zij op een terrein lagen, waarop de C.I. zich niet kon of mocht bewegen.

De notulen van deze vergaderingen, verzorgd door de secretaris Rozenberg, werden de deelnemers na afloop toegezonden. In mijn archief bevinden zich de verslagen van de jaarvergaderingen van 1930, 1932, 1933, 1934, 1937 en 1938. Die voor de twee laatstgenoemde jaren zijn verschenen in de vorm van een Maandoverzicht. In de jaren 1935 en 1936, waarvoor de notulen ontbreken, zijn wèl jaarvergaderingen gehouden. Ik heb deze zelf bijgewoond. Voor het ontbrekende jaar 1931 kan ik dit niet verklaren. In het jaar 1939 werd geen vergadering gehouden, aangezien Hoofd C.I. van mening was, dat de politie-verbindingen tijdens de mobilisatie daarvoor geen tijd zouden kunnen vrijmaken.

De voorbereiding van de vergaderingen, voor wat betreft zaal-reservering, lunchafspraken e. d. en ook de beveiliging, werd steeds verzorgd door de I.d. Utrecht. Of de reiskosten van de politie-deelnemers door de C.I. werden vergoed is mij niet bekend. Voor de I.d. Rotterdam werden zij bestreden uit de daar beheerde 'C.I.-kas'.

Eénmaal is, hoewel Hoofd C.I. op grond van veiligheidsoverwegingen bezwaar maakte, een foto van alle ter vergadering aanwezige personen gemaakt. Dit vond plaats tijdens een in het begin der dertiger jaren gehouden bijeenkomst. Een afdruk er van is opgenomen op blz. 202. Voor zo ver *de identiteit van de betrokkenen nog kon worden* vastgesteld, zijn op het dekblad hun namen en hun functies verweld.

Een vermakelijke noot van deze vergaderingen vormde steeds de bezigheid van de heer Van Dorschot tijdens de voordracht van Rooseboom. Van Dorschot, een zeer begaafd tekenaar, zocht onder de aanwezigen naar enkele markante koppen (die waren er toen nog) en tekende hun portretten. Een enkele maal heb ik de fraaie resultaten daarvan, gewoonlijk vier of vijf per vergadering, gezien. Zij waren voortreffelijk.

CONTACT MET DE OVERZEESE GEBIEDSDELEN

Nederlands Oost Indië

De voormalige K.N.I.L.-officier A.J. Rooseboom, die omstreeks 1930 zijn werkzaamheden bij de C.I. begon, beschikte over uitstekende contacten in Oost Indië, niet alleen in de militaire, maar

ook in de maatschappelijke kringen en in de bedrijfswereld. In de oud-Indische kringen in Den Haag was hij eveneens goed ingevoerd. Dat hij in de Indische milieux zoveel goede relaties had, is vermoedelijk mede een gevolg van het feit, dat hij een gedeelte van zijn militaire loopbaan heeft vervuld onder het bewind van de gouverneur-generaal Willem Rooseboom (1843-1920), die van 1899 tot 1904 in die functie diende en die een oom van hem was. Als gevolg daarvan is hij mogelijk op verschillende maatschappelijke terreinen uitgebreider geïntroduceerd dan voor een K.N.I.L.-officier gebruikelijk was.

Om die reden ligt het voor de hand aan te nemen dat Rooseboom privé-contacten onderhield met Indische relaties die hem, ook na zijn ontslag als officier, van politieke gegevens konden voorzien. Maar ook langs officiele, geheime weg verkreeg en verstrekte hij inlichtingen. Vast staat dat hij tot aan het einde van de mobilisatie één maal per week (Vrijdagmiddag) een langdurig telefoongesprek voerde met Batavia. Met welke instantie of functionaris hij daar sprak is niet bekend geworden, evenmin als het tijdstip waarop hij met de uitwisseling van gegevens langs deze weg is begonnen. Vermoedelijk gaat dit telefonisch contact terug tot het jaar 1930, hetgeen zou kunnen worden afgeleid uit een uitlating van de heer Van Oorschot op de C.I.-jaarvergadering van 28 oktober van dat jaar, waar hij o.m. mededeelde:

> " . . . . om nog even de aandacht te vestigen op het tot stand gebrachte contact met Oost-Indië, hetgeen reeds vele goede vruchten heeft voortgebracht. Er bestaat thans tusschen den C.I. en den Indischen dienst eene geregelde wekelijksche verstandhouding en uitwisseling van berichten."

Curaçao

Ook met de West werd eind omstreeks het jaar 1930 samengewerkt. Het tot stand komen van de verbinding met de Antillisanse instanties is een gevolg geweest van de beruchte overval op dit eiland in 1929.

> Op 9 juni 1929 pleegde de Venezolaan Rafael Simon Urbina, gesteund door een bende aanhangers, een overval op Curaçao. Hij slaagde er in een aantal wapenen en een hoeveelheid munitie te bemachtigen -die hij bij een revolutiepoging in Venezuela wilde gebruiken- en vertrok daarmee naar de overwal (Venezuela). Politiek gezien was echter van nog veel groter belang, dat hij de gouverneur en de militaire commandant van Curaçao in zijn macht had weten te krijgen, die hij beide naar Vene-

zuela ontvoerde, om hen als gijzelaars te benutten. Beide functionarissen zijn later ongedeerd terug gekeerd.

Na dit gebeuren, dat indertijd internationaal veel opzien baarde, werd de krijgsmacht op Curaçao en Aruba versterkt en de politie gereorganiseerd. Tevens kwam toen het contact met de C.I. tot stand.

In de zo juist aangehaalde C.I.-jaarvergadering van 28 oktober 1930 deelde de heer Van Oorschot dienaangaande aan de vergaderden mede:

> "Na Oost-Indië is ook de West gekomen. Het geval "URBINA" is al dadelijk van grooten invloed op de werkzaamheid van den C.I. geweest en de nieuw opgetreden autoriteiten te Curaçao, het bestuur van Suriname, met op den achtergrond het Departement van Buitenlandsche Zaken, hebben eindsdien den Nederlandschen Inlichtingendienst niet meer losgelaten."

Suriname

Behoudens hetgeen hierboven onder 'Curaçao' over betrekkingen met Suriname is vermeld, zijn geen gegevens verkregen kunnen worden over relaties met deze toenmalige kolonie, noch over de wijze waarop contact werd onderhouden, noch met wie of met welke instantie een dergelijk contact bestond.

CONTACTEN MET WERKGEVERS

In de twintiger en dertiger jaren bestond er een zekere mate van contact tussen plaatselijke inlichtingendiensten en enkele, in hun gemeenten gevestigde grote bedrijven. Ik herinner mij uit mijn Rotterdamse tijd, dat de I.d. in contact stond met de Rotterdamse Droogdok Maatschappij. Een vertegenwoordiger van dat bedrijf
kwam veelvuldig aan het hoofdbureau om bij de I.d. naslag te vragen van de namen van nieuw aan te nemen personeel of van werknemers die verdacht werden van extremistische activiteit of gezindheid.

Ook met bepaalde vitale bedrijven wier werkzaamheden zich over ons gehele land uitstrekten, dan wel hun personeel landelijk recruteerden, stonden de I.d.'s van de grote gemeenten in verbinding. Als zodanig herinner ik mij de bezoeken te Rotterdam van vertegenwoordigers van de Bataafse Petroleum Maatschappij

, de Staatslijnen en Philips-Eindhoven

Deze bedrijfs-vertegenwoordigers werden bij de politie buiten hun plaats van ves-

tiging geïntroduceerd door de C.I. De genoemde bedrijven hielden, evenals waarschijnlijk diverse andere, er zelf een eigen inlichtingendienst op na, al zal die naam in geen der bedrijven ooit gangbaar zijn geweest. Het inwinnen van inlichtingen bij de I.d.'s ging altijd door als werk van en voor de afdeling Personeel.

Tegen het einde van de twintiger jaren is bij de industrie reeds het plan geopperd, gezamenlijk een centrale inlichtingendienst te creëren. Door particulieren en recherche-bureaux zijn herhaaldelijk aanbiedingen gedaan een dergelijke dienst tot stand te brengen. Tot de oprichting er van is het echter nimmer gekomen, enerzijds omdat men van mening was dat het gestelde doel langs die weg toch niet zou zijn te bereiken, anderzijds omdat men oordeelde, dat een dergelijke werkzaamheid taak was van de overheid. Het laatstvermelde inzicht was aanleiding tot uitgebreider contact met de C.I., c.q. de plaatselijke I.d.'s.

In hoeverre de diverse bedrijven welke informaties van de I.d.'s ontvingen deze uitsluitend te eigen behoove benutten, is niet bekend. De inlichtingen, te Rotterdam aan de hiervoren vermelde Rotterdamse Droogdok Maatschappij verstrekt, werden gegeven op voorwaarde, dat deze uitsluitend voor het bedrijf zelf mochten dienen en dat daarvan geen eigen cartotheek mocht worden samengesteld.

Niettemin is in sommige delen van ons land en per bedrijfstak een zekere mate van centrale registratie ontstaan. De mogelijkheid bestaat dat de daarin opgenomen gegevens niet door de politie waren verstrekt, maar verkregen werden door eigen controle-diensten van en uitwisseling tussen die bedrijven. Bekend is bijv. dat in de Zaanstreek en in Twente (na de grote textielstaking aldaar) ontslag bij een bepaald bedrijf, als gevolg van extremistische activiteit, resulteerde in weigering tot aanname bij andere bedrijven. In de 'rode' pers werd over het bestaan van dergelijke 'zwarte lijsten' openlijk geschreven.

Op de vragen hoe en de vorm waarin de gegevens aan de bedrijven dienden te worden doorgegeven, is nimmer een duidelijk antwoord gegeven. Wel was men het er over eens, dat de gevraagde inlichtingen liever niet schriftelijk dienden te worden verstrekt, maar voor het overige werd het aan het inzicht van de politie overgelaten, hoe men meende in dit opzicht het beste te handelen. Van C.I.-zijde werd geadviseerd deze aangelegenheid in onderling overleg met de bedrijven te regelen.

Over het contact dat door de C.I. zelf met de bedrijven werd onderhouden zijn geen nadere bijzonderheden bekend.

BETREKKINGEN MET HET BUITENLAND

In de maanden april en mei van 1921 maakte de inspecteur Broekhoff een studiereis naar Duitsland, Oostenrijk en Tsjecho Slowakije. Het is niet bekend of hij deze reis in opdracht of op verzoek van de C.I. heeft gemaakt. Vermoedelijk is dit laatste het geval geweest. Zijn uitgebracht reisverslag is getiteld:

> "Rapport betreffende het Communisme in Duitschland, Duitsch Oostenrijk en Tsjecho Slowakije, de revolutionnaire woelingen in Midden Duitschland en in het Ruhrgebied en de organisatie der politie in die landen ter onderdrukking van revolutionnaire woelingen en de daarmede gepaard gaande verschijnselen en wat daaruit voor Nederland te leeren valt."

Deze reis werd gemaakt na een communistische opstand in Midden-Duitsland, waarvan het centrum in de Leuna-werken te Merseburg was gelegen.

Behalve met politie-autoriteiten sprak Broekhoff ook met regerings-functionarissen te Berlijn, Dresden, Wenen en Praag en met diverse overheidsinstanties op provinciaal en stedelijk niveau.

Het over deze reis uitgebrachte verslag, geïllustreerd met kaartjes en foto's van door bomaanslagen verwoeste gebouwen, is op 18 mei 1921 door de C.I. toegezonden aan diverse Nederlandse instanties.

Een exemplaar van dit verslag is in mijn archief aanwezig.

In dit archief bevindt zich tevens een verslag over ongeregeldheden en gewelddadig communistisch optreden te Wenen op 15 en 16 juli 1927. Dit zeer uitvoerige (107 bladzijden tellende) verslag, gedateerd: Wenen, 2 augustus 1927, werd opgemaakt door de Polizei-Direktion te Wenen en waarschijnlijk aan de aldaar goed bekende heer Broekhoff gezonden, die het daarop ter beschikking van de C.I. kan hebben gesteld. Niet bekend is of de C.I. dit verslag binnen ons land heeft verspreid.

Volgens zijn eigen verklaring heeft Hoofd C.I., tussen 1920 en 1930, jarenlang contact onderhouden met een aantal Duitse politie-instanties, uitgezonderd die van Berlijn. Met de heer Broekhoff, die als leider van de Nederlandse Centrale voor Falsificatiën vele internationale politie-contacten onderhield, bezocht Rooseboom een tijdlang ieder jaar conferenties van politieautoriteiten van de Zuid-Duitse staten, die niet onder directe leiding van Berlijn wilden staan. Men zou daar hebben verondersteld dat Rooseboom

evenaens politieman was. Gedurende de besprekingen zouden de ongeveer twintig vergaderende Duitse politie-chefs meermalen - vergetende dat er ook twee buitenlanders in het gezelschap waren - zeer vrijuit hebben gesproken, als gevolg waarvan Rooseboom vaak heel bijzondere zaken ter ore kwamen. Hij noemde als voorbeeld, dat hij alles vernam over het in elkaar zetten van politieke valstrikken, zoals de bekende Zinowjew-brief.

(Grigori Jevsevitsj Zinowjew (eigenlijk Gerson Radomyleky), 1883-1936. In geruchtmakend proces op grond van afgeperste bekentenissen ter dood veroordeeld.
Zinowjew-brief: Document, in 1924 in Engeland gepubliceerd, om een revolutionaire samenzwering van de Komintern aan te tonen. Waarschijnlijk een vervalsing van Wit-Russische emigranten. Brief werd door de Britse conservatieve partij met succes als een verkiezingstroef uitgespeeld tegen de Labourparty, die tè welwillend tegenover de Sovjet-regering zou hebben gestaan.)

Toen de Duitsers omstreeks 1930 ontdekten dat Rooseboom geen politie-officier was, maar een officier van de Generale Staf, was het afgelopen met het deelnemen aan deze conferenties.

In 1934 ie kapitein De Heer, met nog twee andere, niet tot de C.I. behorende officieren, naar Wenen gereisd, om daar het verloop te volgen van de uitgebroken ongeregeldheden en de opstand van de Weense arbeiders tegen het autoritaire regime van bondskanselier Dollfuss, alsmede de toepassing en de uitwerking van de daartegen door de overheid genomen maatregelen. Volgens eigen verklaring van De Heer was hij, als C.I.-vertegenwoordiger, tijdens dit bezoek niet veel wijzer geworden. Hij weet dit aan de omstandigheid dat hij zich, als buitenlander, had moeten melden bij de officiële Oostenrijkse instanties, die hem wel onmiddellijk een geleide ter beschikking hadden gesteld, maar hem daardoor tegelijkertijd de gelegenheid ontnamen, op eigen houtje observaties te doen op plaatsen waar het heet toe ging.

In de hiervoor geciteerde 'Handleiding' van de C.I. komt de vermelding voor (blz. 190) dat de C.I. in rechtstreeks contact stond met de grote Europese rijken en de Verenigde Staten. Nadere bijzonderheden buiten het hierboven en onder het hoofd "Rapportage - Diversen" (zie blz. 218) vermelde, zijn daarover niet bekend geworden.

RAPPORTAGE

A. MAANDOVERZICHTEN

De uitvoerigste, meest verspreide en regelmatigste vorm van C.I.-rapportage is - zonder enig voorbehoud - geweest het z.g. maandoverzicht. Maar alvorens die regelmatige verschijning was verwezenlijkt, was er gedurende ongeveer twee jaren op dit terrein geëxperimenteerd.

In januari 1926 werd begonnen met de uitgifte van een maandoverzicht. Aan het oudste in mijn bezit zijnde overzicht ontbreekt de eerste pagina, maar uit de inhoud er van kan worden afgeleid, dat dit overzicht no. 2 moet zijn geweest, behandelende de periode van 15 januari tot 15 februari 1926. Overzicht no. 1 is waarschijnlijk uitgegeven op 15 januari 1926.

De opzienbarende, voor een niet-ingewijde totaal onbegrijpelijke gebeurtenissen in de C.P.H. van die dagen, leenden zich op uitnemende wijze voor het schrijven van interessante periodieke overzichten.

In die partij was, aanvangende in 1920, een krachtige oppositie tot ontwikkeling gekomen, die zelfs tot schorsing van afdelingen, o.a. van de afdeling Rotterdam, had geleid. Op een landelijke bijeenkomst van die oppositie te Amsterdam op 17 januari 1926, waar opposanten uit nagenoeg het gehele land aanwezig waren, werd aan het eveneens ter bijeenkomst verschenen presidium van de C.P.H. smadelijk de deur gewezen.

Deze onenigheid zou later, via het inmiddels opgerichte "Comité tot beroep op de IIIe Internationale" leiden tot de oprichting van een tweede Nederlandse communistische partij, de "Communistische Partij "Holland", Landelijk Comité" (C.P.H.-L.C.), nog later geheten "Communistische Partij "Holland" Centraal Comité" (C.P.H.-C.C.).

Oorzaak van een en ander was de door het Executief Comité van de Communistische Internationale (E.K.K.I.), reeds in het najaar van 1920 bevolen nieuwe koers ten aanzien van de vakbeweging, gevolg van een beslissing, genomen op het tweede congres van de Komintern (zomer 1920). Daarbij was bepaald, dat de C.P.H. diende te streven naar eenheid tussen het N.V.V. (Nederlands Verbond van Vakverenigingen) en het N.A.S. (Nationaal Arbeids Secretariaat), als gevolg waarvan de tot dan toe door de C.P.H. gevolgde vakbondspolitiek diende te worden verloochend. Een deel van de partij-aanhang wenste hiersen geen gevolg te geven. De partij-bestuurder de V gaf zelfs een brochure van zijn hand uit, getiteld "Amsterdam of Moskou", waarin hij de eis van Moskou afwees en een lans brak voor de aansluiting van het N.A.S. bij de R.V.I. (Rode Vak Internationale) te Moskou.

Bezoeken van partij- en oppositie-delegaties aan Moskou en wederkerig van Komintern-afgevaardigden aan Nederland, om met de Executieve te overleggen, brachten geen oplossing. Meermalen werden eisen van Moskou genegeerd.

Gezien deze verwarring, die nog versterkt werd door de regelmatige tussenkomst van de C.P.S.U. en de door Moskou aan beide partijen gestelde eisen, lag het schrijven van overzichten waarin de verwarde politieke situatie werd uiteengezet, wel zeer voor de hand. In het bijzonder is Overzicht No. 4 van 1927, dat een totaalbeeld geeft van het verloop van de geschillen, een uiterste boeiend en inzicht-verhelderend geschrift. Voor de diverse ontvangers vervulden deze overzichten een zeer nuttige functie.

Met de regelmatige verschijning van de overzichten wilde het echter aanvankelijk nog niet al te best vlotten. Dit blijkt wel uit onderstaande tabel (om de hierboven reeds vermelde reden aanvangende bij no. 3 van 1926).

maandoverzicht nos.	periode, c.q. gedateerd
3	15. 2.1926 - 15. 3.1926
4 en 5	15. 3.1926 - 25. 5.1926
6, 7 en 8	25. 5.1926 - 15. 8.1926
9	15. 8.1926 - 15. 9.1926
10	15. 9.1926 - 15.10.1926
11,12/1926,1/1927	15.10.1926 - 15.12.1926
	15.12.1926 - 15. 1.1927
2	1. 4.1927
3	15. 6.1927
4	1. 8.1927

Nadien werden in 1927 geen overzichten meer samengesteld.

Dat er aan de regelmatige verschijning van deze geschriften nog wel eens iets haperde is niet te verwonderen. Veeleer is het een te bewonderen prestatie van de C.I. geweest, dat er overzichten werden uitgegeven. Voor de toenmalige bezetting van de dienst moet dit wel een bijzonder zware belasting zijn geweest. Het regeringsbeleid was in die jaren niet van dien aard, dat Hoofd C.I. ook maar enig gunstig effect zou hebben kunnen verwachten van verzoeken om uitbreiding van zijn personeel. De ervaringen, in deze periode opgedaan, hebben hem er stellig mede toe bewogen om op 14 september 1948 voor

de Parlementaire Enquête Commissie o.m. te verklaren:

> "Wij hebben in onze geschiedenis met onze inlichtingendienst altijd op ons zelf gedreven. De Regering heeft van dit instrument altijd een heel slecht gebruik gemaakt. Men kwam eerst bij ons als de zaak vastliep."

Sinds begin 1928 is er werkelijk sprake van een regelmatige verschijning van overzichten. Het reeds vermelde gebrek aan personeel zal waarschijnlijk mede oorzaak er van zijn geweest, dat slechts elke twee maanden een overzicht kon worden uitgegeven.

Overzicht no. 1 van 1928 vangt aan met de volgende

> "<u>Inleiding</u>
>
> Door omstandigheden van verschillende aard is aan het in het begin van 1927 voorgenomen plan, om iedere maand een overzicht te laten verschijnen geen uitvoering gegeven kunnen worden.
>
> In het Overzicht No. 4 van Augustus j.l. is getracht den toen reeds bestaanden achterstand in te halen door het geven van een uitvoerig overzicht over "De Communistische Partij Holland" en hare verhouding tot de "Communistische Partij Holland "Landelijk Comité"" en de daaruit voortspruitende gevolgen voor het Nationaal Arbeids Secretariaat.
>
> Bij de samenstelling van dit overzicht is uitgegaan, voor wat de drie hierbovengenoemde groepen betreft, van overzicht No. 4 dd. 1 Augustus 1927.
>
> Ten opzichte van de andere revolutionnaire groepen, die in de laatst-verschenen overzichten niet zijn besproken, zal getracht worden, deze zoo overzichtelijk en zoo kort mogelijk te bespreken waardoor dan tevens aan den bestaanden achterstand een einde wordt gemaakt.
>
> Het ligt in het voornemen in 1928 de overzichten welke - naar uit verschillende aanvragen blijkt - op prijs worden gesteld, wederom regelmatig te doen verschijnen."

Dit voornemen is volledig gerealiseerd, en niet alleen voor het jaar 1928. Tot augustus 1939 (mobilisatie) zijn de overzichten regelmatig, zij het dan slechts elke twee maanden, verschenen. De kopij voor deze publicaties werd tot het begin der dertiger jaren verzorgd door de bij de I.d. Amsterdam werkzame adjudant van politie De Bruijn.

Nadat de oud-overste A.J. Roosboom zijn intrede bij de C.I. had gedaan, werd de samenstelling van het overzicht geleidelijk door de C.I. zelf ter hand genomen en ten slotte geheel door deze dienst verzorgd. De kopij werd volledig door genoemde overste geleverd. Na de in dienst treding van de kapitein Kokje (1936) schreef deze soms bijdragen over pacifistische en anti-militaristische organisaties.

Een enkele maal kwam het toch nog voor, dat bijdragen voor het overzicht werden ontvangen van de inlichtingendiensten der grote gemeenten. Zo herinner ik mij, dat de I.d. Amsterdam een beschouwing, van de hand van inspecteur N. Groeneweg, heeft gegeven over de nieuwe grondwet van de Sovjet Unie. In mijn archief heb ik dit artikel niet terug gevonden; mogelijk werd het opgenomen in het ontbrekende overzicht no. 2 van 1936.

Met het intreden van de mobilisatie-toestand in 1939 werden de werkzaamheden op het C.I.-bureau blijkbaar zó sterk vermeerderd, dat men geen gelegenheid meer had dergelijke omvangrijke publicaties te doen verschijnen.

Op één nummer na zijn alle overzichten in mijn archief aanwezig. Alleen no. 2 van 1936 ontbreekt aan de verzameling. Maandoverzicht no. 5 van 1932 is niet verschenen. In plaats daarvan werd uitgegeven een verslag van het "Wereldstrijdcongres tegen den imperialistischen oorlog. 27 - 29 Augustus 1932".

De waarde van deze documenten voor de geschiedschrijving werd door Dr. L. de Jong, directeur van het Rijksbureau voor Oorlogsdocumentatie, zeer hoog aangeslagen.

Nadat met H.B.V.D. was overlegd of hem inzage van deze geheime overzichten kon worden gegeven, over welk punt in positieve zin werd besloten, echter onder bepaalde aan Dr. de Jong kenbaar te maken voorwaarden, heeft hij alle overzichten doorgewerkt. Na kennisneming er van gaf hij als zijn oordeel te kennen: "Dat deze overzichten bewaard zijn gebleven is van zeer groot belang. Voor de geschiedschrijving zijn zij goud waard."

Maandoverzicht no. 1 van 1932 bevat voor de eerste maal gegevens over nationaal-socialistische en fascistische stromingen.

Aan het slot van verreweg het merendeel der overzichten werden, als bijlagen, afschriften gegeven van resoluties, discussie-programma's, congres-voorstellen e.d., zowel van nationale als van internationale organisaties afkomstig.

Te beginnen met maandoverzicht no. 2 van 1928 verschenen de overzichten, gebonden in een stevige omslag, waarop was vermeld:

"Jaargang . . . Overzicht No. . . Geheim"

De verzending naar de politie-verbindingen in het gehele land geschiedde, volgens mededeling van Hoofd C.I., door gebundelde pakketten per auto naar een aantal plaatsen in ons land te vervoeren, bijv. Zwolle, Assen enz., waarna de in die plaatsen werkzame politie-inlichtingendiensten voor de verdere distributie in hun rayon zorg droegen. De I.d.'s van de grote gemeenten, die regelmatig voor besprekingen bij de C.I. op bezoek kwamen, namen zelf vandaar hun exemplaren van het overzicht mee terug.

B. JAARBERICHTEN

Maandoverzicht no. 1 van 1933 vangt aan met de volgende

"Inleiding

De verbrokkeling in de Nederlandsche revolutionnaire arbeidersbeweging maakt het niet eenvoudig om van de samenstelling en organisatie een juist beeld te verkrijgen. Hetzelfde geldt voor het andere uiterste: de fascistische beweging.

Daar het voor de overheidsorganen, welke met de beide bewegingen in aanraking plegen te komen, van groot belang is, precies te weten, om welke organisaties het gaat, wat deze beoogt en wat haar sterkte is, zal dit overzicht eene samenvatting brengen van alles, wat op dit gebied in Nederland bestaat.

Het is gebleken, dat aan eene dergelijke handleiding behoefte bestaat. Het ligt daarom in de bedoeling, deze handleiding telken jare in het eerste overzicht te herhalen, bijgewerkt overeenkomstig de nieuwste gegevens.

Aan het slot is een lijst aangebracht van de afkortingen, waarmede de organisaties plegen te worden aangeduid met verwijzing naar de betrokken bladzijde(n).

Opmerkingen waardoor de bruikbaarheid der handleiding kan worden verhoogd, worden gaarne ingewacht."

Naast een beschrijvend overzicht (van 10 pagina's) van de fasciatische organisaties, zijn daarin gegevens verwerkt van ongeveer zestig linkse organisaties.

Slechts éénmaal is dit algemeen overzicht gegeven in de vorm van een maandoverzicht (no. 1 van 1933). In afwijking van het gestelde in de hiervoor aangehaalde inleiding, derde alinea, werden gedurende de jaren 1934 tot en met 1938 deze Jaarberichten in de maanden januari uitge-

geven in twee afzonderlijke geschriften, t.w. een Jaarbericht A, behandelende de fascistische en nationaal-socialistische organisaties en een Jaarbericht B voor de linkse arbeiders-organisaties.

Blijkens de vermelding in de inleidingen bij de Jaarberichten B hadden deze geschriften tweërlei doel, nl.:

> "Het wil trachten te zijn, resp. geven:
> 1e. een <u>handleiding</u> betreffende de bestaande, voor Inlichtingendiensten van belang zijnde, links-politieke groeperingen;
> 2e. een <u>retrospectief</u> over het voorgaande jaar."

In de Jaarberichten B werden in hoofdzaak behandeld:

> "de Sociaal-Democratische Arbeiders Partij (S.D.A.P.),
> de Bond van Revolutionnair Socialisten,
> de Revolutionnair-Socialistische Arbeidere Partij (R.S.A.P.),
> de Communistische Partij Holland (C.P.N.
> de anarchistische groepen.
>
> Daarnaast worden enige groepen behandeld, welke niet naar hun politieke richting, doch naar hun doelstellingen (welke niet onmiddellijk politiek zijn) zijn gegroepeerd, t.w.
>
> de religieuze en anti-religieuze organisaties,
> de Esperantisten vereenigingen,
> de anti-militairistische en radicale Vredes-organisaties.",

alle organisaties met inbegrip van hun neven- en mantel-organisaties (voor zover bestaande).

In 1937 waren deze boekwerken uitgegroeid tot geschriften van 28 bladzijden voor Jaarbericht A en 147 bladzijden voor Jaarbericht B.

De samenstelling van Jaarbericht B drukte blijkbaar zó zwaar op de beperkte bezetting van de C.I., dat na 1937 voortzetting van de uitgifte in de tot dien gevolgde vorm niet langer mogelijk was.

Jaarbericht A verscheen in januari 1938 nog wèl in de oude vorm en in een omvang van 40 bladzijden. Jaarbericht B van 1938 evenwel vangt aan met de volgende mededeling:

> " Het samenstellen van een Jaarbericht B zoals dit in de laatste jaren door den C.I. werd uitgegeven, en waarin werden opgenomen <u>alle</u> bestaande linksrevolutionnaire organisaties, en van alle organisaties werd gegeven een kort overzicht over ontstaan, geschiedenis,

doelstelling, organisatievorm en neven organisaties, is dit jaar door verschillende omstandigheden niet mogelijk gebleken.

In de eerste plaats beschikt de C.I zelf niet over de voor een dergelijk omvangrijks arbeid benoodigde werkkrachten, doch ook noodzaakten de beschikbare fondsen tot een zekere beperking.

. . . .

Dit Jaarbericht geeft dus allerminst een volledig overzicht van alle bestaande links-revolutionnaire organisaties en is dus slechts een aanvulling op het Jaarbericht 8 van 1937.

BIJ RAADPLEGING VAN DIT JAARBERICHT ZAL MEN DUS GOED DOEN HET JAARBERICHT 8 VAN 1937 TE RAADPLEGEN.

Wij hebben getracht van dit Jaarbericht een wat meer leesbaar geheel te maken en meenen, dat het althans als jaarrapport aan waarde heeft gewonnen. Als volledig overzicht van de links-revolutionnaire beweging is het achter niet meer bruikbaar.

Aangezien werd vermeend, dat de zeer omvangrijke arbeid verbonden aan het telken jare uitgeven van een volledig overzicht niet opwoog tegen het daarvan te verwachten nut voor de verbindingen, zal de C.I. het op prijs stellen van de belanghebbenden advies te ontvangen op welke wijze naar hun oordeel in den toekomst het best aan de eischen van de praktijk ware te voldoen.

Het dan volgende Jaarrapport telt niettemin nog 65 bladzijden.

Met zijn verzoek om adviezen met betrekking tot de beste aanpassing van het geschrift aan de eisen van de praktijk, is de C.I. kennelijk een roepende in de woestijn gewaast. Het volgende jaar is tenminste geen jaaroverzicht of jaarrapport meer verschenen.

Uit eigen ervaring sprekend kan ik volmondig verklaren dat de Maandoverzichten en Jaarberichten voor de inlichtingendiensten van de politie een zeer nuttige functie hebben vervuld. Bij de dienst te Rotterdam werden zij regelmatig geraadpleegd. Alle rechercheurs waren gerechtigd deze overzichten te lezen en te bestuderen. De daarin vermelde gegevens werden, voor zo ver zulks nog niet was geschied op grond van anders bronnen, in de eigen cartotheek van de I.d. verwerkt.

C. MEDEDELINGEN OVER HET COMMUNISME IN HET BUITENLAND

Naast de maandoverzichten distribueerde de C.I. in 1926 "Mededeelingen over het communisme in het buitenland". Daarvan zijn slechts de nummers 2 en 3 in mijn bezit. Of er na no. 3 nog andere zijn verschenen is mij niet bekend.

Hoever de distributie van dit soort geschriften (en waarschijnlijk ook van de maandoverzichten) ging, blijkt uit het aanbiedingsschrijven bij no. 2 van de Mededeelingen. Daarin werd gemeld

> " Hieronder gelieve U een verzendingslijst aan te treffen van dit rapport, en zal voortaan worden volstaan met de mededeeling:
> "Verzonden aan de bekende verbindingen".
> Verzonden aan:
> Procureurs-Generaal bij de Gerechtshoven,
> Inspecteur der Koninklijke Marechaussee,
> Divisie-Commandanten der Koninklijke Marechaussee,
> Inspecteur Burgerwachten.
> Politie te:
> Assen, Leeuwarden, Arnhem, Zutphen, Sneek, Apeldoorn, Nijmegen, Tiel, Wageningen, Groningen, Veendam, Heerlen, Kerkrade, Maastricht Breda, 's Hertogenbosch, Tilburg, Amsterdam, Haarlem, Helder, Hilversum, Bussum, Velsen, Deventer, Enschede, Zwolle, Amersfoort, Utrecht, Middelburg, Vlissingen, Delft, Dordrecht, Gorinchem, Den Haag, Rotterdam, Leiden, Schiedam Vlaardingen, Ede, Meppel.

Op grond waarvan deze keuze uit de politiekorpsen is gemaakt, is niet duidelijk. Overeenstemming met de gemeenten, in 1919 uitgenodigd voor deelname aan de bijeenkomsten op het Ministerie van Binnenlandse Zaken, waar de taak van de op te richten C.I. zou worden uiteengezet (zie hoofdstuk IV), is niet te onderkennen. Evenmin is als leidraad aangehouden de lijst van gemeenten waar in 1926 een commissaris van politie als korpschef fungeerde.

Waarschijnlijk stond de C.I. in het genoemde jaar nog slechts met de politie in deze gemeenten in verbinding en heeft inschakeling in het C.I.-verband van de niet vermelde, van belang zijnde gemeenten pas in een later stadium plaats gevonden. De districts-commandanten van de Rijksveldwacht zijn evenmin opgenomen. Ook over hun medewerking aan de C.I.-belangen werd pas later met

het Ministerie van Justitie overeenstemming bereikt.

Aan enkele andere, in mijn archief aanwezige geschriften van politiek-informatieve aard, evenzeer daterend uit 1926, wordt - gezien hun vermoedelijk slechts incidenteel karakter - voorbij gegaan.

++ ++
++

Alle bewaard gebleven documenten uit 1926 zijn, niet alleen door de tand des tijds, op sommige plaatsen gehavend en zeer broos. Dit is mede een gevolg van hun 'illegale' verblijf gedurende de bezetting. Om de documenten voor inbeslagname door de Duitsers veilig te stellen, is verreweg het grootste deel van dit archief 'ondergedoken' en tijdens de vijf bezettingsjaren opgeborgen geweest in een doodkist, die in de eerste dagen van de bezetting op een begraafplaats in het noorden van ons land 'ter aarde is besteld'. Door dit langdurige verblijf in een vochtige bodem zijn sommige gedeelten sterk aangetast. De geschriften uit de latere jaren zijn, kennelijk doordat zij waren voorzien van een stevige omslag, daartegen beter bestand gebleken.

D. DIVERSEN

Als regel werden de maandoverzichten aan de verbindingen toegezonden, vergezeld van een "Mededeelingenblad".

Daarin werden bijzonderheden aan de politie-I.d.'s ter kennis gebracht van zeer uiteenlopende aard.

Soms werd daarin extra-aandacht van die verbindingen verzocht voor aanstaande belangrijke politieke gebeurtenissen.

Wijzigingen in de "Lijst Verbindingen" (door overlijden van functionarissen, benoeming van nieuwe korpschefs van politie of burgemeesters (voor de kleine gemeenten)) werden daarin aan alle verbindingen bekend gemaakt.

Een belangrijk gedeelte van deze "Mededeelingen" werd gevuld met bijzonderheden over in de diverse gemeenten door de politie aangehouden vreemdelingen, van wie gegevens over politiek-extremistische gezindheid, dan wel dergelijke activiteit in binnen- of buitenland, bekend waren geworden. De betreffende gegevens werden, in beknopte vorm, door de I.d.'s aan de C.I. doorgegeven, die voor landelijke verspreiding zorg droeg. Na de machtsovername in 1933 in Duitsland en het daarop gevolgde bestaansverbod voor de Kommunistische Partei Deutschland nam deze rubriek sterk in omvang toe, als gevolg van de veelvuldige aanhoudingen van uit Duitsland uitgeweken communisten. De namen van en

de gegevens over deze personen werden eveneens in de cartotheken van de grote verbindingen verwerkt. Het nut van de verspreiding van deze informatie is in de praktijk herhaaldelijk gebleken.

Wanneer zich daartoe een aanleiding voordeed, richtte de C.I. zich ook met een speciaal rondschrijven tot sommige of alle verbindingen. Als voorbeeld hiervan diene het volgende afschriftschrijven, gedateerd 6 maart 1937.

> " In verband met de a.s. Kroningsfeesten te Londen op 12 Mei wordt gaarne bericht verzocht van personen, actieve leden, van terroristische en andere ultra radicale groepen, die van plan mochten zijn naar Engeland te gaan.
>
> De bedoeling is alléén opgave te verstrekken van die personen, die op goede gronden als verdacht worden beschouwd en die in staat worden geacht voor een terroristisch optreden en dus géén lijsten met veel namen van leden van anarchistische of andere organisaties, daar zulke omvangrijke gegevens uit practische overwegingen toch niet benut kunnen worden."

In het eerste daarna uitgegeven Mededelingenblad werd dit verzoek herhaald. In het bijzonder werd daarbij de aandacht gevestigd op de drie mannen die ter zake van de moord op Koning Alexander van Joego Slavië in 1934 te Marseille, in Frankrijk bij verstek ter dood waren veroordeeld, t.w. Ante Pavelic, de leider van de groep, en Kvaternik en Percevic, zijn belangrijkste medewerkers. Te hunnen aanzien berichtte de C.I.:

> "DE VERBINDINGEN WORDEN VERZOCHT BIJ ONTDEKKING VAN DEZE DRIE PERSONEN (OF EEN VAN HEN) HUN GANGEN IN HET GEHEIM TE DOEN NAGAAN (GEEN AANHOUDING) EN ONMIDDELLIJK DE C.I. EN DE I.D. AMSTERDAM TE BERICHTEN."

Soortgelijke landelijke berichtgeving door de C.I. herinner ik mij met betrekking tot andere belangrijke internationale gebeurtenissen, o.a. het bezoek van het Engelse Koningspaar aan Parijs in 1937 of 1938.

Het nut van deze vorm van informatie blijkt wel uit het feit, dat ik in 1937 in Rotterdam een Joegoslaaf als ongewenste vreemdeling in bewaring kon stellen, op grond van de van de C.I. ontvangen inlichting, dat deze man lid was van de I.M.R.O. (Inner Macedonian Revolutionary Organisation) Die informatie werd bevestigd door het aantreffen van de initialen I.M.R.O. op één zijner bovenarmen, welke letters in de huid waren getatoeëerd of gebrand.

Van enkele buitenlandse inlichtingendiensten

ontving de C.I. regelmatig opgaven van personen, die wegens hun revolutionaire activiteit uit de betreffende landen waren verwijderd. Ook van deze lijsten werden door de C.I. afschriften aan de verbindingen in ons land verzonden.

Al naar gelang van de aard en de belangrijkheid van de bovengenoemde mededelingen werd eveneens bericht daarover verzonden aan de Voorzitter van de Raad van Ministers, de Ministers van Binnenlandse Zaken, van Justitie, Defensie, Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en Koloniën, aan de procureurs-generaal bij de gerechtshoven, de Inspecteur en de divisie-commandanten der Koninklijke Marechaussee, de districts-commandanten der Rijksveldwacht, de administrateur der Grensbewaking en het Hoofdparket in Nederlands Indië.

'ZWARTE LIJSTEN'

Naar ik meen in 1926 begon de C.I. met het opmaken van lijsten, de z.g. zwarte lijsten, waarin de belangrijkste extremistische figuren werden opgenomen. Exemplaren daarvan werden aan alle politie-verbindingen verzonden.

Sindsdien werden in de oneven jaren lijsten aan die verbindingen verstrekt van Nederlandse, in de evenjaren van buitenlandse extremisten. Wanneer door de C.I. de datum van verschijning van een nieuwe lijst bij benadering was vastgesteld, werd aan de politie-verbindingen verzocht, de op te nemen gegevens vooraf zo goed mogelijk te verifiëren.

In de Nederlandse lijsten werden van de betrokkenen vermeld:

- familienaam en voornaam
- geboortedatum en -plaats
- één of meer mutaties/functies in extremistische organisaties.

De indeling van de lijsten geschiedde naar de gemeente-namen, in alfabetische volgorde. Daaraan voorafgaand werd opgenomen een alfabetische klapper op de namen uit alle gemeenten en aan het slot de eventueel benodigde aanvullingen met gegevens, verkregen in de periode dat de lijsten bij de C.I. definitief werden vastgesteld, getikt en vermenigvuldigd.

Een exemplaar van de 'zwarte lijst' van 1939 is in mijn archief aanwezig. De algemene klapper van deze lijst omvat 149 pagina's, elk met gemiddeld 44 namen, zodat in totaal ongeveer 6500 personen zijn vermeld. Daarna is opgenomen een drie bladzijden grote lijst: "Beteekenis der afkortingen van links-revolutionnaire verseenigingen en groepen", met afkortingen en volledige namen van 112 organisaties. De daarop volgende opgaven per gemeente beslaan niet minder dan 355 pagina's. Dan volgt een aanvulling van drie pagina's, waarna vier pagina's gewijd zijn aan een opsomming van

"Nederlanders met onbekende woonplaats", vier pagina's met namen van "Nederlanders woonachtig in het buitenland", een tweede aanvulling van twee pagina's en ten slotte vijf pagina's met namen van "Uit Nederlandsch Indië afkomstige revolutionnairen van inheemse landaard".

De samenstelling van deze lijsten geschiedde jaarlang door Rozenberg; pas in de laatste jaren was ook de cartotheek-chef H.Smit daarbij ingeschakeld.

Bij de inlichtingendiensten van de Amsterdamse en de Rotterdamse politie (misschien ook in Den Haag; dat is mij niet bekend), werden alle namen uit de 'zwarte lijsten', zowel de binnen- als de buitenlandse, op kaarten verwerkt en in de cartotheek opgenomen. De politie van de omliggende gemeenten van Rotterdam, die hiervan op de hoogte was, maakte daarvan meermalen gebruik voor het verkrijgen van inlichtingen.

Reeds in 1930 werden de ontvangers van deze lijsten er op gewezen, de lijsten zorgvuldig te bewaren en in kritieke tijden te vernietigen, zodat zij nimmer in verkeerde handen zouden kunnen geraken.

In de eerste jaren van het bestaan van de B.V.D. heb ik twee exemplaren van 'zwarte lijsten' voor Nederlanders (naar ik meen van de jaren 1935 en 1939) ter beschikking gesteld van A.C.D., waar alle daarin vermelde namen in onze cartotheek zijn verwerkt, c.q. de reeds aanwezige kaarten aangevuld.

FONDSEN

De gelden, nodig ter bestrijding van de geheime uitgaven van de C.I. werden voor het grootste deel verstrekt door het ministerie van Defensie. Binnenlandse Zaken en Justitie droegen kleinere bedragen bij. Ook van de procureur-generaal bij het Hooggerechtshof te Batavia werd een bijdrage (onbekend hoe groot) ontvangen.

(Zie hiervoor tevens hoofdstuk V, blz. 161-163)

Waar ook met het Nederlandse bedrijfsleven werd samengewerkt en de bedrijven de profijten daarvan ervoeren, werd ook van die zijde bijgedragen in de kosten. Welke bedragen jaarlijks daarvan binnen kwamen is niet bekend. T.S. Roseboom verklaarde dienaangaande, dat hij daardoor enigszins tegemoet kon komen aan de behoeften voor meer personeel.

In 1928 beklaagde Hoofd C.I. zich over

> "het gebrek aan financiële kracht, waardoor het niet mogelijk was te bereiken, wat wel verkregen zou kunnen worden, indien over eenigszins ruimere middelen kon worden beschikt."

Nadien aangewende pogingen het ter beschikking gestelde bedrag verhoogd te krijgen, werden in 1930 met gunstig resultaat bekroond. Maar die steun werd niet zonder meer gegeven. Volgens mededeling van Hoofd C.I. was het ook hier: "voor wat, hoort wat" en ging men meer en meer van de C.I. eisen. Dat "meer en meer" sloeg voornamelijk op te verstrekken inlichtingen over leger en vloot. Van Oorschot lichtte dat toe met de uitlating:

> "Langen tijd hebben de autoriteiten aan dit punt niet de aandacht gewijd, welke het verdient; doch in de laatste jaren is men begonnen de noodzakelijkheid daarvan in te zien en uiteraard is men toen al dadelijk bij den inlichtingendienst terecht gekomen. Zooals gewoonlijk geschiedt, deed zich hierbij weer het geval voor, dat men aan dien inlichtingendienst zeer hooge eischen stelt. Terwijl men jarenlang het bestaan van den C.I. niet scheen te vermoeden en den indruk teweegbracht, alsof men het zeer goed zonder de hulp van dien dienst kon stellen, worden nu plotseling opdrachten verstrekt welke den indruk vestigen, dat men bij den C.I. een soort bovennatuurlijke macht veronderstelt."

De inlichtingendiensten van de vier grote gemeenten kregen maandelijks van de C.I. uit de ter beschikking staande geheime fonden een bedrag uitgekeerd, ter bestrijding van de kosten, verbonden aan het verkrijgen van inlichtingen door middel van agenten. Gedurende de jaren dat ik bij de I.d. Rotterdam werkzaam was, werd voor dit doel maandelijks een bedrag van ƒ 200.- ontvangen. Het werd tijdens de maandelijkse besprekingen te Den Haag in ontvangst genomen. Van dit geld mochten geen toelagen aan de I.d.-rechercheurs worden betaald. In Rotterdam werden aan het personeel van de I.d. in het geheel geen extra-betalingen voor dit werk gedaan. De toelagen welke gedurende de Eerste Wereldoorlog aan enkele Rotterdamse rechercheurs werden betaald (zie hoofdstuk I, blz. 28) waren slechts van tijdelijke aard. Welke bedragen aan de andere grote I.d.'s werden verstrekt is mij niet bekend. Ook voor de I.d.-werkzaamheden in de kleine(re) gemeenten werden door de C.I. gelden uitgekeerd, ter vergoeding van door hen gedane betalingen. De door de rechercheurs Wijlhuizen c.s. gemaakte kosten werden uit de C.I.-fonden vergoed.

De bureau-chef Rozenberg was belast met het beheer, de betaling aan de politie-verbindingen en de administratie van de geheime gelden.

DUDE BEKENDEN

In hoofdstuk II werd onder de rubriek "Politiek Buitenland" reeds gemeld, dat C.S. III op 13 februari 1919 de aankomst in Nederland verwachtte van "een gevaarlijk individu, eene Bartha Rutgers, geboren Mees, vrouw van een bolsjewistisch ingenieur in Rusland".

In het Beursbericht no. 35 van de firma De Clercq en Boon Hartsinck, Heerengracht 13 te Amsterdam, dd. 3 april 1919, komt onder het hoofd "Belegging" het onderstaande bericht voor:

" Het beleggingsvraagstuk levert steeds moeilijker op te lossen problemen op en onverschillig hoe voorzichtig men het van alle kanten moge beschouwen, bij elk advies dat men daarop baseert loopt men in onze abnormale tijden toch gevaar bedrogen uit te komen. Niets is gemakkelijker dan landen als Rusland en Hongarije, waar communisme en bolsjewisme hoogtij vieren, als beleggingsterrein uit te schakelen, terwijl men ook Duitschland voorloopig gevoegelijk daarbij kan voegen uit hoofde van de groote onzekerheid welke de toekomst van dit zwaar beproefde land thans biedt, doch welk land mag thans gerekend worden geheel te ontsnappen aan hetzelfde gevaar ?

Vanuit het Russische centrum wordt in schier alle landen propaganda gemaakt voor de communistische denkbeelden en een deel van het geroofde kapitaal wordt daaraan ten koste gelegd. Ook in ons land zijn thans lieden, waaronder een dame van goede huize die een algemeen geachten naam draagt, die zich niet schamen dergelijke, zij het dan niet door henzelven gestolen gelden en kostbaarheden, ter hand te stellen aan de leiders der communistische agitatie, zonder dat de overheid het noodig schijnt te achten daartegen op te treden en de bedrijvers van dergelijke euveldaden onschadelijk te maken.

Het gouverner c'est prévoir schijnt te dezen opzichte niet toegepast te worden en toch moet het den leek veel wenschelijker toeschijnen zulke voorbereidingen tegen te gaan dan later de gevolgen met geweld te onderdrukken. Hoe het zij, het zaad wordt overal gestrooid en wie zal zeggen waar en wanneer het tot wasdom zal komen."

Op het Ministerie van Binnenlandse Zaken (of was het C.S. III ?) werd naast de middelste alinea van dit citaat de vraag gesteld: Wie ?,

waarna op 8 april schriftelijk aan de firma De Clercq en Boon Hartsinck verzocht werd om inlichtingen betreffende de identiteit van deze "dame van goede huize".

Op 9 april 1919 richtte de firma het volgende antwoord-schrijven aan het Ministerie:

> " In antwoord op Uwe missive van 8 dezer No. 365, Afdeeling Kabinet, hebben wij de eer mede te deelen, dat de naam van de in ons beursverslag van 3 April ll. bedoelde dame
> Mevrouw Rutgers geboren Mees
> is.
>
> Deze dame woont te Rotterdam, maar vertrekt dezer dagen of is reeds vertrokken naar Rusland om met heren echtgenoot (Ingenieur) naar Nederland terug te reizen, die daarna hier de leiding van de communistische partij zal overnemen.
>
> Zoo luiden de informatiën door ons ingewonnen, welke informatiën ons van betrouwbare zijde zijn verstrekt."

Het lijkt alsof mevrouw Rutgers, na haar verwachte binnenkomst in Nederland in februari 1919, zich kort nadien in Rusland weer bij haar man heeft gevoegd. Nog in dezelfde maand waarin ir. Rutgers deel nam aan het oprichtingscongres van de Komintern (maart 1919) is zij dus opnieuw naar Nederland gekomen, volgens de firma De Clercq en Boon Hartsinck, om hier "gestolen gelden en kostbaarheden ter hand te stellen aan de leiders der communistische agitatie". Zouden deze tijdens genoemde bijeenkomst aan Rutgers voor dit doel ter hand zijn gesteld ? Aangezien Rutgers, die op het congres ook de communistische partij van de Verenigde Staten had vertegenwoordigd, van Moskou, via Japan en de Verenigde Staten (waar hij waarschijnlijk verslag van het congres heeft gedaan aan het communistische partijbestuur) naar Nederland terug keerde, zou daarin de verklaring zijn te vinden, dat hij zijn vrouw met het overbrengen van die gelden en kostbaarheden heeft belast.

Anderhalf jaar nadien werden, nu van andere zijde, wederom berichten ontvangen van invoer in Nederland van goud uit Rusland, waarvoor de bestemming niet met zekerheid kon worden vastgesteld.

Op 27 september 1920 berichtte de Minister van Buitenlandse Zaken aan zijn ambtgenoot van Binnenlandse Zaken de tekst van een telegram, ontvangen van Hr.Ms. Gezant te Kopenhagen, luidende:

> " Destijds heeft het Gouvernement van Moskou bij een bank te Christiania elf millioen roebels in goud gedeponeerd, zoogenaamd om aankoopen van steenkool en landbouwmachines in Noorwegen te doen.

Mij komt vertrouwelijk uit geautoriseerde bron ter oore, dat van deze elf millioen reeds zeven millioen zijn uitgevoerd en met name 565000 naar Holland. Sedert 27 Juli jl. hebben drie zendingen plaats gehad, de laatste voor het bedrag van drie millioen op 31 Augustus jl. Ik weet niet of deze zendingen in Holland zijn aangekomen en voor welk doel het geld moet dienen. Het is een feit, dat de vergunning tot uitvoer is gevraagd voor Holland."

In dit schrijven werd verder nog verwezen naar een bijgevoegde brief van U , gewezen consul te Moskou.

Daarin berichtte deze heer aan het Ministerie van Buitenlandse Zaken, dat hem bekend geworden was, dat bij de Amsterdamse Bank te Amsterdam een depot was gemaakt van goud in staven ten bedrage van ongeveer drie millioen gulden, toebehorende aan de Russische regering.

De oud-consul schreef verder o.m.:

"Met welk doel dit depot is gemaakt, is mij onbekend, maar het is buiten twijfel, dat het grootste gedeelte wel aan propaganda zal besteed worden. Daarom is het vooral noodig dat alles in het werk gesteld wordt dit doel te doen mislukken."

Na te hebben geadviseerd een embargo op dit goud te leggen, zo mogelijk in overeenstemming met de Zweedse regering, die op dezelfde rechtsprincipes een embargo zou kunnen leggen op minstens anderhalf millioen roebels in goud, die in Stockholm waren gedeponeerd, besloot hij zijn brief met de mededeling, dat hij veronderstelde dat de Nederlandse regering

"reeds de noodige preventieve maatregelen genomen heeft, opdat dit goud niet tot vijandelijke doeleinden gebruikt worde."

Of en zo ja, welke maatregelen door de Nederlandse regering hiertoe zijn genomen, is niet kunnen blijken.

Ook ten aanzien van een andere oud-gediende in de Nederlandse communistische gelederen werden bijzonderheden bekend die uit historisch oogpunt het vermelden waard zijn. Deze figuur was Dr. Willem van Ravesteijn, mede-oprichter van de C.P.H. en voor die partij lid van de Tweede Kamer.

In oktober 1919 werd door de brigade Nieuwe Schans van de Koninklijke Marechaussee een onderzoek ingesteld naar beweerde clandestiene invoer in Nederland van communistisch propaganda-materiaal. Uit dit onderzoek bleek, dat de voorzitter

van de C.P.H.-afdeling Nieuwe Schans
samen met de secretaris van die afdeling bundels revolutionaire geschriften en brochures uit Duitsland in Nederland invoerde. Dit materiaal werd door hen als regel te Bunde (Dld) in ontvangst genomen van zekere F , soms haalden zij het af bij zekere Z te Emden (Dld). Na aankomst te Nieuwe Schans werd het drukwerk afgehaald door de communist van D , onderwijzer aan de openbare lagere school, wonende te Beerta. Van D was slechts een tussenpersoon; hij droeg er zorg voor dat de geschriften in het bezit kwamen van Van Ravesteijn te Rotterdam. Op zijn beurt speelde deze een en ander in handen van communistische zeelieden, die belast waren met de overbrenging er van naar Oost en West Indië. Voor Oost Indië zijn deze 'koeriers' vermoedelijk Indonesische bemanningsleden van de Rotterdamse Lloyd geweest, die ook in latere jaren (192 -1932) deze diensten verleenden.

Mogelijk staat hiermede nog in verband een sollicitatie van Van D naar een onderwijzersfunctie in Nederlands Indië. Hij stelde zich omstreeks oktober/november 1919 daartoe ter beschikking van het Ministerie van Koloniën en kreeg inderdaad een benoeming tot onderwijzer 2e klasse in Nederlands Oost Indië.

GESCHIL OVER CONTRA-SPIONAGE

Vanaf de oprichting van de C.I. in 1919 behoorde tot de taak van de dienst de bestrijding van de spionage-activiteit. In feite werd die taak uitgeoefend door zijn verbindingen, de gemeente-politie, de Rijksveldwacht en de Koninklijke Marechaussee. Het verloop van de in behandeling zijnde spionage-gevallen werd aan de C.I. doorgegeven. De ter zake van dit delict opgemaakte processen-verbaal, gering in aantal, werden doorgezonden aan de justitie, met gelijktijdige voorgeleiding van de verdachten. Wanneer vreemdelingen werden aangehouden, verdacht van dit misdrijf, moest ook de procureur-generaal, in zijn kwaliteit van directeur van politie, daarvan in kennis worden gesteld.

In 1938 besloot de Ministerraad, van mening zijnde dat de politie onvoldoende actief was bij de opsporing van misdrijven tegen de veiligheid van de Staat, de leiding van het justitiële apparaat te versterken en de procureurs-generaal op te dragen:

- de politie te instrueren dat van elk voorval dat kon leiden tot opsporing van misdrijven tegen de veiligheid van de Staat, rapporten in twee-voud op te maken, één exemplaar bestemd voor de C.I., het tweede - via de procureur-generaal te leiden - voor het Departement van Justitie;

- het rijksrecherche-apparaat uit te breiden, zodat zeer moeilijke opsporings-onderzoeken in verband met spionage door de meest ervaren rijksrechercheurs konden worden verricht;
- hun officieren van justitie te activeren inzake vervolging van misdrijven tegen de veiligheid van de Staat.

Geleidelijk aan vormde zich dientengevolge aan het Departement van Justitie een bureau met een documentatie, die voor wat de spionage-bestrijding betreft, een duplicering was van die van de C.I.

Over de vraag tot wiens competentie deze werkzaamheden behoorden, over de in verband daarmede gehouden besprekingen en over de ten slotte getroffen regeling - voor zo ver althans van een regeling gesproken kan worden - werden zeer tegenstrijdige uiteenzettingen vernomen. De door generaal Fabius nagelaten geschriften hierover en de mededelingen van de over deze aangelegenheid geïnterviewden, vice-president van het Gerechtshof te Den Haag en oud-procureur-generaal bij het Gerechtshof te Amsterdam, wijken sterk van elkaar af. Getracht is, uit de verkregen gegevens het verloop van deze aangelegenheid zo goed mogelijk te reconstrueren.

Aan het hoofd van de afdeling Politie van het Ministerie van Justitie stond Mr. Dr. J.R.M. van Angeren, die niet zonder kritiek wasten aanzien van G.S. III en in het bijzonder de C.I. Hij stond, ook op het gebied van de spionage-bestrijding, een strikte neutraliteit voor. Naar zijn mening haperde het daaraan. Niet alleen was de C.I. in zijn ogen anti-Duits, maar zelfs pro-Engels en pro-Frans. Dat het Hoofd van G.S. III, de heer Van Oorschot, met een Engelse getrouwd was, oordeelde hij mede een belemmering voor een neutrale houding van de dienst.

Met betrekking tot de organisatie van de Nederlandse politie nam Van Angeren zeer positief het standpunt in, dat er slechts één politie-apparaat voor het gehele land diende te zijn. Deze mening heeft hij vóór, tijdens en na de bezetting steeds gehuldigd. Hij heeft die mening ook uitgewerkt in het door hem in zijn Londense tijd (1940-1945) ontworpen 'Politiebesluit' en ook na de bevrijding die gedachte voorgestaan. De na-oorlogse regeling, waarbij aan het Ministerie van Binnenlandse Zaken een afdeling 'Openbare Orde en Veiligheid' werd geformeerd en de spreiding van het politie-beleid over twee ministeries achtte hij volkomen fout.

Zijn opvattingen over een goede politie-organisatie en zijn critiek ten aanzien van de C.I. hebben vermoedelijk mede bijgedragen de Ministerraad tot de bovenvermelde mening te brengen.

Ook na zijn benoeming tot secretaris-generaal in 1937, bleef Van Angeren veel belangstelling tonen voor het werk van de afdeling 'Politie', hoewel hij de leiding er van had overgedragen . In zijn nieuwe functie bleef de secretaris-generaal nauw contact onderhouden met zijn voornaamste medewerker op het gebied van de spionage-bestrijding, Mr. G . Gestimuleerd door Van Angeren, is het na 1937 vooral het werk van G , dat er bij Justitie een aan de C.I. gelijkaartige dienst is gegroeid. Hij werd daarbij ter zijde gestaan door de rijkerechercheurs. In het bijzonder de rechercheurs brachten het grootste deel van hun tijd door met contra-spionagewerk voor G . Dit heb ik zelf in de praktijk ervaren in Rotterdam, waar zij mij meermalen op dit terrein voor de voeten hebben gelopen.

Het 'geheime' karakter van zijn werk wist G op verschillende manieren naar buiten te demonstreren. Zo was zijn kamer de eerste in het gehele Justitie-gebouw die voorzien werd van een conferentie-lichtje, hetgeen daar veel opzien baarde; wanneer hij in bespreking was met één der rijkerechercheurs mocht hij onder geen beding gestoord worden; wanneer één der kasten met zijn 'geheime dossiers' op zijn kamer open stond, mocht niemand die kamer betreden; zijn 'bureau' stond op het departement bekend als de 'G.D.' (Geheime Dienst).

Bij de besprekingen die regelmatig, elke veertien dagen, door de vijf procureurs-generaal werden gehouden, ter bespreking van -voornamelijk- hun beleid als directeuren van politie, werd geleidelijk aan ook Van Angeren betrokken. Ook in dit gezelschap zou door Van Angeren gesproken zijn over zijn ideeën van één Nederlandse politie, van één recherche-centrale en de behandeling van spionage-zaken door justitie en politie. Deze vertegenwoordigers van het Openbaar Ministerie waren, vooral wat dit laatste punt betreft, het geheel met hem eens.

Volgens oud-procureur-generaal Van Tiel zou het de wens van Van Angeren zijn geweest de diverse in Nederland bestaande centrales (Vals Geld, Internationale Misdadigers, Vreemdelingen, Verdovende middelen) samen te brengen in één afdeling aan het Departement van Justitie. Gedeeltelijk vóór, voor het overige tijdens de bezetting, is een re-organisatie in die geest tot stand gekomen. Als eerste kwam de centrale dienst voor de behandeling van vreemdelingen-zaken, de Rijksvreemdelingendienst, tot stand. Van Angeren heeft hiervoor zelf nog het hoofd,

kunnen aanwijzen. Achtereenvolgens werden daarna opgericht de Rijksidentificatiedienst en de Centrale Opsporingsdienst, waaronder de overige

bovengenoemde centrales kwamen te ressorteren, onder leiding van de commissaris uit Rotterdam. Het geheel werd op 1 januari 1941 te zamen gebracht in de Rijksrecherchecentrale, Maar toen het zo ver was, was Van Angeren reeds in Engeland werkzaam en werd de behandeling van de spionage-zaken niet meer aan Nederlanders toevertrouwd.

Op welke wijze de competentie-kwestie tussen Justitie en C.S. III ten slotte is opgelost, bleek niet meer te achterhalen. Alle documentatie daarover aan het Departement van Justitie was tijdens de oorlogsdagen verbrand. Het is zeer de vraag of hetooait tot een definitieve overeenkomst tussen C.S. III en Justitie is gekomen. Ik kan mij niet herinneren, dat in die periode (1938-1939) wijziging is voorgeschreven met betrekking tot de behandeling van, c.q. berichtgeving over spionage-gevallen.

Het geschil had ook buiten de kring van de direct er bij betrokkenen de nodige aandacht getrokken, zo zeer zelfs, dat het er ten slotte toe leidde, dat zowel Van Oorschot, als later ook Mr. M , door Koningin Wilhelmina werden ontboden om tegenover haar hun standpunten ter zake uit een te zetten en toe te lichten.

De interesse van de Koningin voor het contra-spionage-werk in ons land is mede een gevolg geweest van het feit dat zij kennis had genomen van het boek van Hermann Reuschning, "Hitler's eigen woorden " ("politieke gesprekken over zijn werkelijke bedoelingen"). Zij was hierdoor zeer verontrust, hetgeen niet verwonderlijk is, gezien de daarin voorkomende openlijke verklaring van Hitler, dat hij Nederland wilde bezetten ("In nog geen acht uur zijn wij aan de kust"), in zijn oog een waardevolle basis voor een lucht- en duikbootoorlog tegen Engeland (Nederlandse vertaling, 1940, blz. 110).

RADIO-ALARMERINGSSYSTEEM

Troelstra's optreden in de vergadering van de Tweede Kamer op 12 november 1918, waar hij zijn revolutie-plannen aankondigde, heeft er toe geleid, dat van de zijde van C.S. III maatregelen werden getroffen, om te voorkomen dat de regering op bepaalde momenten geconfronteerd zou worden met omvangrijke stakingsbewegingen, opstandige bewegingen, woelingen e.d., zonder dat daarover voorafgaande waarschuwingen van de zijde van de C.I. waren uitgegaan.

Wel waren reeds instituten als Burgerwacht en Vrijwillige Landstorm in het leven geroepen, maar deze zouden pas in actie kunnen komen, nà dat woelingen o.d. waren uitgebroken. Voorafgaande waarschuwingen betreffende mogelijk op handen zijnde ongeregeldheden waren van die zijde niet te verwachten.

Tijdige, dus voorafgaande, informatie aan de regering vereiste absolute zekerheid ten aanzien van het onder alle omstandigheden functioneren van de communicatie-middelen in het gehele land. Rekening werd gehouden met de mogelijkheid dat die zekerheid ten aanzien van telegraaf- en telefoonverkeer niet gegarandeerd zou zijn.

Teneinde deze mogelijkheid te elimineren werden in het jaar 1919 in verschillende plaatsen van het land, door de zorg van het Ministerie van Oorlog, radio-telegraafstations opgericht.

In de loop van het jaar 1920 werd overleg gepleegd tussen de ministers van Binnenlandse Zaken en Oorlog, teneinde de kosten, verbonden aan oprichting, onderhoud, eventueel nodige verplaatsing en dergelijke, van de begroting van Oorlog over te hevelen naar die van Binnenlandse Zaken. Daarbij werd in overweging genomen, dat het doel waarvoor de posten waren ingericht hoofdzakelijk de belangen van het algemeen binnenlands bestuur ten goede kwamen, al werd niet uitgesloten, dat zij in onrustige tijden ook wel voor militaire doeleinden zouden kunnen worden gebruikt.

In een aanvullende begroting voor het Ministerie van Binnenlandse Zaken voor het jaar 1920 werd derhalve voor dit doel nog een post opgebracht van ƒ 108.700.-. Sindsdien heeft men de post voor deze radio-telegraafstations alle dienstjaren, van 1920 tot 1940, op de begroting van Binnenlandse Zaken geplaatst. De uitgetrokken bedragen liepen van ƒ 68.000.- in 1922 terug tot ƒ 7.500.- in 1940.

Van één zijde werd de mededeling verkregen, dat de radio-posten gevestigd waren in alle provinciale hoofdsteden en daarenboven nog in enkele grote gemeenten. Zekerheid hieromtrent is niet verkregen kunnen worden.

Indien er al een post in de gemeente Rotterdam gevestigd mag zijn geweest, is mij van een gebruikmaking daarvan niets bekend, hetgeen begrijpelijk is, omdat tot 1940 van een verbreking van het telefonisch verkeer in die periode nimmer sprake is geweest.

Gedurende de mobilisatie 1939/1940 was, teneinde tijdig te kunnen waarschuwen voor uit het oosten dreigende militaire gevaren, langs de oostgrens van ons land een keten van radiozendinstallaties opgesteld. Van Noord naar Zuid waren deze posten, in alfabetische volgorde, aangeduid met Indische namen. Bekend zijn geworden de namen: Ambon, Batavia, Ceram, Djocja, Fak Fak en Kotaradja. De post Ambon was (vermoedelijk) geplaatst te Delfzijl, de post Batavia te Groenlo, de post Djocja te Azewijn, Ceram te Hengelo en Fak Fak te Zevenaar. Ten zuiden van

de Rijn waren installaties opgesteld in Meijel, Nederweert, Boxmeer, Wanssum, Blerick, Grave en Someren. Hoeveel posten er totaal zijn geweest kon niet worden vastgesteld. Zij waren, althans voor een deel, ondergebracht in de marechaussee-kazernes.

Alle posten hadden dezelfde opdracht: in geval van overschrijding van de binnen hun gebied gelegen grens door Duitse legers, het uitzenden van het alarm "Hier . . . . . (naam zender), Storm uit het Oosten". Die uitzending zou in klare taal geschieden.

De door deze posten te verstrekken berichtgeving had een tweeledig doel; enerzijds diende zij ter informatie van onze Generale Staf, anderzijds ter waarschuwing van de strategische groepen van de Militaire Politietroepen die langs de oostgrens gelegerd waren. Deze groepen waren belast met de bewaking van de strategische punten, o.a. de grote bruggen, die zij, in geval van nood, moesten vernielen. Het min om tot die vernieling over te gaan, zou o.a. zijn de ontvangst van bedoelde alarmkreet. Daartoe waren in de dienstlokalen van de strategische groepen radio-ontvangtoestellen opgesteld, die waren afgesteld op de golflengte waarop de radio-zendstations hun waarschuwing zouden omroepen. Eénmaal per maand werd die golflengte gewijzigd. Zij lag gewoonlijk in de omgeving van de 91 meter. Wie die wijziging bepaalde is niet met zekerheid bekend geworden. Mogelijk was dit het hoofd van G.S. III. Door één zegsman werd in dit verband de naam genoemd van de commandant van de Politietroepen

, die mogelijk van G.S. III opdracht daartoe had ontvangen.

De ontvangtoestellen moesten dag en nacht op de vastgestelde golflengte afgesteld blijven staan, in ruimten die zonder enige onderbreking door manschappen van de Politietroepen moesten zijn bezet.

Generaal Nierstrasz schreef hierover in zijn studie "De krijgsverrichtingen ten Oosten van de IJssel en in de IJssellinie Mei 1940" op blz. 9:

> " In verschillende plaatsen bevonden zich geheime zenders, die Indische namen droegen, nl. te Zevenaar (Fak Fak), Groenlo (Batavia), Azewijn (Djocja), Winterswijk, Hengelo (Ceram).
>
> Na in werking te zijn gesteld, zonden zij automatisch het herhaalde bericht: "Storm uit het Noorden (Zuiden)" uit, welk bericht betekende: Grensoverschrijding ten noorden (ten zuiden) van de Rijn. Dit bericht zou ontvangen en weergegeven worden door automatische ontvangers, opgesteld op de commandoposten van alle commandanten der

grensbataljons en bovendien bij de politietroepen te Westervoort, Cebenterbrug ten westen van Doesburg, Zutphen, Deventer, Zwolle, Kampen, in de commandoposten van Groep IJsel-Zuid en Groep IJsel-Noord en in de marechaussee-kazerne te Apeldoorn."

In de verslagen over de krijgsverrichtingen in andere gebieden is hierover niets vermeld.

De zenders hebben op 10 mei 1940 inderdaad de alarmering uitgezonden. In de barak van de Politietroepen in Fort Westervoort werd doorlopend het alarm gehoord "Storm uit het Oosten" van een bepaalde zender, terwijl daarnaast ook de zender Ambon in Westervoort werd gehoord. Bekend is geworden dat de zender te Groenlo evenzeens heeft gewerkt; zij werd in werking gesteld door Commandant 3-16 Grensbataljon, gebied T.B.O.

Volstrekte zekerheid dat het in de aanvang genoemde stelsel van radio-telegraafstations (ter waarschuwing voor dreigende woelingen) identiek zou zijn aan het alarmerings-systeem uit de mobilisatie, werd niet verkregen. De hiervóór gemelde overweging dat het eerstgenoemde stelsel in onrustige tijden ook voor militaire doeleinden zou kunnen worden gebruikt, zou in die richting kunnen wijzen.

Vast staat evenwel, dat het systeem dat tijdens de oorlogsdagen heeft gewerkt, niet pas is ontworpen gedurende de mobilisatie. Enkele jaren voordien was reeds een gedeelte er van in werking gesteld. Voor dat gedeelte gaf de Minister van Defensie op 9 september 1937 aan de Chef Staf reeds een instructie, bestemd voor het personeel van de Koninklijke Marechaussee en het Korps Politietroepen, dat belast was met de bediening er van. Tegelijkertijd werd een instructie aan de Chef Staf gezonden over het houden van theorie voor het gebruik van de radio-zend- en ontvanginstallaties.

Behoudens het gegeven dat de Commandant Veldleger op 25 februari 1940 aan de Opperbevelhebber het voorstel deed de radio-ontvangposten in het gebied van het IIIe Legerkorps te verplaatsen, waren geen nadere inlichtingen over dit systeem te verkrijgen.

HET AMBTENARENVERBOD

Reeds vóór de invoering in 1933 van het z.g. ambtenarenverbod, was de aandacht van de C.I. gevestigd op het probleem: werkgevers, in dienst van de overheid, van wie bekend is dat zij extremistische ideeën aanhangen.

De toenmalige hoofdcommissaris van Rotterdam had, naar hij op een jaarvergadering van de C.I. mededeelde, reeds vóór 1930 zijn medewerking gegeven bij de verwijdering van personen met links-

extreme/extremistische neigingen, die bij bepaalde gemeentelijke diensten werkzaam waren. Door andere politie-chefs werd geklaagd over het te kort schieten van de overheid in het optreden tegen op diezelfde gronden ongewenste ambtenaren en werd aangedrongen op een regeling van deze aangelegenheid, door het vaststellen van bepaalde richtlijnen.

Het "geval Urbina" (overval op Curaçao) en nadien de muiterij op "De Zeven Provinciën" hebben de geveren die uit de linkse hoek dreigden, nog eens nadrukkelijk onderstreept.

Het Departement van Defensie heeft op het laatstvermelde gebeuren onmiddellijk gereageerd. Bij Legerorder no. 59 van 1933 werd aan de ministeriële beschikking van 24 februari 1933, IIde afdeling B, no. 2, algemene bekendheid gegeven. Deze beschikking luidde:

> "ORGANISATIES OP SOCIAAL-DEMOCRATISCHEN GRONDSLAG.
>
> Ter kennis wordt gebracht, dat aansluiting bij of eenigerlei steunverleening aan groepen, of vereenigingen van personen op sociaal-democratischen grondslag in strijd is met de plichten van den militairen ambtenaar en derhalve verboden."

De gouverneur-generaal van Nederlands Indië vaardigde kort daarna een soortgelijk besluit uit, dat echter ook de vrijheid van organisatie van niet-militaire landsdienaren inperkte. In een naschrift bij een bulletin van het Comité voor Nationale Samenwerking werd dienaangaande bericht:

> " Anete meldt dd. 28 Juni 1933, dat door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië een besluit is vastgesteld, waarbij o.a. is bepaald, dat geen landsdienaren lid mogen zijn dan wel medewerking verleenen aan vereenigingen, die actie voeren, welke schadelijk kan worden geacht voor de discipline of den goeden geest in het corps landsdienaren of welke zich actief of passief verzetten tegen het wettig gezag.
>
> Als voor landsdienaren verboden vereenigingen zijn aangewezen de Pendidikan Nasional Indonesia (P.N.I.) en de Persatoean Indonesia (P.I.)
>
> Indien een landsdienaar handelt in strijd met de bepalingen van dit besluit moet ontslag uit 's Lands dienst onmiddellijk oneervol volgen.
>
> Deze regelingen gelden vooral het personeel, dat geheel of gedeeltelijk, middellijk of onmiddellijk uit de lands-

kassen wordt bezoldigd, terwijl een wettelijke regeling wordt voorbereid om de bepalingen mede van toepassing te doen zijn ten opzichte van ambtenaren en beambten in dienst van lagere autonome gemeenschappen en het personeel van particuliere instellingen, welke worden gesubsidieerd en de zelfbestuursgebieden.

Tenslotte is een verbod uitgevaardigd voor Europeesch en inlandsch marinepersoneel om lid te zijn van of steun te verleenen aan vereenigingen of groepen op sociaal-democratischen of anti-militairistischen grondslag."

Behoefde het lidmaatschap van de N.S.B. en andere nationaal-socialistische organisaties in de eerste dertiger jaren nog maar weinig bezwaren op te roepen met betrekking tot 's lands veiligheid, met het toenemen van de betekenis, maar vooral door het zich in de volgende jaren geleidelijk wijzigende gedragspatroon van deze bewegingen, begonnen die bezwaren voortdurend zwaarder te wegen. Krachtige beïnvloeding door buitenlandse, geestverwante organisaties droeg daar in niet geringe mate toe bij.

Vooral het verenigbaar achten en toelaten, om als officier bij de Nederlandse krijgsmacht te dienen en tevens lid te zijn van een nationaal-socialistische beweging, maakte het voor de C.I. bijzonder moeilijk, zijn taak naar behoren te verrichten. In het bijzonder gedurende de periode dat de met de N.S.B. sympathiserende generaal Seijffardt chef van de Generale Staf was werd die moeilijkheid nog belangrijk vergroot.

In dit verband verklaarde het hoofd van de C.I. in 1948 voor de Parlementaire Enquête Commissie o.m.:

"Men heeft wel eens pogingen gedaan om die toestand de nek om te draaien, maar dat is altijd mislukt en de oude toestand is blijven bestaan."

Hoofd C.I. doelde hiermede op de door de C.I. bijgehouden registratie van officieren die lid van de N.S.B. waren en de daartegen door generaal Seijffardt ondernomen pogingen die registratie te beëindigen (zie blz. 154).

De verschillende hiervoren opgesomde factoren hebben er toe geleid, dat de Minister van Staat, Voorzitter van de Raad van Ministers, H. Colijn, op 24 juli 1933 het z.g. Ambtenarenverbod afkondigde.

De tekst van deze beschikking luidt:

" DE MINISTER VAN STAAT, VOORZITTER VAN DEN RAAD VAN MINISTERS;
Gelet op artikel 97b, tweede lid, van

het Algemeen Rijksambtenarenreglement;

VERKLAART:

1e. dat de na te noemen vereenigingen, te weten:

a. de Communistische Partij Holland met den Communistischen Jeugdbond, den Revolutionnair Socialistischen Vrouwenbond en alle Communistische zgn. mantelorganisaties.

b. het Landelijk Verbond van Sociaal-Anarchisten, de Alarmgroepen en het Landelijk Verbond van die groepen, alsmede de Bond van Anarcho-socialisten.

c. het Nederlandsch Syndicalistisch Vakverbond met de daarbij aangesloten Vakgroepen en zijn Arbeiders Jeugd Organisatie.

d. de Onafhankelijke Socialistische Partij met haar Jeugdverbond en Arbeidersweer.

e. het Nederlandsch Arbeids Secretariaat (N.A.S.) en daarbij aangesloten vakgroepen, de N.A.S.Jeugdbond, de N.A.S.Vrouwenbond, de Vereeniging voor Volksontwikkeling, het Antifo, alsmede de Revolutionnair Socialistische Partij.

f. de Nationaalsocialistische Nederlandsche Arbeiderspartij (N.S.N.A.P., Amsterdam).

g. Nationaalsocialistische Nederlandsche Arbeiderspartij (N.S.N.A.P., groep Smit en Haighton, den Haag).

h. Algemeene Nederlandsche Fascistenbond (groep Baars).

i. Verbond van Nationaalsolidaristen in RijksNederland (groep Sinclair de Rochemont).

j. Verbond van Nationalisten (groep Dr. van der Mijle).

om de doeleinden, die zij nastreven, of de middelen, die zij aanwenden, de behoorlijke vervulling door den ambtenaar in Rijks dienst van zijn plicht als ambtenaar kunnen in gevaar brengen of schaden;

2e. dat de na te noemen vereenigingen, te weten:
de Sociaal-Democratische Arbeiders Partij en de organisaties aangesloten bij het Nederlandsch Verbond van Vakvereenigingen (N.V.V.)

om de doeleinden, die zij nastreven, of de middelen, die zij aanwenden, de behoorlijke vervulling door den onder het Departement van Defensie ressorteerenden ambtenaar van zijn plicht als ambte-

naar kunnen in gevaar brengen of schaden."

Gezien de toen bij de C.I. bekende wetenschap over de juiste benamingen van de diverse extremistische partijen en groeperingen, doet de in deze beschikking gegeven opsomming wel vrij gebrekkig aan. Er bestond bijv. geen Nederlandsch Arbeids Secretariaat, zoals onder 1e, c, vermeld, wèl een National Arbeids Secretariaat, maar het lidmaatschap daarvan werd niet verboden. De vermelding "en alle communistische zgn. mantelorganisaties" onder 1e, a, maakte het hanteren van de beschikking er niet eenvoudiger op en legde aan de overheid de taak op, het communistische karakter van die mantelorganisaties te bewijzen. Een definitie wat onder het begrip mantelorganisatie moest worden verstaan, werd niet gegeven.

Reeds op 28 december 1933 werd deze beschikking ingetrokken en vervangen door een nieuwe, waarin, naast enkele naamsverbeteringen, een belangrijk groter aantal organisaties, zowel linke als rechts, met name als verboden werd genoemd.

De Minister van Binnenlandse Zaken eliminaerde in een rijndactijven voor de ambtenaren van zijn departement, dd. 6 januari 1934, de moeilijkheid met betrekking tot de communistische mantelorganisaties, door een opsomming te geven van de twee en twintig daar toe te rekenen verenigingen.

Na nog enkele tussentijdse veranderingen en aanvullingen werd ten slotte op 13 september 1938 een geheel nieuwe beschikking met sterk gewijzigde en verbeterde redactie uitgegeven.

Daarin komen geen beperkende bepalingen meer voor ten aanzien van de S.D.A.P. en het N.V.V. De verklaring daarvoor kan worden gevonden in een beslissing, genomen op het congres van de S.D.A.P. op 28 februari 1937. Onder de toenemende dreiging van het nationaal-socialistische Duitsland en het groter worden van het gevaar van oorlog, werd in het strijdprogram van de S.D.A.P., met grote meerderheid, een nieuwe paragraaf opgenomen, waarin, met algehele ter zijde stelling van de vroegere uitspraak 'Vóór nationale ontwapening' werd vastgesteld, dat - zo lang een internationale overeenkomst over algehele ontwapening niet tot stand zou zijn gekomen - de partij zich voorstander verklaarde van de handheving van een Nederlandse weermacht, ter verdediging van het Rijk en zijn overzeese gebiedsdelen. De leuze 'Geen man en geen cent' had afgedaan.

Als gevolg daarvan kon reeds in de Memorie van Antwoord op de Algemene Beschouwingen op de Rijksbegroting voor het jaar 1938 worden gezegd, dat in overweging was de mogelijke opheffing van de z.g. defensie-verboden met betrekking tot de S.D.A.P. en het N.V.V. Daarin werd evenzeer ver-

meld, dat de voorschriften betreffende een verbod voor ambtenaren in het algemeen, om deel te nemen aan de werkzaamheden van bepaalde verenigingen of groepen, nader in een beschouwing waren betrokken. Uitgegaan werd daarbij van het standpunt, dat moest worden vastgehouden aan de eis dat het overheidspersoneel, zonder enig voorbehoud, onder alle omstandigheden zijn taak getrouw diende te verrichten. Het resultaat van deze overwegingen vond zijn neerslag in de beschikking van 13 september 1938. Daarin zijn geen wijzigingen meer aangebracht. Zij bleef van kracht tot de mei-dagen van 1940.

Volledigheidshalve zijn de van belang zijnde bepalingen van deze beschikking in hun geheel hieronder overgenomen.

"DE MINISTER VAN STAAT
Voorzitter van den Raad van Ministers,
Gelet op . . . . .
Heeft goedgevonden
1. . . . . .
2. te verklaren, dat de hierna onder de rubrieken A. B. C. en D. vermelde vereenigingen om de doeleinden, die zij nastreven, of de middelen, die zij aanwenden, de behoorlijke vervulling door den ambtenaar in 's Rijksdienst van zijn plicht als ambtenaar kunnen in gevaar brengen of schaden:

A. de Communistische Partij-Nederland (C.P.N.);
de groep Internationale Communisten (G.I.C.), de werkgroep van Raden-Communisten en de werkgroep van Revolutionnaire Arbeiders; de Revolutionnair Socialistische Arbeiders Partij (R.S.A.P.), de Leninistische Jeugdgarde, het Nationaal Arbeids Secretariaat (N.A.S.) met aangesloten vakgroepen, het Internationaal Solidariteits Fonds (I.S.F.), de Vereenigingen voor Socialistische Ontwikkeling (V.V.S.O.); de Groep van Bolsjewiki-Leninisten en de Jonge Bolsjewiki-Leninisten;
de Bond van Revolutionnair-Socialisten (B.R.S.) en het Onafhankelijk Socialistisch Jeugdverbond (O.S.J.V.)
de Landelijke Bond van plaatselijke vereenigingen van Overheids- en semi-Overheidspersoneel;
de Synthetische Orde;
de Socialistische Liga van Anti Oorlogs Strijders (S.L.A.O.S.);
de Vrijdenkersvereeniging "de Dageraad";
de Vrije Jeugd Organisatie;
de Perhimpunan Indonesia;

alle anarchistische groepen, waar onder de groepen rond "de Arbeider", de groepen rond "de Vrije Socialist", de Vereeniging van Sociaal-Anarchistische Actie (S.A.A.), de Vereeniging Anarchistische Uitgeverij (V.A.U.), de Bond van Anarcho-Socialisten (B.A.S.), het Nederlandsch Syndicalistisch Vakverbond (N.S.V.), de Syndicalistische Vrouwenbeweging (S.V.B.), de Landelijke Jeugdraad met aangesloten organisaties, het Fonds voor Internationale Solidariteit, de Federatie van Anarchisten in Nederland (F.A.N.), de Internationale Anti-Militairistische Aaneensluiting (I.A.M.A.), het Internationaal Anti-Militairistische Bureau (I.A.M.B.), de Internationale Anti-Militairistische Vereeniging (I.A.M.V.) en het Comité voor Actie Dienstweigeringsmanifest "Mobiliseeren";

B. de Nationaal Socialistische Beweging (N.S.B.);
de Nationaal Socialistische Nederlandsche Arbeiders Partij (groep Kruijt);
de Nationaal-Socialistische Arbeiders Partij (groep van Rappard);
het Nederlandsche Volksfascisme "Zwart Front";
de Nederlandsche Volkspartij (N.V.P.);

C. Zgn. <u>Mantelorganisaties</u> van een der bovenvermelde organisaties, waarbij onder mantelorganisaties zijn te verstaan: organisaties van welke - hoewel wordt voorgegeven, dat zij boven de staatkundige partijen staan en zich met uitschakeling van politieke oogmerken, bepalen tot het nastreven van sociale, culturele of humanitaire doeleinden of wel tot de beoefening van lichaamsontwikkeling en sport - moet worden aangenomen - b.v. omdat de leiding geheel of overwegend in handen is van leden van een bepaalde politieke groep - dat zij in werkelijkheid zijn opgericht of in stand worden gehouden met het doel om middellijk en op bedekte wijze de oogmerken van die groep te bevorderen met name door niet tot die groep behoorende personen binnen haar bereik te brengen;
in dezen zin kunnen als communistische mantelorganisaties worden aangemerkt onder andere:
de Vereenigingen voor Cultuur ontwikkeling en ontspanning (V.C.O.O.)

en andere plaatselijke jeugdvereenigingen met overeenkomstig doel onder diverse namen als Tempo, Reak, Fit, Voorwaarts enz., de Vereeniging van Vrienden van de Sovjet-Unie (V.V.S.U.), de Centrale voor Volkscultuur en aangesloten vereenigingen, de Nederlandsche Roode Hulp (N.R.H.), het Wereld Vrouwen Comité tegen Oorlog en Fascisme (afd. Ned.), de Studentenvereeniging voor Vrijheid en Cultuur, de Bond van Kunstenaars ter Verdediging van Kultureele Rechten (B.K.V.K.), enz.;
en als Nationaal-Socialistische mantelorganisaties, onder andere: de Nationale Jeugd Storm, de Nederlandsche Werknemers Vereeniging met aangesloten vak- en ontspanningsgroepen, de Nationale Reisvereeniging enz.;

D. Kerk en Vrede, Algemeen Nederlandsche Vrouwen Vredesbond, de Internationale Vrouwenbond voor Vrede en Vrijheid, sectie Nederland, Jongeren Vredes Actie (J.V.A.), Algemeene Nederlandsche Vredes Actie (A.N.V.A.), Katholieke Jongeren Vredes Actie (K.J.V.A.), Nederlandsche Sectie van de "War Resisters International", Vrienden van India."

Een week na de datering van deze ministeriële beschikking verscheen Legerorder no. 298-1938, waarin de tekst van een beschikking van de Minister van Defensie, d.d. 20 september 1938, werd bekend gemaakt.

Die beschikking luidde:

"Organisaties op sociaal-democratischen grondslag.

Het bepaalde in L.O. 1933, nr. 59 M.A. komt te vervallen.
In verband hiermede dienen de commandanten en autoriteiten belast met de aanneming van vrijwilligers met het onderstaande rekening te houden.
Bij het persoonlijk onderzoek van gegadigden voor vrijwillige dienstneming is een lidmaatschap van, of steunverleening aan de S.D.A.P. en het N.V.V. van den dienstzoekende of van personen uit het gezin waaruit hij komt, niet meer te beschouwen als een bezwaar tegen de aanneming. Wat de kans op aanneming betreft, staat een sociaal-democratisch georiënteerde gegadigde dus volkomen gelijk met ieder ander, die zich ont-

houdt van hetgeen tot ontslag van den ambtenaar aanleiding kan geven.
Mocht blijken, dat van een gegadigde - van welke politieke gezindheid ook - niet verwacht mag worden, dat hij getrouwelijk zijn plicht als ambtenaar zal vervullen, waartoe dient te worden gerekend het aanhangen van denkbeelden, die in strijd zijn met het bestaan van de weermacht en het ongerept handhaven van den goeden geest daarin, dan zal hij voor aanneming niet in aanmerking kunnen komen.
Het onderzoek, dat omtrent dienstzoekenden wordt ingesteld, zal er derhalve op gericht moeten zijn, gegevens te verkrijgen waarop het oordeel gegrond kan zijn, of aan bovenstaanden eisch wordt voldaan."

GERINGE MEDEWERKING VAN HET OPENBAAR MINISTERIE

Dat de Ministerraad in 1938 aan de procureurs-generaal opdracht gaf de officieren van justitie te activeren inzake vervolging van misdrijven tegen de veiligheid van de staat (zoals hiervóór reeds onder "Geschil over contra-spionage" werd vermeld; zie blz. 224-225) was bepaald geen overbodige aansporing. Over de geringe bereidheid van het Openbaar Ministerie om tot vervolging over te gaan, zowel ten aanzien van misdrijven tegen de veiligheid van de Staat, als van misdrijven met een politiek karakter, deed ik zelf de nodige ervaring op.

Maar ook ná die opdracht aan de procureurs-generaal was bij het openbaar ministerie te Rotterdam weinig méér animo te bespeuren strafvervolgingen in te stellen. Beschrijving van de voorbeelden waaruit zulks bleek is hier achterwege gelaten.

DE SPAANSE BURGEROORLOG

Hoe groot de uitbreiding van de werkzaamheden van de C.I., als gevolg van de Spaanse Burgeroorlog is geweest, vermag ik niet te beoordelen. Dat deze gebeurtenis aan de inlichtingendiensten van de gemeenten veel meer werk heeft bezorgd, is mij uit eigen ervaring heel duidelijk gebleken.

Alvorens hier iets nader op in te gaan, ter verduidelijking eerst een korte recapitulatie van het conflict in Spanje.

Midden juni 1936 werd door de militairen in Cartagena en Ferrol gemuit en braken in verschillende plaatsen opstanden uit. Uit wraak voor de moord op een communistische luitenant werd op 13 juli 1936 een vooraanstaand leider van de oppositie, José Calvo Sotelo, oud-minister van financiën

doodgeschoten. Dit was de directe aanleiding voor de tenuitvoerlegging van de staatsgreep die door een groep officieren reeds was voorbereid. Nadat op 17 juli 1936 in Marokko de macht door militairen was overgenomen, volgde op 18 juli de poging daartoe in het moederland. In verschillende gebieden slaagde men daarin, maar niet in Madrid en Barcelona, als gevolg waarvan de burgerstrijd ontbrandde.

Doordat de aangewezen leider van de opstand, generaal José Sanjurjo, op 20 juli bij een vliegtuig-ongeval het leven verloor, kwam de leiding in handen van generaal Francisco Franco. Op 2 september 1936 werd hij door de Nationale Verdedigings Commissie te Burgos benoemd tot opperbevelhebber van alle nationale strijdkrachten; op 30 september 1936 volgde zijn benoeming tot staatshoofd.

Linkse republikeinen, communisten, socialisten, anarchisten en autonomisten (de Regeringstroepen, ook wel Republikeinen genoemd) stonden tegenover het grootste deel van het leger, de fascistische Phalanx, het Vreemdelingenlegioen uit Marokko en Moorse troepen (de Nationalisten).

Buitenland, Italië en Portugal steunden de Nationalisten, Rusland en Frankrijk de Republikeinen. Hoewel ter voorkoming van ernstige internationale spanningen tot non-interventie werd besloten, werd de steunverlening door verschillende landen, bijna openlijk, voortgezet. Duitsland streed in Spanje met het "Legioen Condor", Italië steunde met zijn "Zwarthemden-divisies" en zijn oud-strijders uit Abessinië; beide landen steunden tevens door wapenzendingen. Frankrijk en Rusland hielpen de Republikeinen, materieel door wapenzendingen, maar ook moreel. Op 15 oktober 1936 ontving het Centraal Comité van de Spaanse Communistische Partij het volgende telegram:

> "De werkers van de Sovjet Unie vervullen slechts hun plicht, wanneer zij naar hun vermogen de revolutionnaire masse in Spanje hun hulp verleenen. Zij zijn er van overtuigd, dat de bevrijding van Spanje van de onderdrukking der fascistische reactionnairen geen privé aangelegenheid der Spanjaarden is, doch ook de gemeenschappelijke taak van de geheele naar vooruitgang strevende menschheid.
> Met broederlijke groet,
> w.g. Stalin."

Een andere belangrijke vorm van steun, die speciaal de Republikeinen ten deel viel, was de toestroming van vrijwilligers uit zeer vele landen. Deze werden samengebracht in de "Internationale Brigade", die op verschillende fronten werd ingezet. In die brigade hebben ook Nederlanders daadwerkelijk aan de strijd deelgenomen.

Om dit tegen te gaan werd op 9 maart 1937 in ons land een wetsontwerp van kracht, waarbij verboden werd het dienstnemen bij de Spaanse strijdkrachten en tevens het vervoer met Nederlandse schepen van wapentuig en vrijwilligers naar Spanje.

Een Koninklijk Besluit van 11 juni 1937 gaf in artikel 2 een nog stringenter verbod, luidende:

> "Het is verboden enige handeling te verrichten, welke hetzij op dienstneming bij één der strijdmachten in Spanje gericht is, hetzij ten doel heeft het in dienst treden bij één der strijdmachten in Spanje te bevorderen."

Die daadwerkelijke deelneming aan de strijd door Nederlandse 'vrijwilligers' (!) en de clandestiene levering van wapentuig, vervoerd met Nederlandse schepen, hebben aan de inlichtingendiensten veel werk bezorgd.

<u>Ronselerij</u>

Van werkelijk vrijwillige, op politieke overtuiging gebaseerde toetreding tot de Spaanse republikeinse troepen door Nederlanders, is slechts in betrekkelijk geringe mate sprake geweest. Opmerkelijk daarbij was, dat onder die vrijwilligers vrijwel geen hoger of middelbaar kader van de C.P.N. werd aangetroffen. Zo is bijv. W. , na in Zuid-Frankrijk aangekomen te zijn, vandaar weer gevlucht, toen hij bemerkte dat hij in Spaanse krijgsdienst zou moeten treden. Met behulp van een Nederlandse consul in Frankrijk keerde hij op 12 september 1937 weer in ons land terug.

De grote werkloosheid in Nederland en de regelmatig verlaagde steunnormen die aan de werkloozen werden uitgekeerd, waren oorzaak, dat velen zich op valse voorspiegelingen door communistische kaderleden lieten bepraten zich beschikbaar te stellen voor arbeid in Spanje. Daarbij werd hun voorgehouden, dat als gevolg van de burgeroorlog vele arbeidsplaatsen in Spanje onbezet moesten blijven en dat men die plaatsen gaarne door buitenlanders bezet wilde zien. Degenen die op deze voorstellen ingingen, werden nauwkeurig geïnstrueerd. Door z.g. onbekenden werd hun in Nederland reisgeld verstrekt, aanvankelijk tot aan Parijs, later tot plaatsen in België. Tevens kregen zij het adres waar zij zich in Parijs dienden te vervoegen: Avenue Mathurin Moreau 8-12. Per trein ging men naar Brabant, liftend naar Putte, te voet over de Nederlands-Belgische grens, per bus naar Antwerpen, per trein via Brussel naar Ménin, de belangrijkste plaats voor overschrijding, te voet, van de Belgisch-Franse grens, per bus naar Lille en per trein naar Parijs. Daar werden de 'vrijwilligers' verzameld, om naar Côte te worden

vervoerd wanneer er een voldoende groot gezelschap verzameld was. De Frans-Spaanse grens werd te voet en gedurende de nacht overschreden, waarna inlijving bij de Internationale Brigade kon plaats vinden.

Het vaststellen van 'ronselarij' was buitengewoon moeilijk. De ronselaars en de geronselden ontkenden vrijwel zonder uitzondering, dat er sprake zou zijn van aanwerving voor toetreding tot een vreemde krijgsmacht. Slechts in hoogst enkele gevallen kon met succes proces-verbaal worden opgemaakt. Het werken met agenten bracht hierin geen uitkomst, omdat er steeds slechts sprake was van man-tot-man ontmoetingen, waarin niemand anders gekend werd. Steunde houden van betrokkenen, na urenlang volgen en observeren, zelfs na in beslagname van geld of spoorkaartje, leverde bijna nooit het bewijs van een gepleegd misdrijf.

De bekende S : is op dit gebied bijzonder actief geweest. Volgens zijn eigen verklaring zou hij in het jaar 1937 achtduizend Duitsers via ons land naar Spanje hebben doen reizen.

Wapen-, munitie- en materiaalvervoer

Wapen-, munitie- en materiaalvervoer naar 'Rood'-Spanje werd mede verzorgd door het te Rotterdam gevestigde "Nederlandsch Bevrachtingskantoor", de transport-afdeling van de Russische "Exportchleb", kantoor houdende aan het adres Kortenaerstraat 5 te Rotterdam.

Ten behoeve van een goed functioneren van deze transporten werd een Russische transportspecialist naar Nederland gezonden. Betreffende deze man ontving de Nederlandse Centrale in zake Falsificaten en Internationale Misdadigers een op 4 januari 1937 gedateerd schrijven van de Geheime Staatspolizei, Prinz Albrecht Strasse 8 te Berlijn, luidende:

> " Ich gestatte mir, Ihnen mitzuteilen, dass am 15. Dezember 1936 der Sowjetrusse Michael T s c h e r n o w, geboren 10.2.06 in Stalingrad und seine Ehefrau Marie Georgewa T s c h e r n o geboren am 19.2.10 in Stalingrad nach dort eingereist sind. Tschernow wird als Spezialist für Transportfragen bezeichnet und wird in den Niederlanden in der dortigen Sowjethandelsvertretung tätig werden. Ich darf dazu noch bemerken, dass T. in der Sowjetunion die Bezeichnung "Volkskommissar" für Landwirtschaft der UdSSR" führt. Im Juli d. Jahres unterzeichnete er einen Beschluss des Volkskommissariates für Landwirtschaft, nach dem die besten Combineführer mit dem Titel "Meister der Combine" ausgezeichnet werden.

Tschernow sollte ursprünglich zur Sowjethandelsvertretung nach Hamburg versetzt werden, dieser Plan wurde jedoch vom Volkskommissariat für auswärtige Angelegenheiten in Moskau kurz vor der Abreise geändert. T. und seine Frau haben neue Sowjetpässe mit den Nummern 07559 und 07560 am 5.12.1936 erhalten. Die früheren Passnummern waren 12914 und 12915.

Ich wäre Ihnen dankbar, wenn Sie mir nach einiger Zeit über die Tätigkeit des Tschernow in den Niederlanden eine Nachricht zukommen lassen würden und verbleibe mit . . . "

Op 17 december 1936 te Amsterdam gearriveerd, waar hij één nacht heeft vertoefd in Hotel "Eden", Warmoesstraat 24, is hij vervolgens naar Rotterdam vertrokken.

Het vervoer naar Spanje geschiedde door middel van gecharterde, kleine schepen. De belading vond gewoonlijk plaats in een Oostzeehaven. Toen het niet meer mogelijk was in één der Noord-Spaanse havens aan de Golf van Biscaye te lossen, als gevolg van de veroovering van dit gebied door de Nationalisten, moesten de schepen door de Straat van Gibralter, waar intensief door de non-interventie commissie werd gepatrouilleerd. De aanbieding van conoyering door die commissie werd door de gezagvoerders van de vrachtschepen regelmatig geweigerd. Ik herinner mij niet, dat er ooit met succes tegen deze praktijken is opgetreden, ondanks de onderzoeken die daarnaar werden ingesteld.

Een enkele maal is het voorgekomen, dat vliegtuigen langs clandestiene weg naar Spanje gingen. Ik herinner mij, dat tot twee maal toe een vliegenier uit Gouda z.g. een noodlanding in Frankrijk heeft gemaakt met een Koolhoven-vliegtuig. Zowel deze vliegenier als de vliegtuigbouwer Frits Koolhoven zijn door mij over deze aangelegenheden verhoord, maar ook hier waren geen voldoende aanwijzingen om met een kans op succes proces-verbaal tegen één van beiden op te maken. De C.I. werd wel uitvoerig hierover ingelicht.

Terugkeer "De Zeven Provinciën Brigade"

In het najaar van 1938 werd (tijdens de bijeenkomst te München) door Engeland, Frankrijk en Italië (Duitsland zou zich later aansluiten) met betrekking tot de Spaanse kwestie overeengekomen, dat alle buitenlandse vrijwilligers uit Spanje zouden worden teruggetrokken en dat geen der strijdende partijen nog langer manschappen, wapens of munitie meer uit het buitenland zou ontvangen. Met dit besluit werd derhalve een einde gemaakt aan het bestaan van de Interna-

tionale Brigade. Na een laatste defilé voor de Spaanse republikeinse regering op 28 oktober 1938 werden alle manschappen naar kampen in de omgeving van de Frans-Spaanse grens overgebracht om daar hun repatriëring af te wachten. Pas op 5 december kwam het Nederlandse contingent, "De Zeven Provinciën Brigade", 120 man sterk, onder hun troepcommandant "Hollander Piet" in Nederland aan. Die vertraging zou een gevolg geweest zijn van het feit, dat de Nederlandse regering geweigerd had te verklaren, dat aan de vrijwilligers, na hun terugkeer in Nederland, geen moeilijkheden in de weg zouden worden gelegd.

Op verzoek van de C.I. zou ik die dag op het station Roosendaal aanwezig zijn om de terugkeer zo rustig mogelijk te doen verlopen. Van C.P.N.-zijde waren op het perron te Roosendaal ter verwelkoming aanwezig: Lou Jansen, David Wijnkoop en Cornelis Schalker, terwijl ik mij meen te herinneren dat ook Sneevliet (R.S.A.P.) daar was. Op het station en tijdens de treinreis Roosendaal-Rotterdam heb ik deze mannen verboden en belet zich onder de vrijwilligers te mengen. Doordat het vertrek uit Roosendaal veel later plaats vond dan werd verwacht (de wagon was nl. van een sneltrein af- en aan een boemeltrein aangekoppeld) bereikte mij in Roosendaal nog het bericht, dat een grote menigte op het station Delftse Poort te Rotterdam ter verwelkoming aanwezig was. Door de Rotterdamse vrijwilligers even eerder, op het tussenstation Beurs, te laten uitstappen, viel die verwelkoming geheel in het water.

Drie dagen later, op 8 december 1938, keerde een Nederlands team verpleegsters uit Spanje terug

Alle Rotterdamse deelnemers aan de burgeroorlog zijn door de I.d. uitvoerig ondervraagd, met de bedoeling te kunnen vaststellen of betrokkenen zich in vreemde krijgsdienst hadden begeven. Voor een aantal hunner kon dit inderdaad worden aangetoond (door middel van hun Spaanse militaire zakboekjes, correspondentie e.d.), als gevolg waarvan zij vervallen werden verklaard van hun Nederlandse nationaliteit. Verslagen van die verhoren werden aan de C.I. en aan de Justitie gezonden, terwijl tevens mededeling werd gedaan aan het Bevolkingsbureau te Rotterdam.

De tegenwoordig veelvuldig gebezigde term '5e colonne' is aan de Spaanse burgeroorlog ontleend en gebaseerd op het volgende:

Toen in 1936 de Spaanse hoofdstad door een viertal oprukkende colonnes nationalistische troepen werd bedreigd, zei de Franco-aanhanger generaal Emilio Mola voor de radio, dat de vijfde colonne, die de aanval op het regeringscentrum zou openen, zich reeds in de stad bevond. Maar

die vijfde colonne heeft gefaald. Ondanks een bijna drie jaar durende belegering hebben de nationalistische troepen de stad nimmer kunnen veroveren.

G.P.U. - AANSLAG IN ROTTERDAM

Op 23 mei 1938 werd te kwart over twaalf op de Coolsingel te Rotterdam een bomaanslag gepleegd. De man tegen wie die aanslag gericht was werd daarbij onmiddellijk gedood. Blijkens een op het lijk gevonden paspoort was hij genaamd Osyp Nowak. Het politie-onderzoek wees uit, dat hij diezelfde dag te Rotterdam was aangekomen. Na in het Hotel "Centraal" aan de Kruiskade een kamer te hebben besproken, had hij te omstreeks 11,40 uur v.m. het hotel verlaten en was hij naar het café "Atlanta" aan de Coolsingel gegaan, waar hij na ongeveer een kwartier daar te hebben vertoefd, bezoek kreeg van een ongeveer dertig-jarige man. Deze man was bij hem aan tafel komen zitten, had hem een pakket overhandigd en had ongeveer vijf minuten na zijn binnenkomst het café weer verlaten. Ook Nowak was kort daarop vertrokken en de Coolsingel opgelopen in de richting van zijn hotel. Na ongeveer zestig à zeventig schreden te hebben gedaan, volgde de explosie die hem doodde.

Het lijk werd vervoerd naar het Gemeentelijk Ziekenhuis aan de Coolsingel, waar het door mij werd bezichtigd en de kleding onderzocht. De bom had aan de linkerzijde een groot deel van het lichaam, ter hoogte van de heup, weggeslagen; het linkerbeen was aan de binnenzijde nog slechts met enkele delen vlees aan de romp verbonden. Het onderzoek van de kleding bracht geen enkele nadere aanwijzing omtrent de identiteit en de nationaliteit van het slachtoffer.

Eén of twee dagen later werd, na waarschuwing aan de politie door personeel van Hotel "Centraal", in dat hotel een man aangehouden, die opgaf genaamd te zijn Wolodymyr Bara, op welke naam ook een in zijn bezit zijnd paspoort was gesteld, maar die later verklaarde in werkelijkheid genaamd te zijn Jaroslaw Baranowski, geboren 10 juli 1906 te Chryplin (Galicië), journalist, wonende te Rome, Corso d'Italia 6, van Oekraïnse nationaliteit. Hij had zich aan het hotel vervoegd en daar naar Nowak geïnformeerd.

Na verloop van enkele dagen - tengevolge van complicaties tijdens het onderzoek en het aanvankelijke wantrouwen van Baranowski - werd van hem de ware identiteit van Nowak vernomen, nl. Eugenius Konovalec, geboren te Lwow (Lemberg), 23 maart 1896, wonende te Rome, Corso Trieste 175.

Mevrouw Konovalec werd daarna mededeling gedaan van het overlijden van haar man, waarna zij onmiddellijk naar Rotterdam reisde.

Uit de mededelingen van Baranowski en me-

vrouw Konovalec bleek, dat Konovalec, voormalig officier in het Oostenrijkse leger (1920), na de dood (moord) van de vorige leider, aan het hoofd was komen te staan van de Oekraïnse Nationalistische Organisatie, wier doel het was de Oekraïne geheel zelfstandig te maken, onafhankelijk van de Russen, Polen, Tsjechen en Roemenen.

Ter bereiking van dit doel voerde Konovalec besprekingen in verschillende steden van Europa. Om zijn medewerkers niet aan gevaar bloot te stellen, voerde hij die besprekingen altijd alleen. Volgens mededelingen die hij aan zijn vrouw had gedaan, had hij tijdens een in februari 1938 gemaakte reis, een man ontmoet die nog beschikte over verbindingen in de Sovjet Unie. Van deze man had hij, behalve sigaretten en bonbons, een liederenboek ten geschenke gekregen, dat zou zijn samengesteld door een Oekraïner, die door de G.P.U. was omgebracht. Daarmede had hij het vertrouwen van Konovalec gewonnen. Kort vóór zijn laatste reis had hij zijn vrouw gezegd, dat hij naar Wenen en Berlijn zou gaan en vandaar naar West-Europa, waarschijnlijk Rotterdam, om die man opnieuw te ontmoeten. Op 16 mei 1938 was hij uit Rome vertrokken om die reis aan te vangen.

Baranowski bleek een vriend en medewerker van Konovalec te zijn en werd, na deze verhelderende mededelingen te hebben gedaan, in vrijheid gesteld.

De kas van de Oekraïnse Nationalistische Organisatie werd in Nederland beheerd door de Oekraïner Michal Seleszko, geboren 4 oktober 1901 te Witwien (Galicië), journalist, wonende Kromme Mijdrechtstraat 66 te Amsterdam.

De dader van de aanslag is vrijwel zeker genaamd Waluk. Vermoedelijk is hij onmiddellijk na het overhandigen van het bompakket aan boord gegaan van een Russisch schip, dat te Amsterdam of Zaandam zou hebben gelegen. Op 2 juni 1938 is nog door de politie een onderzoek verricht aan boord van het Russische, te IJmuiden liggende stoomschip "Magnitogorsk", evenwel zonder enig resultaat. Waluk werd ter zake van deze aanslag nimmer gearresteerd.

Het lijk van Konovalec is ter aarde besteld op de Algemene Begraafplaats Crooswijk te Rotterdam. Op de eerste verjaardag van de aanslag is bij het graf een herdenking gehouden, waarbij enkele Oekraïnse vrijheidsliederen werden gezongen. Daarbij waren aanwezig: mevrouw Konovalec, Baranowski, een Oekraïnse geestelijke, een andere voormalige vriend van Konovalec, oud-keizerlijk hofraad aan het hof van keizer Franz Joseph van Oostenrijk-Hongarije en ik. Een plechtiger herdenking heb ik nimmer meegemaakt.

Het was de bedoeling van mevrouw Konovalec het stoffelijk overschot over te brengen naar Rome

en het daar opnieuw te doen begraven. Door het uitbreken van de oorlog is dit voornemen niet tot uitvoering gebracht kunnen worden.

Door de beide Rotterdamse inspecteurs die belast waren met het justitiele deel van het onderzoek en het opmaken van het proces-verbaal is regelmatig contact onderhouden met de C.I.

INTERNERING

In de bijeenkomst in 1938 van de Ministerraad waar besloten werd de procureurs-generaal opdracht te geven maatregelen te treffen voor een deugdelijker optreden tegen personen die de veiligheid van de Staat in gevaar brachten, werd tevens bepaald dat de procureurs-generaal

- de politie moesten opdragen cartotheken aan te leggen van staatsgevaarlijke vreemdelingen en Nederlanders binnen ieders ambtsgebied, die in geval van afkondiging van de Staat van Beleg, dienden te worden geïnterneerd;
- in overleg met de C.I. regelingen zouden treffen voor het arresteren en het overbrengen van de hiervoor bedoelde personen.

Voor de gemeente Rotterdam werd in datzelfde jaar (1938) door de hoofdcommissaris reeds over deze aangelegenheid overleg gepleegd met de Chef Staf, de generaal I.H. Reijnders. De hoofdcommissaris drong er daarbij op aan, dat een zodanige regeling zou worden ontworpen, dat hij, onmiddellijk na de afkondiging van de Staat van Beleg, bevoegd zou zijn tot arrestatie over te gaan. Voor wat de te arresteren personen betreft, pleegde de hoofdcommissaris, te zamen met het hoofd van de Vreemdelingendienst en de chef van de I.d., Chr. Bennekers, overleg met het Hoofd van de C.I., waarna in Rotterdam zeer geheime lijsten van te arresteren personen werden opgesteld.

In 1939 volgde een bespreking met de Minister van Justitie, de vijf procureurs-generaal en de heer Van Angeren van het departement, waar laatstgenoemde uiteenzette wat er ten aanzien van de internering diende te worden gedaan. Per gemeente zou opgevraagd worden welke personen gevaarlijk worden geacht, van wie verwacht kon worden dat zij, in geval van oorlog, met de vijand zouden samenwerken en om die reden niet op vrije voeten zouden kunnen worden gelaten. Uit de binnengekomen gegevens, vele honderden namen, zijn door de procureurs-generaal de meest gevaarlijken gekozen, waarna nog enkele honderden namen overbleven. Aan de hand van de resterende lijst zijn de burgemeesters van de betreffende gemeenten ingelicht over de namen en tevens werd hun een soort handleiding verstrekt hoe te handelen wanneer de opdracht voor arrestatie zou worden gegeven.

Deze voorbereiding vond plaats in de tijd dat de Staat van Oorlog nog van kracht was. Met de afkondiging van de Staat van Beleg op 19 april 1940 werden plotseling andere criteria van kracht. De Opperbevelhebber, generaal Winkelman, wenste dat alleen personen zouden worden geïnterneerd tegen wie tastbare bewijzen, blijkende uit bepaalde feiten, zouden bestaan. Met een beoordeling, gebaseerd op 'algemene gezindheid' wilde hij niet instemmen. Dit had tengevolge, dat uit de bestaande lijsten opnieuw een keus moest worden gedaan. Over slechts 21 namen werd overeenstemming bereikt. Deze lijst is door Hoofd G.S.III aan generaal Winkelman aangeboden. De N.S.B.-leider Musert kwam op die lijst niet voor, aangezien een algemeen van opinie was dat deze man daarvoor te onbelangrijk was en ook omdat er geen voldoende feitelijke gegevens tegen hem konden worden ingebracht. Ten aanzien van het wel op de lijst vermelde Tweede Kamerlid Mr. M.M. Rost van Tonningen zou generaal Fabius, bij de overhandiging, generaal Winkelman nog hebben geadviseerd, de verantwoordelijkheid voor diens arrestatie te doen dragen door de Minister-President, Jhr. De Geer.

Op 4 mei 1940 gelastte generaal Winkelman tot arrestatie over te gaan.

De arrestatie werd via de radio door de minister-president bekend gemaakt met de volgende woorden:

" Met leedwezen moet ik U mededeelen, dat voor de regeering onomstootelijk is komen vast te staan, dat er onder onze landgenooten eenigen zijn, wier geestesgesteldheid en optreden zó weinig in overeenstemming zijn met de neutraliteitswil der natie, dat zij een gevaar vormen voor ons land en dat tegen hen bijzondere maatregelen zijn moeten worden genomen. Het militair gezag heeft 21 personen, die voor de rust en veiligheid gevaarlijk worden geacht, in bewaring gesteld. Het heeft dit gedaan na grondige voorbereiding en met groote nauwgezetheid. Menigeen, tegen wie voor de oppervlakkige beschouwer vermoedens zouden kunnen zijzen en wiens handelingen ook ernstig zijn nagegaan, is buiten de maatregel gebleven, omdat geenerlei concrete aanwijzing bestond voor het gevaarlijke van zijn optreden. Van deze 21 is echter komen vast te staan, hoofd voor hoofd, en op grond niet van enig politiek inzicht, maar van persoonlijke gedragingen, dat de veiligheid des lands hun internering gebiedt.

De regeering is overtuigd, dat deze daad van het Militair Gezag, die geheel in de lijn ligt van de sinds het uitbreken van den oorlog constant door ons land gevolgde politiek, door de overweldigende meerderheid van ons volk met onverdeelde instemming zal worden begroet."

De aangehoudenen werden op 4 mei en nog enkele volgende dagen overgebracht naar het fort Frederik op Doltgensplaat en daar onder toezicht

gesteld van ambtenaar bij het gevangeniswezen, die aangezocht was directeur van het fort te worden. Het gezelschap heeft daar vertoefd tot de 13e mei, waarna het, als gevolg van de nadering van Duitse troepen, op drift is geraakt. Van Ooltgensplaat ging het naar Goes, vandaar naar het internerings depot Ellewoutsdijk, op 15 mei vandaar weer vertrokken en op 16 mei aangekomen in Sluis, per vrachtauto door België en op 18 mei in Duinkerken aangekomen. In opdracht van de Fransen zijn de 21 mannen te Ambleteuse onder Franse bewaking gebleven, totdat zij door de Duitsers zijn 'bevrijd'.

Uit de verkregen inlichtingen heb ik bepaald niet de indruk gekregen, dat deze aangelegenheid tijdig en grondig is voorbereid.

MARINE-ONDERZOEKEN

In 1937 werd aan het werk van de inlichtingendiensten toegevoegd het doen van onderzoeken naar sollicitanten voor een functie bij de marine. Het is mij niet bekend of de marine vóór dien die onderzoeken zelf heeft verricht, dan wel of de mogelijkheden tot aanstelling van vrijwilligers waren vergroot en de aanmelding daarvoor te omvangrijk was geworden om zelf de benodigde onderzoeken in te stellen. Ook weet ik niet welke besprekingen er toe hebben geleid dat daartoe de inlichtingendiensten werden ingeschakeld. Vast staat, dat in het eerste kwartaal van 1937 aan de I.d. Rotterdam enkele rechercheurs werden toegevoegd, wier taak uitsluitend bestond uit het doen van antecedenten-onderzoeken naar jeugdige personen die zich hadden aangemeld voor het sluiten van een vrijwillige verbintenis bij de marine. In de loop van dat jaar werd het aantal rechercheurs voor dit doel uitgebreid tot vier.

De namen van de personen naar wie onderzoek moest worden gedaan, werden ontvangen van de C.I. Het resultaat van de onderzoeken, vaak zeer uitvoerige rapporten, werd aan de C.I. toegezonden. Deze werkzaamheden hebben doorgang gevonden tot aan de mobilisatie.

De kosten van deze onderzoeken, inclusief de salarissen van de er mee belaste rechercheurs, werden door de C.I. vergoed.

G. S. III 8

De oudst bekende omschrijving van de taak van G.S. III 8, daterend uit 1919, is wel héél bondig gesteld. Zij komt voor in de hiervoor (hoofdstuk V, blz. 147) reeds geciteerde brief van de Minister van Defensie aan de Chef van de Generale Staf, d.d. 29 oktober 1919 en luidt daarin als volgt:

" . . . dat de Generale Staf en zijne organen voortaan uitsluitend belast zul-

len zijn met den inlichtingendienst betrekking hebbende op de defensiebelangen.
. . . . het op de hoogte komen en blijven van denkbeelden en stroomingen onder officieren, onderofficieren en minderen."

Deze vrij abstract gehouden taakbeschrijving zou, voor gebruik in de praktijk, kunnen worden vervangen door de onderstaande:

- het verzamelen van gegevens uit de door de C.I. vergaarde wetenschap, betreffende in dienst zijnde militairen, personeel van op te roepen nieuwe lichtingen en van lichtingen, op te roepen voor herhalingsoefeningen;
- het doorgeven van de verzamelde gegevens aan de daarvoor aangewezen troepen-officieren;
- het bestuderen en verwerken van alle inlichtingen door die officieren aan de dienst verstrekt.

Deze taak strekte zich uit over het personeel van de landmacht en dat van de marine.

Volgens mededeling van Kokje was er bij elke militaire afdeling een kapitein aangewezen als verbinding met G.S. III B, terwijl bij elk onderdeel aan een officier was opgedragen aandacht te schenken aan mogelijke extremistische activiteit van de door G.S. III B geïgnaleerde militairen. Meer in het algemeen diende deze inlichtingsofficier, ook wel vertrouwens-officier genoemd, een open oog te hebben voor ongewenste politieke propaganda bij het onderdeel.

Deze werkzaamheden werden bij G.S. III B aanvankelijk verricht door de kapitein De Heer, later door de kapitein Kokje.

Voor de landmacht zouden er in totaal ongeveer 100 inlichtings-officieren zijn geweest, die hun instructies voor dit deel van hun werk van G.S. III B ontvingen. Dit systeem zou, volgens Kokje, goed hebben voldaan.

Uit eigen ervaring kan ik dit bevestigen. Tijdens alle herhalingsoefeningen die ik tussen de jaren 1925 en 1940 heb meegemaakt en waarbij ik, als inspecteur van politie, bij voorkeur werd uitgekozen voor de functie van inlichtings-officier voor de herhalings-lichting, kreeg ik steeds tijdig te voren, via één der officieren van mijn korps een opgave van extremistisch gezinde manschappen die zich bij de opgeroepenen zouden bevinden. Na afloop van de herhalings-oefeningen deed ik aan bedoelde officier verslag van mijn bevindingen met betrokkenen.

Een ander bewijs dat deze melding van gege-

vens aan de inlichtinge-officieren bij de legeronderdelen goed heeft gefunctioneerd, levert het volgende.

Op één van de C.I.-jaarvergaderingen deelde de heer Van Dorschot aan de politie-vertegenwoordigers mede:

> " Ik moge dan, vóór ik besluit, nogmaals Uwe zoo noodige medewerking bij onzen moeilijken, maar nuttigen arbeid inroepen.
>
> *Bij het verrichten van ons werk* bleken vaak leemten te bestaan - hoe kan het ook anders. Niet altijd hebben de verschillende diensten gelijken tred gehouden en mogelijke waarschuwingen bleven wel eens achterwege.
>
> Doch óók werden frappante successen verkregen, waarvan ik er één, dat ik zelf bijwoonde, even moge releveeren.
>
> In 1929 bezocht onze tegenwoordige Minister van Defensie, die toen kort te voren was opgetreden, de manoevres in de buurt van Eds.
>
> Bij het bezoek aan een kamp, waar een groot aantal dienstplichtigen, voor herhalingsoefeningen opgekomen, gelegerd was, sprak de Minister een man aan, die zich ernstig beklaagde en in het algemeen een hoogst ontevreden en recalcitrante houding aannam.
>
> De autoriteiten, naar dezen aan gevraagd, konden mededeelen, dat <u>hun aandacht</u> door den C.I. vóór zijne opkomst op den man was gevestigd, dat hij daarom méér dan een ander was waargenomen en dat daardoor kon worden vastgesteld, dat hij opzettelijk een valsche voorstelling van zaken gaf. Men had voldoende gegevens, om dezen opzettelijken bederver *van den goeden geest*, zijn gerechte straf toe te dienen."

Het feit dat Van Dorschot hier, in plaats van G.S. III B, de C.I. noemde als de instantie die de man had gesignaleerd, bewijst wel hoe nauw zij in elkaar verweven waren. In de praktijk van het dagelijkse werk was het in feite den ook één dienst.

Met de afkondiging van de vóór-mobilisatie, in april 1939, werd door de commandant van de Vesting Holland voor het onder zijn commando staande gebied een inlichtingendienst opgericht, die belast werd met:

a. het verkrijgen van politieke inlichtingen omtrent de troepen;
b. het verkrijgen van politieke inlichtingen omtrent de bevolking binnen het gezagsgebied;

c. toezicht op periodieken en dagbladen;
- d. tegengaan van spionage.

Over de sub a en b genoemde punten moesten de vertrouwens-officieren maandelijks rapport uitbrengen.

Nadat de algemene mobilisatie was afgekondigd (augustus 1939), werd het aantal vertrouwens-officieren sterk uitgebreid. In het begin van 1940 zou dit aantal omstreeks 600 hebben bedragen

De reserve-kolonel Roelofsen was in die tijd belast met het toezicht op de inlichtingendienste bij de grote legeronderdelen. Ter verbetering van dit werk bij het leger vonden besprekingen plaats tussen officieren van G.S. III en officieren te velde. Zo werd op 26 februari 1940 een vergadering gehouden, die van de zijde van G.S. III werd bijgewoond door Fabius, Roelofsen, Van de Plassche, Rooseboom en Kokje, voorts een vertegenwoordiger van Sectie I van de Generale Staf (Operatiën) en de hoofden van de sectie's I-3 van het Veldleger, alsmede een aantal vertrouwens-officieren.

Op die bijeenkomst werden nog eens de hiaten besproken, die men reeds in september 1939 ten aanzien van het inlichtingenwerk te velde had vastgesteld, t.w.:

gebrekkige organisatie,
te kort aan personeel,
ontbreken van alle routine bij het aangewezen personeel,
gemis van voorschriften,
ontbreken van materieel (kaarten enz.).

Uit op die vergadering door een marine-officier gedane mededelingen bleek, dat de marine niet het systeem van vertrouwens-officieren kende en dit ook niet nodig oordeelde, omdat op de diverse schepen van de vloot een nauw onderling contact bestond en het personeel gedislocceerd was in kleine verbanden. De commandanten en hun officieren zouden alle manschappen kennen en op de hoogte zijn met de verschillende stromingen onder het personeel. (Van de zijde van G.S. III vond dit standpunt bestrijding.) Er werd wel samengewerkt met de vlootaalmoezenier en met de veldpredikers.

COMITÉ VOOR NATIONALE SAMENWERKING

Naast de hiervoren beschreven, officiële vorm van rapportage door de C.I. werd op een voor buitenstaanders gecamoufleerde manier ook op andere wijze publiciteit gegeven aan organisatie, doelstelling, internationale samenwerking, binnenlandse activiteit enz. van extremistische organisaties, zowel van die in Nederland als in Nederlands Indië.

Dit geschiedde onder de dekmantel van een "Comité voor Nationale Samenwerking". Van dit comité is slechts bekend geworden, dat het zich

ten doel stelde

> "de coördinatie te bewerkstelligen van alle krachten, welke streven naar versterking van een gezonden nationalen geest".

Als lid waren tot dit comité toegetreden

> "vooraanstaande personen uit tal van in Nederland gevestigde organisaties op nationalen grondslag".

Het tijdstip van oprichting, de bestuurssamenstelling, de nauwkeurige, uitgewerkte doelstelling, de verrichte werkzaamheden en verdere relevante zaken zijn, ondanks een daarnaar ingesteld onderzoek, niet meer achterhaald kunnen worden. Bekend is slechts dat het secretariaat in 1933 was gevestigd op het adres Javastraat 25 en in 1934 op het adres Celebesstraat 52, beide te 's Gravenhage. Op het adres Javastraat 25 was toen o.m. gevestigd het kantoor van de Koninklijke Nederlandse Vereniging "Onze Vloot". Op het adres Celebesstraat 52 was o.m. woonachtig de aan de C.I. verbonden oud-overste A.J. Rooseboom, reeds eerder genoemd. Voorts is nog bekend, dat in 1934 de twee voornaamste bestuursfuncties, die van voorzitter en secretaris, waren toevertrouwd aan resp. J.J.C. van Dijk, de oud-minister van Oorlog en A.J. Rooseboom.

In de figuur van laatstgenoemde lag de mogelijkheid tot een uitnemend bruikbare verbinding met de werkzaamheden van de C.I.

Als gevolg van de muiterij op "De Zeven Provinciën" in het begin van 1933 is het comité tot hernieuwde activiteit geraakt.

In mijn archief bevindt zich een brief, gedateerd 30 juni 1933, van onderstaande inhoud:

> " Het dagelijksch bestuur van het Comité voor Nationale Samenwerking heeft besloten wederom over te gaan tot het op ongeregelde tijden uitgeven van een soort bulletin, waarin aan de leden mededeelingen zullen worden verstrekt, o.a. over:
>
> a. de revolutionnaire actie in Nederland.
> b. de nationalistische beweging in Nederlandsch Indië.
> c. Sovjet-Rusland en het communistisch regime.
> d. mededeelingen omtrent personen en organisaties.
>
> Getracht zal worden zich te onthouden van zoodanige onderwerpen, die reeds in de groote dagbladen worden besproken, doch juist die inlichtingen te verstrekken, die niet van algemeene bekendheid zijn. De mededeelingen over

Rusland en het Sovjet-regime zullen worden geput uit de publicaties van het Bureau de l'Entente Internationale contre la IIIe Internationale te Genève.

Mededeelingen van vertrouwelijken aard, die niet bestemd zijn voor publicatie zullen in afzonderlijk couvert worden verzonden.

In het hierbij gevoegde bulletin wordt voor de eerste maal een beknopt en globaal overzicht gegeven van de nationalistische beweging in Oost-Indië, waarop in de volgende bulletins zal worden voortgebouwd.

Wij houden ons ten zeerste aanbevolen voor opmerkingen Uwerzijds en zullen gaarne zooveel mogelijk rekening houden met Uwe wenschen, indien U deze aan het secretariaat, Javastraat 25, wilt bekend maken.

Op aanvrage is een beperkt aantal van deze bulletins ter beschikking van de leden."

Voor zo ver mij bekend werden de aangekondigde bulletins in de loop van de volgende jaren verzonden aan volstrekt betrouwbaar te achten particulieren, aan bona-fide organisaties en daarvoor geinteresseerde bedrijven in Nederland en Nederlands Indië.

In totaal werden tussen juni 1933 en januari 1940 56 bulletins verzonden. Van die 56 nummers ontbreken in mijn verzameling de nummers 12, 13, 16, 29, 33, 42 en 48.

Aanvankelijk verschenen zij zonder enige rubricering (tot en met no. 30); sindsdien, medio mei 1936, werden zij gerubriceerd als "Vertrouwelijk", behoudens de nummers 46, 49, 50 en 56. Een enkele maal werd het vertrouwelijke karakter extra onderstreept door een opgeplakte strook met de woorden "Niet bestemd voor publicatie". Daaruit mag misschien worden afgeleid dat de inhoud van niet-gerubriceerde bulletins mocht worden aangewend voor bekendmaking in enigerlei vorm naar buiten.

Opmerkelijk is, dat gedurende de periode februari 1938 tot medio juni 1939 geen enkel bulletin verscheen.

In januari 1940 verscheen het laatste bulletin, getiteld: "De nieuwe tactiek der Komintern".

Ik meen, dat vooral uit Nederlands Indië grote belangstelling voor deze publicaties werd getoond. Diverse nummers waren dan ook geheel gewijd aan het doen en laten van de Indische

extremistische en nationalistische partijen, onderwerpen waarover de samensteller van die geschriften uitermate goed geïnformeerd was. De schrijver er van was nl. A.J. Roosboom, secretaris van het comité. Voor een deel werd de bij de C.I. ingekomen, niet-geheime informatie, mede voor de samenstelling van de bulletins benut.

De bulletins zijn geschreven in een vlotter, gemakkelijker leesbare schrijftrant dan de maandoverzichten van de C.I. Zij zijn meer afgestemd op een gemakkelijk opnemen van de inhoud door lezers voor wie deze zaken wel van belang waren, maar wier voornaamste bezigheden in de maatschappij toch op ander terrein lagen.

Als voorbeeld daarvan, tevens aantonende de gerichtheid op Nederlands Indië, diene de aanvang van bulletin 11, van eind januari 1934, luidende:

> " De belangrijkste gebeurtenis in de laatste maanden betreffende de nationalistische beweging in Nederlandsch-Indië, is zonder twijfel het feit, dat de bekende voorman en voorzitter van de Partai Indonesia (P.I.) Ir. Soekarno, die zich sinds begin Augustus 1933 in hechtenis bevond, in November j.l. een brief schreef aan het hoofdbestuur van de P.I. waarin hij in de volgende bewoordingen kennis gaf van zijn uittreden uit de politiek.
>
> > "Daar ik mij niet kan vereenigen met de beginselen van de "Partai Indonesia" en de P.P.P.K.I. (federatie van nationalistische vereenigingen), verzoek ik Uw hoofdbestuur mij als voorzitter en als lid van de Partai Indonesia en ook van de P.P.P.K.I. te willen afvoeren."
>
> Als een donderslag bij helderen hemel werd in de inlandsche politieke wereld het bericht vernomen, dat de hooggeachte leider zich uit de beweging had teruggetrokken en zelfs, naar werd verluid, in allerlei toonaarden aan de Regeering vergiffenis zou hebben afgesmeekt en berouwvol zijn medewerking zou hebben aangeboden, naar kan worden aangenomen in de hoop daarmede de Regeering gunstig te stemmen om zoodoende aan een hem boven het hoofd hangende internering te ontkomen.
>
> De z.g. bekeering van Ir. Soekarno, die waarschijnlijk voor een deel kan worden toegeschreven aan de invloed van zijn echtgenoote, heeft in het

nationalistische kamp enorme ontsteltenis teweeggebracht, doch niet minder een storm van verontwaardiging opgewekt, daar het toch Soekarno zelf is geweest, die kort te voren het ontwerp voor de reorganisatie van de P.P.P.K.I. had uitgewerkt en in het laatste jaar de richtlijnen voor de P.I. had aangegeven.

Hoewel enkele inheemsche bladen nog trachtten verzachtende omstandigheden voor Ir. Soekarno naar voren te brengen, is over het algemeen de inheemsche pers zeer bitter gestemd over Soekarno's afval. Men gevoelt zich ontgoocheld en algemeen wordt erkend dat de beweging zeer ernstig is benadeeld.

Een feit is dat Soekarno zich voorgoed onmogelijk heeft gemaakt.

De Regeering heeft zich intusschen niet door deze bekeering laten beinvloeden. Besloten is tegen hem geen strafvervolging in te stellen, doch hem onschadelijk te maken door interneering op het eiland Flores."

Informatie die voor het C.I.-maandoverzicht niet werd benut, vond soms in deze bulletins vermelding, om de tendenz van de 'humoristische' propaganda van bepaalde organisaties te tonen. Zo bijv. uit bulletin no. 6 van september 1933 het volgende duet, overgenomen uit het tijdschrift "Links Richten" en opgevoerd door een agit-proptroep van de "Arbeiders Theater Bond Holland":

"<u>Duet tusschen Jaantje en Mientje</u>

In den Haag daar woont een graaf
Met zijn dochter Jaantje.
Jaantje die vervaalde zich
Want ze had geen baantje.
Moeder sprak ... m'n lieve kind
Maak je bij het volk bemind
'k Heb een leuk ideetje
Een crisis-comiteetje.
Ja dat is een leuk idee,
Zo'n crisis-comité
Kupers, je weet wel van het N.V.V.
Die doet ook weer mee.
Pa heeft nog wel een ouwe broek
Ja... dat slikken ze als koek
Hé... daar komen ze alle twee

Kupers: Kupers.
Hiemstra: Hiemstra.
(zingen op de wijze: Wilhelmus)
Kupers: Ons schild en ons betrouwen
Zijt gij al meer en meer
Hiemstra: Op U, zoo wil ik bouwen,
Verlaat ons nimmer meer

Jaantje en) "'il ons toch helpen in tijden
Mientje) Van crisis, nood en wee
Kupers en) Uw die....haars helpen, samen in
Hiemstra) Het crisis-comité."

Van het loflied op de muiters van "De Zeven Provinciën" (dezelfde herkomst), citeer ik slechts het laatste couplet:

"Allen hebben wij één vijand,
Gezamlijk vallen wij dan aan,
Aaneengesloten zullen wij strijden,
Voor een SOVJET VADERLAND !!"

++ ++
++

HOOFDSTUK VIII

DE SCHEEPSSABOTAGE ZAAK

Aangezien het slechts de bedoeling is het C.I.- en I.d.-werk van vóór 1940 te beschrijven, is de z.g. Wollweber-zaak hier niet in zijn geheel behandeld. Deze aangelegenheid kon pas na de oorlog grondig worden bestudeerd aan de hand van ter beschikking gekomen, veel uitvoeriger materiaal.

Vóór 1940 werd slechts over enkele gegevens beschikt. Deze zaak werd toen ook nog niet aangeduid als"Wollweber-zaak"of als"Einheitsverband", maar (en dit ook pas in een later stadium van het onderzoek) als de "Scheepssabotage-zaak".

Voor zo ver bekend heeft vóór 1940 in Nederland alleen de Inlichtingendienst Rotterdam bemoeienis met deze zaak gehad. Weliswaar vond de aanhouding in dit verband van een bekende Rotterdamse communist elders plaats, maar het vermoeden van samenhang met een te Rotterdam gepleegd strafbaar feit, rees onmiddellijk.

ARRESTATIES

Nog onbekend met de internationale aspecten en de achtergrond daarvan, werden in 1937 twee strafbare feiten bekend, verband houdende met springstoffen, nl.

1. In de nacht van 24 augustus 1937 werd in de Waalhaven te Rotterdam de communist Jan van den Hoonaard, geboren 1 mei 1891 te 's Gravendeel, op heterdaad betrapt bij het vervoer te water van 9½ kilogram dynamiet, afkomstig van het in die haven liggende, Nederlandse stoomschip "Westplein".
2. Op 15 oktober 1937 werd aan de Nederlands Belgische grens in Zeeuws Vlaanderen de Rotterdamse communist Adriaan Johannes Feij, geboren 5 april 1895 te Vlissingen, aangehouden, verdacht van verboden invoer van springstoffen. Feij was in het bezit van 3400 gram trotyl, vier geelkoperen buisjes met afschroefbare, doorboorde doppen, vier stukken doorboorde kurk en vier slaghoedjes. Al deze goederen werden door hem vervoerd in een smokkelvest, dat hij op het blote lichaam droeg. Feij weigerde enige verklaring af te leggen.

Beiden werden in eerste instantie veroordeeld. Alleen Feij tekende hoger beroep aan en werd daarop door het Gerechtshof te Den Haag, wegens overtreding van de Vuurwapenwet, veroordeeld tot 2 jaar gevangenisstraf, met aftrek van preventieve hechtenis.

PROEFNEMINGEN

Kort na deze arrestaties werd door een dienstbode bij de Rotterdamse Inlichtingendienst mededeling gedaan, dat haar werkgever, een kunstschilder, in zijn atelier geheimzinnige dingen deed. Soms werd zij onverwachts voor een halve dag of langer uit het huis weggestuurd. Na terugkeer was haar enkele malen opgevallen, dat de aanrecht in de keuken schroei- of brandplekken vertoonde. Zij wist niet wat zij daar van denken moest en vertrouwde die zaken niet.

Bij onderzoek bleek deze kunstschilder te zijn: Johannes Proost, geboren 27 februari 1882 te Geervliet, bij de I.d. Rotterdam bekend als een zeer voorstaand communist, die in die tijd evenwel weinig openlijk naar voren kwam. Van hem was o.m. bekend, dat hij in 1919, samen met , in Moskou de oprichtingsvergadering van de Komintern had bijgewoond.

De door de dienstbode waargenomen schroei- en brandplekken werden, zoals later kon worden verondersteld, vermoedelijk veroorzaakt bij proefnemingen voor de samenstelling van brandbommen.

Hoewel geprobeerd werd enige samenhang tussen deze zaken te ontdekken, mede gezien de communistische gezindheid van de genoemde drie personen, bleef het probleem onopgelost.

VERHELDERENDE INFORMATIES

Enige opheldering werd echter kort daarop verkregen.

Hoe en op wiens initiatief de nadien ontstane samenwerking tot stand is gekomen, herinner ik mij niet meer. Vast staat evenwel, dat op 14 juli 1938 van Duitse instanties inlichtingen werden ontvangen, waarbij de constateringen in Rotterdam wonderwel aansloten.

Er werd bericht, dat een internationale organisatie van zeer linkse, militante revolutionairen zich bezig hield met pogingen tot sabotage aan boord van koopvaardijschepen, afkomstig uit Duitsland, Italië, Japan, Polen en Spanje, bestaande uit het veroorzaken van ontploffingen of branden op die schepen.

Inmiddels waren over een aantal 'aanslagen' reeds bijzonderheden bekend geworden. De scheepsrampen hadden nl. voordien in Rotterdam bij de I.d. reeds de aandacht getrokken, alsmede bij de Rivierpolitie, waar de inspecteur H evenzeens onderzoeken had ingesteld.

VERNIETIGING RAPPORTEN

De te Rotterdam bekend geworden bijzonderheden zijn alle neergelegd in een rapport van mijn hand, Gedateerd 5 september 1939, toen ik zelf

reeds gemobiliseerd was, is dit rapport overgetikt en in enkele exemplaren aan de C.I. gezonden. Gedurende de oorlogsdagen van 1940 zijn echter alle zich in Nederland bevindende exemplaren vernietigd.

Tijdens een omstreeks 1948 - 1949 met de heer van der L (KARA, KEB) gevoerd gesprek over vroegere ambtelijke werkzaamheden, kwam mijnerzijds ook de scheepssabotage-zaak ter sprake, waarbij werd verteld dat over geen enkel vóór-oorloogs gegeven meer kon worden beschikt. Van der L herinnerde zich toen, dat hij, in zijn kwalitait van procureur-generaal te Willemstad (Ned. Antillen), in 1939 van de C.I. een exemplaar van dit rapport (waarvan ik hem beknopt de inhoud had medegedeeld) had ontvangen. Hij veronderstelde dat dit stuk nog in de administratie van het gerechtshof aanwezig zou zijn. Dit bleek inderdaad het geval te zijn. Na opvraging werd het, in de originele Rotterdamse I.d.-uitvoering (vermenigvuldiging met hectografeer-machine en als zodanig duidelijk herkenbaar) uit Willemstad aan de dienst gezonden. Een foto-copie er van is opgenomen op de bladzijden 270tot en met 274. De aan het slot van het rapport vermelde opgave van mogelijke verdachten is achterwege gelaten. Op hetgeen in dit rapport is vermeld wordt hier niet verder ingegaan.

MEER GERICHT ONDERZOEK

Bekend geworden met de internationale achtergrond van de werkzaamheden, waarbij de handelingen van Van den Hoonaard, Felj en P oost goed aansloten, kon het onderzoek in Rotterdam meer gericht plaats vinden. Er kon echter in geen enkel geval worden vastgesteld, dat brandbommen of explosieven aan boord van schepen waren geplaatst, tijdens hun verblijf in de Rotterdamse haven.

In samenwerking met de Scheepvaartvereniging Zuid werd met betrekking tot schepen, afkomstig uit de bovengenoemde landen, nagegaan welke havenarbeiders aan boord werkzaam zouden worden of reeds waren geteld. De betreffende namen werden in de cartotheek van de I.D. geslagen. Voor verdachte figuren werd gewaarschuwd. Naar ik meen werd aan de Rivierpolitie extra-toezicht op en rond die schepen opgedragen.

EEN ROTTERDAMSE CEL

Door een toevalligheid (vermeld in het eerder genoemde rapport) werd in augustus 1938 ontdekt, dat ook in Rotterdam een cel van deze organisatie was gevormd. De daarbij ingeschakelde personen bleken voor het merendeel bekende communisten te zijn, die voor het partij-lidmaatschap hadden bedankt, dan wel door de partij waren geroyeerd. Vooral ten aanzien van de voornaamste Rot-

terdamse figuur, S , de leider van het sabotage-werk voor West-Europa, bleek duidelijk dat het royement van dit voormalige C.P.N.-gemeenteraadslid een doorgestoken kaart was.

SAMENWERKING MET GERECHTELIJKE POLITIE BELGIË e.a.

Op last van de toenmalige hoofdcommissaris Mr. L. Einthoven, die zich sterk voor deze zaak interesseerde, werd samengewerkt met de Gerechtelijke Politie te Antwerpen en wel speciaal met de commissaris B . Verschillende malen ging de hoofdcommissaris persoonlijk mee naar België. B bleek goed geïnformeerd te zijn. Van het begin af aan heb ik de indruk gehad, dat hij een zeer goed informant in de Antwerpse sabotage-cel had.

Ook met de politie in Amsterdam werd samengewerkt, gezien de belangen van die havenstad. Ook daar hebben Mr. Einthoven en ik diverse besprekingen gevoerd met de hoofdcommissaris H.J. Versteeg en de commissaris K.H. Broekhoff. Voor zo ver ik mij herinner heeft men in Amsterdam nimmer enig spoor van activiteit van saboteurs kunnen ontdekken.

Verder stond de I.d. Rotterdam in die tijd in schriftelijk contact met de politie in Nederlands Oost Indië.

INTERNATIONALE CONFERENTIE

Op voorstel (naar ik meen) van Duitse zijde, is in begin september 1938 te Hamburg een internationale conferentie gehouden, die na enkele dagen te Berlijn werd voortgezet, ter bespreking en coördinering van de opsporings-werkzaamheden. Aan die conferentie werd deelgenomen door Duitsland, Nederland, Noorwegen en Denemarken. Mogelijk ook nog Zweden, dat weet ik niet zeker meer. België was wel uitgenodigd, maar de rancune tegen Duitsland, daterend uit 1914, zat daar nog zó diep, dat men niet met de Duitsers aan één tafel wenste te zitten. Nederland zou de Belgische gegevens op de conferentie inbrengen.

Hoewel het voor de hand lag dat ik zelf, als enige bewerker van deze zaak, aan de conferentie zou deelnemen (alle justitiele werk bij de I.d. werd door mij verricht), werd ik, toen nog tot mijn grote spijt, daar niet voor aangewezen. Mijn toenmalige chef, de inspecteur Chr. Bennekers, hoofd van de I.D., vergezeld van de inspecteur van de Rotterdamse Vreemdelingendienst, werd afgevaardigd. Voor Bennekers, bij die gelegenheid bij de Duitsers bekend geworden als chef van een goed geïnformeerde politieke inlichtingendienst, heeft dit bezoek bij de Duitse Sicherheitsdienst naar mijn veste overtuiging kwalijke gevolgen gehad, die uiteindelijk hebben geleid tot zijn arrestatie als gijzelaar en zijn fusilering in 1942.

Ik herinner mij, dat hij uit Berlijn terugkwam

en vertelde op de conferentie geconfronteerd te zijn met een man die in de S.D. een rang bekleedde, die ons toen nog volslagen onbekend was, nl. inspecteur bij de Sicherheitsdienst. Volgens de mededelingen van Bennekers waren er in geheel Duitsland slechts zeven van dergelijke functionarissen. Hij achtte de man die hij had ontmoet en met wie sindsdien moest worden samengewerkt, Hugo Streckenbach genaamd, een uiterste gevaarlijk individu. Later is mij gebleken dat deze man één van de zeven inspecteurs, de hoogste functionarissen van de Sicherheitsdienst en de Sicherheitz-polizei, moet zijn geweest onder Heijdrich, aan wie deze inspecteurs rechtstreeks rapport uitbrachten.

OPGAVE MEDEWERKERS AAN SABOTAGE

Na de conferentie in Duitsland werd vandaar een opgave ontvangen, bevattende ongeveer 200 namen van personen te wier aanzien door de Duitsers collectief werd vermeld, dat zij betrokken zouden zijn bij deze affaire. Voor velen hunner werd als afzonderlijke mutatie nog vermeld 'terrorist'. Van stonde af aan heeft het vermoeden bestaan, dat veler vermelding als betrokken te zijn bij bedoelde actie onjuist was en dat op deze lijst meerdere figuren voorkwamen die zich in feite daadwerkelijk tegen het nazi-regime hadden gekeerd en daarvoor als terrorist waren betiteld. Omdat niet bekend was welke personen eventueel ten onrechte op die lijst waren geplaatst zijn alle namen in de cartotheek van de I.d. opgenomen. Die lijst, aangevuld met de namen van hen die in Rotterdam bekend waren geworden als betrokken bij de sabotage-actie, is later eveneens aan de C.I. overhandigd, door deze o.a. naar de Antillen gezonden en vandaar in 1949 weer in bezit van de dienst gekomen.

GEBREK AAN SAMENWERKING.

Een sprekend voorbeeld van non-coöperatie, bekend geworden door deze onderzoeken, is het "geval Poetsch".

De in 1934 "ausgebürgerte" Duitser Waldemar Poetsch werd op 12 september 1938, tijdens een hotel-controle, te Rotterdam aangehouden te omstreeks 5 uur v.m., op grond van het feit dat zijn paspoort te middernacht daar aan voorafgaande was verlopen. Dit paspoort werd gedeponeerd bij de inspecteur van de Vreemdelingendienst te Rotterdam. De man werd aan het Hoofdbureau in bewaring gesteld.

Tijdens één van de bezoeken die ik regelmatig bij mijn collegâ's van de Vreemdelingendienst brecht, zag ik op één der bureaux een paspoort liggen, dat ik zo terloops opnam en inkeek. Bij het zien van de naam Poetsch heb ik, op grond

van zijn vermelding op de reeds genoemde Duitse lijst, de man onmiddellijk van de Vreemdelingendienst overgenomen. Gedurende ongeveer zes weken is hij, als ongewenste vreemdeling, voor de Inlichtingendienst in bewaring gehouden. Vermeldenswaardige bijzonderheden over zijn verhoor herinner ik mij niet meer. Wel kwam met vrij grote zekerheid vast te staan, dat hij ten onrechte op de lijst was geplaatst als deelnemer aan scheepssabotage-werkzaamheden. Hij ontkende op enigerlei wijze betrokken te zijn bij een organisatie die aanslagen tegen schepen zou plegen.

Zijn aanhouding was, zoals gebruikelijk, gemeld aan de C.I.

Kort daarna toonden de toenmalige rijkerecherchcurs bijzondere belangstelling voor deze arrestant, zonder evenwel de reden daarvoor te noemen. Zij wensten de man, buiten mijn aanwezigheid, te spreken. Dit is niet toegestaan.

Besloten werd Poetsch, die uit België (Antwerpen) naar Nederland was gekomen, weer naar België uit te leiden. Teneinde op het laatste moment nog een afspraak met hem te maken dat hij schriftelijk met mij in contact zou blijven wanneer hij meende mij iets van belang te kunnen melden, heb ik de man persoonlijk naar het station gebracht, om hem daar over te geven aan de rechercheurs die hem naar de grens zouden geleiden.

Bij aankomst op het perron bleken de rechercheurs daar reeds aanwezig te zijn. Vermoedelijk hadden zij, het zij via/van de C.I., dan wel van de procureur-generaal, vernomen, dat de man die dag naar België zou vertrekken. Op hun verzoek heb ik beide, vlak voor het vertrek, gelegenheid gegeven gedurende vijf minuten alleen met Poetsch te spreken. Na afloop er van nam ik de man terug. Op mijn mededeling dat ik voor zeker aannam, dat ook zij hem hadden verzocht schriftelijk met hen in verbinding te blijven, bevestigde Poetsch dit. Hij heeft mij nimmer meer iets van zich laten horen.

Eerst vrij geruime tijd nadien werd mij bekend, dat Poetsch een medewerker was van de Engelse dienst. Dit is de C.I. bekend geweest en mogelijk heeft deze (op verzoek van de Engelsen?) de beide rechercheurs opdracht gegeven, te trachten met hem in verbinding te komen. Ik herinner mij, dat zelfs geprobeerd werd de man in vrijheid te doen stellen.

Hoewel dit stellig in het belang van het onderzoek zou zijn geweest, is van enigerlei vorm van samenwerking in deze aangelegenheid geen sprake geweest. Mogelijk was de rijkerecherchcurs geen vrijheid gegeven zich uit te laten over de rol die Poetsch speelde en konden zij dus niet anders handelen. Van mijn kant was ik - en ik had

daarbij de steun van mijn chef en van de hoofdcommissaris - niet bereid een arrestant met een interessante achtergrond zonder meer over te dragen aan rechercheurs die niets los wilden laten over de oorzaak van hun interesse voor die arrestant. De toch reeds niet zo beste verstandhouding met deze rijkerecherchеurs werd hiermede niet bevorderd, hetgeen later nog van invloed zou blijken te zijn bij de behandeling van andere spionage-zaken waarmede zij, maar tegelijk ook de I.d. Rotterdam, in aanraking kwamen.

Toen ik in 1967 een gesprek had met Mr. Einthoven, vernam ik van hem, dat de C.I. zich wèl direct met hem in verbinding had gesteld en hem had medegedeeld, dat Poetsch een agent was van de Engelse dienst.

De hoofdcommissaris had daarop geantwoord dat Poetsch beschouwd werd als een ongewenste vreemdeling (geen geld èn geen geldige papieren) en dat hij voor een nader onderzoek voorlopig in bewaring diende te blijven.

Mogelijk heeft de C.I. de verstrekte inlichting als 'zeer vertrouwelijk' aan de hoofdcommissaris doorgegeven en alleen voor hem bestemd. Mij is daarvan in die tijd niets bekend geworden en ik moet wel aannemen, op grond van het uitblijven van bepaalde aanwijzingen door mij bij het verdere onderzoek in acht te nemen, dat ook de chef van de I.d., Bennekers, hiervan onkundig is gebleven.

Wanneer één en ander door de C.I. aan de hoofdcommissaris was bericht en laatstgenoemde machtiging was verleend, de positie van Poetsch aan mij, als belast met het onderzoek, mede te delen, dan zou waarschijnlijk met meer resultaat gewerkt hebben kunnen worden. Maar misschien is de C.I. bevreesd geweest, door te nauwe samenwerking met de Engelse dienst, die naar buiten zou kunnen blijken, de neutraliteits-politiek van de Nederlandse regering in gevaar te brengen. Hoe het ook zij, aan de nodige samenwerking heeft het te enenmale ontbroken.

++ ++
++

Poetsch werd bij de overval van Denemarken door de Duitse troepen in april 1940, door deze aangetroffen in de gevangenis te Kopenhagen. Hij was door de Deense rechter veroordeeld ter zake van het gebruiken van een vals paspoort en was hiervoor nog gedetineerd.

Hoe zeer de Duitsers belangstelling hadden voor deze man blaak reeds kort na mijn de-mobilisatie. Nog meer nauwelijks teruggekeerd bij de I.d., werd ik ontboden door de Sicherheitsdienst te Rotterdam. Deze was bekend met het feit dat Poetsch geruime tijd te Rotterdam in bewaring was

geweest en wenste van mij te horen welke verklaringen hij had afgelegd.

Ik wist dat al mijn rapporten over zijn verhoor vernietigd waren. Door mij te beroepen op de zeer bewogen dagen van de oorlog, het bombardement van Rotterdam en de capitulatie en onder mededeling dat het geval Poetsch slechts één van de vele zaken was geweest die door mij behandeld waren en waarover ik mij geen bijzonderheden herinnerde, kon ik mij van een verdere ondervraging door de S.D. afmaken, door slechts enkele hoofdzaken hierover te vermelden.

Een extra-reden voor deze belangstelling kan, achteraf gezien, gelegen zijn in het feit, dat de S.D. zeer waarschijnlijk toen reeds op de hoogte was van het feit, dat Poetsch voor de Engelse dienst werkte. De voor die dienst werkzaam zijnde Nederlandse agent Vrinten zal stellig op het Britse bureau aan de Nieuwe Parklaan te Den Haag, dan wel van de rijkerecherchеurs , hebben vernomen over de rol van Poetsch. Eveneens achteraf is bekend geworden, dat Vrinten al zijn wetenschap besprak met zijn agent Van Koutrik, terwijl hij er geheel onkundig van was, dat Van Koutrik door de Duitse dienst was gerecruteerd. Langs die weg zal de S.D. geweten kunnen hebben al hetgeen bij de Engelse dienst over/door Poetsch bekend was geworden.

Tijdens een onderzoek bij de I.D. Rotterdam in 1966 bleek mij, dat tijdens de bezetting door de S.D. alle op Poetsch betrekking hebbende documenten (de stukken bij de Vreemdelingendienst - van weinig belang, aangezien daarin alleen zijn aanhouding in verband met het verlopen zijn van het paspoort en de regeling van zijn uitleiding waren vermeld - waren niet vernietigd) waren opgevraagd. Ondanks herhaald verzoek van de politie deze stukken na gebruik terug te mogen ontvangen, is nimmer ook maar één stuk er van teruggezien.

++ ++
++

SCHEEPSSABOTAGE IN DUITSLAND POLITIEK BENUT

Gegevens als vermeld in mijn eerder genoemde rapport, zijn opgenomen in het rapport van de Minister van Binnenlandse Zaken van het Derde Rijk, Frick, en van de Rijksleider S.S. en Chef der Duitse politie, Himmler (opgesteld door de chef S.D. Heijdrich), gericht aan de Duitse Rijksregering, dd. 20 juni 1941 en daarna door Hitler benut in een proclamatie aan het Duitse volk, ter gelegenheid van de oorlogsverklaring aan de Sovjet Unie, twee dagen nadien.

Het in dit rapport aan de scheepssabotage gewijde gedeelte met betrekking tot ons land, luidt als volgt:

"Naast de door Engeland op aanwijzingen van het Secret Service gevormde groepen, die sabotage op schepen hadden te bedrijven en wier doel was, reeds in vredestijd Duitse scheepsruimte te vernietigen, bestond er aan nog wijder vertakte, door de Comintern ingerichte terreur-organisatie, wier taak hoofdzakelijk bestond in het vernielen van schepen van die staten, die destijds in het anti-Cominternblok waren verenigd.

Zover kon worden nagegaan, waren leden dezer organisatie tot eind 1940 bezig te trachten, van Denemarken uit, opnieuw in Duitsland door te dringen. Leider van deze organisatie was de Duitse emigrant

Ernst Wollweber,

die in 1931 lid van de rijksleiding der R.G.O. (Rode Vakverenigings Oppositie) was en in November 1932 tot afgevaardigde der K.P.D. in de Rijksdag werd verkozen. Wollweber nam na zijn emigratie naar Kopenhagen in 1933 de leiding der I.S.H. over, die als beroepsinternationale der zeelieden en havenarbeiders de draagster is der door de Comintern bevolen daden van sabotage, speciaal tegen Duitse schepen. Hij is toonaangevend verantwoordelijk voor de organisatie en de actieve inzet van de op aanwijzingen van Moskou gevormde sabotage-groepen in Duitsland, Noorwegen, Zweden, Denemarken, Nederland, België, Frankrijk en de vroegere Baltische landen. In brede lijn centraleerde hij het aanschaffen en het transport van explosiefstoffen en ander materiaal voor sabotage en beschikte over rijke middelen voor de financiering der organisatie en voor de salarisbetalingen aan agenten uit geldmiddelen, welke door de Comintern waren beschikbaar gesteld. Wollweber vluchtte na het binnenrukken der Duitse troepen in Oslo in Mei 1940 naar Zweden, waar hij zich tot op heden in Stockholm in hechtenis bevindt. Van de zijde der Sovjet-regering zijn bij de Zweedse regering stappen ondernomen, om Wollweber aan Sovjet-Rusland uit te leveren, nu hem intussen wegens zijn succesvolle arbeid voor de Comintern de Sovjet-Russische nationaliteit is toegekend.

Op de bedrijvigheid van deze over geheel Europa vertakte communistische

terreurgroepen vallen de voortdurend uitgevoerde daden van sabotage terug, namelijk op

16 Duitse,
3 Italiaanse,
2 Japanse schepen,

waarbij in twee gevallen waardevolle schepen totaal verloren gingen.

Terwijl de daders in de eerste plaats de vernietiging der schepen door middel van brandhaarden poogden door te voeren, gingen zij, toen deze methode niet tot totaal verlies der schepen leidde, in de jongste tijd er toe over, aanslagen met explosieve stoffen tegen de in de Oost- en Noordzee varende schepen uit te voeren. Hun hoofdsteunpunten bevinden zich speciaal in de havens van Hamburg, Bremen, Danzig, Rotterdam, Amsterdam, Kopenhagen, Oslo, Reval en Riga.

De in Nederland, België en Frankrijk gevormde communistische sabotagegroepen stonden onder leiding van de Nederlandse communist

S

die als leider der Interclub in Rotterdam werkzaam was en de nauwste verbindingen onderhield met de hoofdfunctionarissen der algemene organisatie in Skandinavië. Direct onder hem stond de vroegere Hamburgse R.F.S.-organisatieleider

S

wie in de algemene organisatie de technische uitvoering der springstofaanslagen was opgedragen. Het voor de daden van sabotage noodzakelijke springmateriaal stamde uit de Noord-Skandinavische ertsmijnen en werd naar de communistische sabotagegroepen in Nederland, België en Frankrijk door Nederlandse zeelieden over de Noorse ertshaven Narvik en de Zweedse ertshaven Lulea vervoerd. Als een der meest markante springstofkoeriers kon de Nederlandse communist

van V

in Rotterdam aangehouden worden.

Zowel de Nederlandse als ook de Belgische groep bezaten enige laboratoria, waarin zij brand- en explosiefbommen vervaardigden. De sabotage-aanslagen op de Italiaanse stoomer "Boccaccio" en op de Japanse stoomer "Kasij Maru" zijn op rekening van deze groepen te

stellen. Voorgenomen sabotage-daden op Duitse schepen in de havens van Amsterdam en Rotterdam konden te rechter tijd worden ontdekt en verhinderd.

Als gevolg van verdere naspeuringen gelukte het de veiligheidspolitie (S.D.) 24 communistische terroristen gevangen te nemen, waaronder zich ook de leider der Nederlandse sabotage-groep

B en

de leider der Belgische sabotage-groep

F.

bevonden.

S zelf kon op 1 Augustus 1940 door de Deense politie in Kopenhagen worden gearresteerd, toen hij met bezig was de reeds in Denemarken bestaande organisatie voor het uitoefenen van sabotage-daden op schepen nieuw leven in te blazen."

++ ++
++

De bij deze actie betrokken geweest zijnde Nederlanders hebben tijdens de oorlog te Berlijn terecht gestaan. Een aantal hunner is ter dood veroordeeld en te Berlijn opgehangen.

Bij de in het rapport van Heijdrich vermelde naspeuringen, als gevolg waarvan 24 personen konden worden aangehouden, werd de medewerking ondervonden van de destijds te Rotterdam aangehouden, hiervoren genoemde A.J. Feij. Deze man heeft tijdens de bezetting voor de S.D. gewerkt en verschillende van zijn vroegere 'kameraden' aan die dienst uitgeleverd. Na de bevrijding heeft hij daarvoor terecht gestaan. Tijdens het gerechtelijk vooronderzoek weigerde hij een verklaring af te leggen alvorens hij zich had mogen verstaan met de Russische ambassade in Nederland. Bij arrest van 22 april 1949 van het Bijzonder Gerechtshof te 's Gravenhage werd hij veroordeeld tot 20 jaar gevangenisstraf, wegens: "tijdens de bezetting opgetreden als V-man voor de S.D. en in die functie een groot aantal mensen, allen communisten, in handen van de vijand te hebben gespeeld". Hij verloor beide kiesrechten voor het leven. Het einde van zijn straftijd werd bepaald op 1 augustus 1964.

Eén van de voormalige deelnemers aan de scheepssabotage-werkzaamheden, Richard Krebs, Duitser, heeft enkele jaren na de bevrijding, onder het pseudoniem 'Jan Valtin', een boek geschreven, getiteld "Out of the night", in Nederlandse vertaling getiteld "Litanie van het ver-

raad", waarin de gehele aangelegenheid zeer uitvoerig is beschreven.

Tijdens het onderzoek in de jaren 1937 - 1939 werd van de zijde van de C.I. geen enkele aanwijzing, opdracht o.d. ontvangen, met betrekking tot de verder in te stellen onderzoeken. Ook ten aanzien van de internationale conferentie van begin september 1938 gaf de C.I. - voor zo ver mij bekend - generlei richtlijn voor wat betreft de daar in te nemen standpunten, noch voor eventueel te treffen overeenkomsten of te maken afspraken. Dat de Rotterdamse deelnemers aan deze bespreking, Bennekers en G , instructies of aanwijzingen van de C.I. zouden hebben gekregen, komt mij hoogst onwaarschijnlijk voor. Bennekers zou daarover zeker met mij hebben overlegd.

C.P. 16

Inlichtingendienst.

ROTTERDAM.

I. d. No. 885/1939.

GEHEIM.

Rotterdam, 5 September 1939.

Op 14-7-1938 werden hier van Duitsche zijde inlichtingen ontvangen, dat reeds vrij geruimen tijd een internationale organisatie van uiterst-links-staande revolutionnairen, zich bezig hield met het veroorzaken van ontploffingen aan boord van koopvaardijschepen. Naar aanleiding van deze mededeelingen zijn ook dezerzijds onderzoeken ingesteld, aanvankelijk in samenwerking met de Duitsche politie, later ook met de politie te Stockholm, Oslo, Kopenhagen, Antwerpen en Batavia.

Allereerst volge hier een opsomming van de schepen, van welke bekend werd, dat zich aan boord ontploffingen hebben voorgedaan of waarop explosieve stoffen of brandstichtingspakketten werden gevonden.

1. Cesare Battisti, 23-12-1936, ketelontploffing.
2. Boccaccio, 20-11-1937, ontploffing.
3. Batory, 28-1-1938, tijdbom gevonden.
4. Tajima Maru, 2-3-1938, ontploffing.
5. Claus Böge, 18/19-3-1938, ontploffingen.
6. Batory, 9-4-1938, brand.
7. Norderney, 18-5-1938, brandstichtingspakket gevonden.
8. Cierzo)
9. Abrego) 22-5-1938, ontploffing.
10. Hestia, 22-6-1938, brandstichtingspakket gevonden.
11. Kashii Maru, 25-6-1938, ontploffing.
12. Feronia, 27-6-1938, ontploffing.
13. Felce, 30-6-1938 hoeveelheid springstof gevonden.
14. Phila, 22-9-1938, ontploffing.
15. Vancouver, 3-11-1938, ontploffing.

Cesare Battisti (Italiaansch schip). Op 23-12-1936 had aan boord van dit schip, liggende in de haven van Massaua (Afrika) een ketelontploffing plaats. Een ingesteld onderzoek leverde geen resultaat op. Naar de meening van experts zou in de kolen een bom verstopt zijn geweest, welke onder de ketel explodeerde.

Boccaccio (Italiaansch schip). Op 20-11-1937 had aan boord van dit schip, varende ter hoogte van Ouessant, een ontploffing plaats, welke het schip deed zinken. Een ingesteld onderzoek wees uit, dat de ontploffing veroorzaakt was door een bom, welke in ruim 4 verborgen was geweest.

Batory (Poolsch schip). Op 28-1-1938 werd aan boord van dit schip in een passagiershut, in een kast, twee brandpakketten gevonden. Deze pakketten bestonden uit sigarenkistjes, waarin een laag paraffine met houtwol ingezogen was en waarop ongebruikte lucifers waren gelegd. Tusschen de kistjes stond een gebroken flesch, waaruit petroleum gevloeid was. In een gat in de paraffine bevond zich kalium-chloraat met suiker. Een metalen buisje was aan één der deksels vastgemaakt. Dit buisje was doorboord aan één der uiteinden. De opening was met opengerouwen perkament afgesloten. Op dit papier werkte het in het buisje aanwezige zwavelzuur. Eerst na het doorvreten van het papier kon het zwavelzuur in aanraking komen met het kaliumchloraat en de suiker. Door deze inwerking zou ontbranding veroorzaakt zijn. Van de 7 lagen perkamentpapier waren bij het vinden reeds 6 lagen doorgevreten.

Tajima Maru, (Japansch schip). Op 2-3-1938 had aan boord van dit schip, liggende te Bremen, een bomontploffing plaats, waardoor in het voordek een gat geslagen werd. Naar de meening van den kapitein moet de bom vanaf de kade op het schip geworpen zijn. Van de bom zelf werd niets teruggevonden.

Claus Böge (Duitsch schip). In den nacht van 18 op 19-3-1938 hadden aan boord van dit schip, terwijl het zich op de Noordzee bevond, met tusschenruimte van ongeveer 5 minuten, twee ontploffingen plaats, tengevolge waarvan het schip zonk.

Batory. Op 9-4-1938 werd aan boord van dit schip (hiervoren reeds genoemd) brand ontdekt. Bij het onderzoek bleek, dat een kist, vóór de verzending, in een loods te Kopenhagen door onbevoegden was geopend en dat men stukgesneden fotografische films met een hoeveelheid vet (mineraalolie-paraffine) in de kist gedaan had.

Norderney (Duitsch schip). Op 18-5-1938 werd aan boord van dit schip, te Hamburg, een in werking geweest zijnd brandstichtingspakket gevonden. Wegens gebrek aan luchttoevoer had het pakket niet volledig gewerkt. Gevonden werden: ongeveer 10 c.M. lange buisjes, kennelijk gevuld geweest met chemicaliën, doch uitgebrand; voorts stukjes kurk en een 5 c.M. lang aluminium buisje, gevuld met een gele stof, het geheel verpakt in jute en papier. Nader onderzoek wees uit dat de buisjes gevuld waren geweest met pikrine-zuur.

Cierzo en Abrego (Spansche schepen). Op 22-5-1938 explodeerde in de haven van Frederikshavn(Denemarken) een bom, welke tusschen deze, naast elkander liggende, trawlers was bevestigd. De bom had bestaan uit ongeveer 5 K.G. dynamiet, voorzien van een tijdontsteking.

Hestia (Duitsch schip). Op 22-6-1938 werd aan boord van dit schip, tijdens de lossing te Lasajes (Spanje) bemerkt, dat verscheidene zakken brandsporen droegen, welke bleken te zijn veroorzaakt door een brandstichtingspakket, dat vermoedelijk wegens gebrek aan luchttoevoer niet volledig gewerkt had. Bij onderzoek bleek het pakket als volgt samengesteld. Een flesch, gedeeltelijk gevuld met zwavelzuur en afgesloten met leer, was verpakt in een mengsel van kaliumchloraat, suiker en paraffine. Dit geheel was verpakt in tabak. Rechtop staand was het pakket onschadelijk. In liggendentoestand werkte het zwavelzuur in op het leder en moest, na de vernietiging daarvan, het mengsel ontbranden. Blijkens van de Politie te Antwerpen ontvangen mededeeling is men er daar van overtuigd, dat de ontploffingsmiddelen te Antwerpen aan boord zijn gebracht.

Kashii Maru (Japansch schip). Op 25-6-1938 had aan boord van dit schip, varende in het Engelsche Kanaal een ontploffing plaats. Nadere bijzonderheden zijn niet bekend. Blijkens van de Politie te Antwerpen ontvangen mededeeling is men daar ook in dit geval overtuigd, dat te Antwerpen ontploffingsmiddelen aan boord van het schip zijn gebracht.

Veronia (Duitsch schip). Op 27-6-1938 had aan boord van dit schip, terwijl het de sluis te Holtenau passeerde, een ontploffing plaats, waardoor een groot lek onder den waterlijn werd veroorzaakt. Met behulp van een pompboot kon het schip drijvende worden gehouden en in een dok te Kiel gebracht worden. Slechts een onverwachte koersverandering heeft het schip behouden. Aanvankelijk zou door het Skagerak gevaren worden, in welk geval het schip zich tijdens de ontploffing op de Noordzee zou hebben bevonden en zeker gezonken zou zijn. Op de plaats van de ontploffing werden slechts enkele kleine stukjes blik en ijzer gevonden.

Falco (Italiaansch schip). Op 30-6-1938 werd aan boord van dit schip, in het koolruim, een linnen hulsel in den vorm van een zwemvest gevonden, waarin zich ongeveer 7 K.G. springstof bevond, welke verpakt was in papier. Op dit papier stond een stempelaafdruk: "Express Dynamit 1937. Grängesberg".

Phila (Duitsch schip). Op 22-9-1938 had aan boord van dit schip, liggende te Königsberg, een ontploffing plaats, waardoor een gat in den scheepswand werd geslagen.

Vancouver (Duitsch schip). Op 3-11-1938 had aan de buitenzijde, tegen den stuurboordswand van dit schip, varende in de omgeving van San Francisco, een ontploffing plaats, waardoor het in zinkenden toestand geraakte, doch nog tijdig aan den grond kon worden gezet. Door een toevalligheid was het vertrek van het schip een half uur uitgesteld, waardoor het zich, tijdens de ontploffing, nog in ondiep water bevond. Bijzonderheden over het gebeurde zijn hier niet bekend, doch de ontploffing zou te wijten zijn aan opzet.

De hier gedane onderzoekingen hebben uitgewezen, dat in geen

enkel der hiervoren genoemde gevallen, de gebezigde ontploffings/ brandstichtings-ingredienten in de Rotterdamsche haven aan boord van de diverse schepen zijn gebracht.

Voorts werd hier nog onderzoek gedaan naar scheepsongevallen, welke de laatste jaren plaats hadden op/met de onderstaande schepen.

1. Tjikembang, 3/4-1-1937 tusschen Dairen en Shanghai scheepsbrand.
2. Amstelland, 13-3-1937 omgeving Rio de Janeiro scheepsbrand.
3. Buccinum, 5-4-1937 te Schiedam scheepsbrand.
4. Meerkerk, 29-4-1937 tusschen Colombo en Aden scheepsbrand.
5. Everonika, 7-5-1937 te Rotterdam ontploffing.
6. Corte Real, 24-6-1937 te Rotterdam scheepsbrand.
7. Saleier, 29-7-1937 omgeving Melbourne (Australië) scheepsbrand.
8. John A. Essberger, 27/28-1-1938 te Rotterdam scheepsbrand.
9. Gianicolo, Febr. 1938 Golf van Lyon met man en muis vergaan; vermoedelijk in storm.
10. Tjisalak, 20-6-1938 Hongkong scheepsbrand.
11. Italo Balbo, 13-7-1938 Atlantische Oceaan ontploffing in bunker.
12. Havmann, Sept. 1938 Atlantische Oceaan met man en muis vergaan; vermoedelijk in storm.

Ten aanzien van deze schepen kon niets van opzet blijken.

Na het bekend worden van het bestaan van een terroristische organisatie, kwamen twee, in Nederland plaats gehad hebbende aanhoudingen, in een helderder daglicht te staan. Het betrof hier 1°. de aanhouding van den Nederlander van den H o o n a a r d, Jan, geb. 1-5-1891 te 's-Gravendeel, op 24-8-1937, die op heterdaad werd betrapt, toen hij een hoeveelheid van 9½ K.G. dynamiet van het s/s "Westplein", liggende te Rotterdam, aan den wal wilde brengen. Deze dynamiet was verpakt in paraffine-papier en gemerkt: "Express Dynamiet. A.B.Express Dynamiet Grängesberg". (Zie ook hiervoor onder s/s "Felce".)

2°. de aanhouding van den Nederlander P a ij, Adriaan Johannes, geb. 5-4-1895 te Vlissingen, op 15-10-1937. Deze werd bij het overschrijden van de Nederlandsch-Belgische grens in Zeeuwsch-Vlaanderen aangehouden en in het bezit gevonden van 3400 gram trotyl, vier geelkoperen buisjes met afschroefbare, doorboorde doppen, vier stukken doorboorde kurk en vier slaghoedjes. De geelkoperen buisjes en de stukken kurk bleken vrijwel gelijk aan die, gevonden aan boord van het s/s "Norderney". (Zie hierboven).

In begin Augustus 1938 bleek, dat pogingen werden aangewend, te Rotterdam een afdeeling van bedoelde organisatie te stichten. De communist P te Rotterdam, had aan het bestuur der C.P.N., district Rotterdam medegedeeld, dat hij door te Rotterdam, was aangezocht om medewerking bij het plegen van terreurdaden. Het bedoelde bestuur stelde onmiddellijk de politie van een en ander op de hoogte. De taak van P zou moeten bestaan uit het werven van bootwerkers die, na zeer voorzichtige besprekingen, bereid gevonden werden, bommen te plaatsen aan boord van Duitsche, Italiaansche of Japansche schepen. Van Schaik had aan Ploeg verteld, dat in West-Europa een organisatie bestond, die zich met dergelijke werkzaamheden bezig hield en door welker activiteit reeds vier schepen waren vergaan. Deze werkwijze en de verdere bijzonderheden door van S medegedeeld (o.a. over de te gebruiken bommen) bleken later geheel overeen te stemmen met de aan de politie te Antwerpen bekend geworden feiten.

Als één der voornaamste personen in deze organisatie moet, althans voor Nederland en België, gerekend worden het voormalige Rotterdamsche, communistische gemeenteraadslid S o . Opmerkelijk is, dat in "Het Volksdagblad" van 6-6-1939 o.a. als volgt tegen hem wordt gewaarschuwd:

"So heeft jaren geleden het lidmaatschap der C.P.N. "bezeten, doch is gebleken een vijand van de arbeidersklasse "te zijn, waarvoor iedere anti-fascist op zijn hoede moet zijn".

Het is zeer waarschijnlijk, dat het bestaan van bedoelde organisatie zoo geheim gehouden is, dat zulks zelfs aan de C.P.N. in het geheel niet bekend is. Opmerkelijk is, dat mannen als So en Feij reeds enkele jaren geen lid meer van de C.P.N. zijn. Vermoedelijk is zulks gedaan om bij eventueele betrapping, de communistische partij niet te compromitteeren.

Onderzoeken door de politie in België verricht, toonden aan dat So de leider is voor Nederland en België. Onder hem berust de leiding in België bij F i

die op zijn beurt weer 12 personen onder zich heeft. Door deze groep worden de ontploffingsstoffen aan boord gebracht in den vorm van kleine pakjes. Midden in de springstof bevindt zich een koperen buisje met een bijtend vocht. De uiteinden der buisjes worden afgesloten met papier. Eerst na het doorvreten van het papier volgt de explosie. Fi zelf houdt zich speciaal bezig met het nagaan van den weerstandsduur van diverse soorten papier. Op die wijze kan hij ongeveer berekenen na hoeveel uren de ontploffing zal geschieden. Fi is in het bezit gezien van buisjes, welke geheel overeen kwamen met de buisjes, op Feij bevonden. Het is aan de leden van zijn groep verboden, lid te zijn van de communistische partij.

Correspondentie van deze organisatie wordt verzonden aan dekadressen, door koeriers bezorgd en is, in cijferschrift, geschreven met een chemisch product. Eerst na verwarming(bijv. met een strijkijzer), wordt het geschrevene leesbaar, om daarna weer te verdwijnen. Het boek, aan de hand waarvan het cijferschrift wordt samengesteld, wordt per drie maanden veranderd.

Nadat gebleken was, dat de gebruikte"pakjes" te zwak waren, is men overgegaan tot de samenstelling van krachtiger mijnelon. Het nieuwe pakje zou van een stoffen omhulsel zijn voorzien, met afmetingen 35 bij 30 bij 5 c.M., zoodat het gemakkelijk opgemerkt onder de kleeding gedragen kan worden. Om ingrijpen van de politie te bemoeilijken, werden de pakjes voorzien van een sluiting, welke het mogelijk moest maken, het bovenste gedeelte van het pakje, waarin het ontstekingsbuisje zich bevond, weg te nemen. Dit gedeelte moest, zoo mogelijk, dan in het water worden geworpen. Door deze handeling zou aan het pakje het karakter van een bom worden ontnomen en kon den drager alleen het vervoer van een kleine hoeveelheid springstof worden ten laste gelegd. Ook een ander middel in den vorm van een mijn, zou worden aangewend. Deze mijn zou worden voorzien van een magneet, welke haar aan het schip bevestigd moest houden. Mogelijk is een dergelijk instrument gebruikt voor het s/s "Vancouver"(zie hiervoren).

Sinds Febr. 1939 is de genoemde Fi als leider voor België vervangen door W

, daar men meende dat Fi , in verband met een gepleegde steunfraude, door de politie werd bewaakt. W staat bekend als een zeer gevaarlijk agitator; hij heeft van October 1936 tot April 1938 in den Spaanschen burgeroorlog aan linksche zijde medegevochten. Hij wordt beschouwd als een veel gevaarlijker leider dan Fi , daar hij zeer vastberaden is en ook een zekeren graad van ontwikkeling bezit.

Een andere methode tot het plegen van sabotage werd nog te Antwerpen bekend. Omstreeks einde Maart heeft aldaar de Duitsche G

, enkele bouten uit een scheepsketel verwijderd, om deze zoodoende, bij later gebruik, te doen vernielen. Het is nog niet bekend of deze werkzaamheid verricht is ten behoove van bovengenoemde organisatie, dan wel een op zich zelf staande daad is.

Begin Mei 1939 werd bekend dat vorengenoemde J. van den Hoonaard te Rotterdam aan een bekende communist had gevraagd, of in zijn woning een vergadering mocht worden gehouden van een nieuw opgerichte organisatie, welke beoogde sabotage te plegen in geval van oorlog. Te Antwerpen werd omstreeks dien tijd bekend, dat in Nederland door enkele kopstukken der organisatie een bijeenkomst zou worden gehouden. De bespreking is niet aan het door van den Hoonaard gevraagde adres gehouden.

Een soortgelijk voorwendsel was gebezigd tegenover een man in Zweden. Deze werd in de organisatie betrokken. Van zijn woning maakte men een werkplaats tot het bereiden van bommen. Zelf kreeg hij ook onderricht in de samenstelling daarvan. Uiteindelijk was hem gebleken, dat de organisatie reeds in vredestijd haar misdadig werk uitoefende. Daarna had hij zich tot de politie gewend en aan haar ook alle aanwezige materialen afgegeven. Men vond daarbij ook weer koperen buisjes zoals bij F waren gevonden. Uit de verklaringen van dezen man werd ook bekend hoe de op 24-8-1937 te Rotterdam in beslag genomen hoeveelheid dynamiet, aan boord van het s/s "Westplein" was gekomen.

Steeds meer blijkt, dat de werkzaamheden van deze organisatie zich over geheel West- en Noord-Europa uitstrekken. Het is zeer wel mogelijk dat de hoogste leiding haar instructies ontvangt van de G.P.U. Te Antwerpen was reeds bekend geworden, dat aan medewerkers was toegezegd, dat zij bij ontdekking onmiddellijk in het bezit van een valsch paspoort zouden worden gesteld, om daarmede naar de Sowjet-Unie te kunnen uitwijken. De benoodigde foto's waren daartoe reeds verstrekt.

Uitdrukkelijk wordt er hierbij op gewezen, dat diverse van de hiervoren vermelde gegevens zijn verkregen onder de strengste geheimhouding. Het is derhalve raadzaam, bij eventueele onderzoeken, tegenover derden slechts zeer spaarzaam te zijn met het verstrekken van inlichtingen op deze organisatie betrekking hebbende.